

Tartu Ülikool

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Ühiskonnateaduste instituut

**1. ja 2. klassi laste *online*-riskikogemused ja
toimetulekustrateegiad**

Magistritöö

Koostaja: Inga Kald

Juhendaja: prof Veronika Kalmus

Tartu

2014

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	4
2. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
2.1 LAPSED JA INFOÜHISKOND	7
2.2 LASTE ARENG	9
2.3 LASTE INTERNETIKASUTUS	10
2.3.1 LASTE INTERNETIKASUTUSE TÜPOLOOGIAD	12
2.3.2 INTERNETIKASUTUSE SOOLISED ERINEVUSED	14
2.3.3 VARASEMAD UURINGUD	15
2.4 <i>ONLINE</i> -RISKID	18
2.4.1 RISKI MÕISTE	18
2.4.2 INTERNETI OHUD JA VÕIMALUSED	20
2.5 LASTE KOGEMUS <i>ONLINE</i> -RISKIDEGA	22
2.6 TOIMETULEKUSTRAATEGIAD	26
2.6.1 TOIMETULEKUSTRAATEEGIADE EFEKTIIVSUS	28
2.7 UURIMISKÜSIMUSED	29
3. MEETOD JA VALIM	30
3.1 MEETOD	30
3.1.1 UURINGU EETIKA	32
3.2 VALIM	33
4. TULEMUSED	36
4.1 KUIDAS MÕISTAVAD LAPSED ERINEVAID <i>ONLINE</i> -RISKE?	41
4.1.1 KUIVÕRD TEADLIKUD ON LAPSED <i>ONLINE</i> -RISKIDEST?	43
4.1.2 MIDA PEAVAD LAPSED <i>ONLINE</i> -RISKIDEKS?	46
4.2 MILLISEID <i>ONLINE</i> -RISKE ON LAPSED KOGENUD?	47
4.3 MISSUGUSEID TOIMETULEKUSTRAATEGIAID LAPSED ERINEVATE RISKIDE KOGEMISEL KASUTAVAD?	52
4.3.1 MIDA TEEB LAPS PÄRAST <i>ONLINE</i> -RISKIGA KOKKUPUUTUMIST?	57
4.3.2 KELLELE RÄÄGIB LAPS KOGETUD RISKIST?	60
4.3.3 KUI TULEMUSLIKUKS PEAB LAPS KASUTATUD TOIMETULEKUSTRAATEGIAID?	61
5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	63
5.1 LASTE ÜLDINE INTERNETIKASUTUS	63
5.2 LASTE <i>ONLINE</i> -RISKIDE TAJU	65
5.3 LASTE KOGEMUS <i>ONLINE</i> -RISKIDEGA	67
5.4 LASTE RAKENDATAVAD TOIMETULEKUSTRAATEGIAD	69
5.4.1 TOIMETULEKUSTRAATEEGIADE TULEMUSLIKKUS	72

5.5 SUUNDI EDASISEKS UURIMISEKS	73
5.6 MEETODI KRIITIKA	74
5.6.1 INNOVAATILINE MEETOD	76
5.6.2 OMAVAHEL TUTTAVAD LAPSED	78
5.6.3 RÜHMA SUURUS	79
5.6.4 SAMA- JA SEGASOOLISED RÜHMAD	79
KOKKUVÕTE	81
SUMMARY	83
KASUTATUD ALLIKAD	85
LISAD	93
LISA 1. INTERVJUU KAVA	93
LISA 2. INFORMEERITUD NÕUSOLEKU KIRI LAPSEVANEMATELE	95
LISA 3. KOLLAAŽI MEISTERDAMISEKS JAGATUD PILDID	96
LISA 4. FOKUSGRUPI INTERVJUUDE TRANSKRIPTSIOONID	97
TRANSKRIPTSIOON 1	97
TRANSKRIPTSIOON 2	116
TRANSKRIPTSIOON 3	127
TRANSKRIPTSIOON 4	144
TRANSKRIPTSIOON 5	163

1. SISSEJUHATUS

Internetikasutajate arv liigub tänapäeval stabiilselt tõusvas joones. Eestis kasutas 2012. aastal internetti 79% rahvastikust, mis on suurem Euroopa riikide keskmisest kasutusprotsendist (71,2%) (ITU Statistics 2013). Ka muude uue meediaga seotud näitajate poolest asub Eesti Euroopa esirinnas, näiteks puutuvad Eesti lapsed Euroopa keskmisega võrreldes kokku suurema hulga *online*-riskidega (Eesti laste internetiriskide... 2010). Samuti suureneb pidevalt noorte regulaarsete internetikasutajate arv ja samal ajal väheneb esmakordsete veebikasutajate vanus. Keskmise interneti esmakülastaja vanus oli 2010. aastal Taanis ja Rootsis seitse ja teistes Põhja-Euroopa riikides, sh Eestis, kaheksa aastat (Livingstone, Haddon & Görzig 2011).

Online-tehnoloogiate üha laialdasem kasutuselevõtt, nn digitaalne revolutsioon (Livingstone, Haddon & Görzig 2012), on tunduvalt muutnud inimeste igapäevaelu, luues ühiskonda aina uusi võimalusi ja riske. Eriti puudutavad need sotsiaalsed muudatused lapsi ja noori, kes selles kiiresti arenevas tehnoloogiamailmas üles kasvavad. Ühelt poolt nähakse lapsi kui entusiastlikke pioneere, kes edastavad „digitaalsete pärismaalastena“ muutlikul meediamaaistikul kohanemise ja veebioskuste osas vanemaid põlvkondi. Teisalt käib laste internetikasutusega alati kaasas hirm meediumi potentsiaalsete ohtude pärast (Livingstone jt 2012). Ehkki lapsi peetakse uues meedias kiiresti kohanevateks, on nad siiski ühiskonna kõige tundlikum ja haavatavam sihtrühm, mis tähendab, et lapsed on erinevatele uue meedia riskidele eriti vastuvõtlikud.

Internetis leidub lugematul hulgal võimalusi, mis aitavad kaasa laste õppimisele ja arenemisele. Siiski on virtuaalmaailm raskesti reguleeritav ja kontrollitav, mistõttu sisaldab see ka laste jaoks ebasobivat ja potentsiaalselt ohtlikku sisu. Lapsed valdavad küll veebiriskidega toimetulemise strateegiaid, kuid sageli ei tunne lapsed potentsiaalseid netiohte ära, mistõttu ei suuda nad ka efektiivselt ja turvaliselt sobivaid toimetulekupraktikaid rakendada (Vandoninck, d'Haenens & Roe 2013). Seetõttu on väga oluline uurida ja analüüsida laste internetikäitumist, riskidega hakkamasaamist ja laste laialdase veebikasutuse mõju neile endale ja ühiskonnale laiemalt, kuna tänased lapsed on homsed meie ühiskonda kujundavad täiskasvanud.

Väikeste laste kasvav internetikasutus ei ole veel tasakaalus *online*-riske ja -võimalusi puudutavate uuringutega (Holloway, Green & Livingstone 2013). Kuigi laste veebikasutust

uuritakse üha enam nii rahvusvahelistes võrdlusuuringutes kui ka Eestis, keskendub valdav osa uuringutest lastele alates 9. eluaastast, jättes tagaplaanile internetis juba küllaltki aktiivselt tegutsevad koolieelikud ning 1. ja 2. klassi lapsed. Doktoritöö tasemel on Eestis uuritud eelkooliealiste laste ekraanimeediakasutust (Vinter 2013), kuid algklasside lapsi see töö ei hõlma. 7-8-aastaste laste internetikasutust on aga eriti oluline uurida, kuna kooliteed alustades muutub laste ja nende perede elu tunduvalt. Kui lasteaias on laps reeglina kogu vanema tööloleku aja lasteaiasõpetaja järelevalve all, siis algklassides käies tekib lapsel juurde palju „vaba aega“, kus ta peab pärast koolitunde endale ise, ilma täiskasvanute otsese tähelepanuta, tegevust leidma. Kahtlemata on nende tegevuste seas ka aja veetmine internetis. Kui ka lapse järele vaatavad sel ajal õed-vennad või vanavanemad, siis kas see on alati piisav kaitsmaks last riskide eest, millega internetis kokku võib puutuda?

Käesolev magistr töö uurib esimeses ja teises klassis käivate 7-8-aastaste laste internetikasutust, teadlikkust ja kokkupuudet *online*-riskidega, samuti laste rakendatavaid toimetulekustrateegiaid riskide kogemisel. Magistr töö eesmärgiks on mõista, kuidas tajuvad lapsed erinevaid internetis leiduvaid riske ning nende käitumisstrateegiaid riskidega kokkupuutumisel. Eesmärgi täitmiseks viisin läbi viis fookusgrupi intervjuud kahekümne nelja 7-8-aastase lapsega. Magistr töös otsin vastuseid kolmele peamisele uurimisküsimusele:

1. Kuidas mõistavad lapsed erinevaid *online*-riske?
2. Milliseid *online*-riske on lapsed kogenud?
3. Missuguseid toimetulekustrateegiaid lapsed erinevate riskide kogemisel kasutavad?

Huvi laste internetikasutuse praktikate vastu kasvas välja minu 2011. aastal kaitstud bakalaureusetööst „5-7-aastaste laste vanemad laste meediakasutuse juhendajatena Rahamaa näitel“ (2011). Kuna bakalaureusetöö jaoks sisendit kogudes selgus, et paljud lapsed alustavad kooliteed, olles juba mõnda aega kasutanud internetti, tundus mulle eriti huvitav uurida just mõnevõrra rohkem kogenud, kuid siiski väga väikeste laste internetikogemusi.

Kuigi käesolevas magistr töös analüüsitakse 7-8-aastaste laste kokkupuudet *online*-riskidega, kasutatakse töö teoreetilise raamistiku loomisel olulise allikana *EU Kids Online*'i uuringut, mis käsitleb lapsi alates 9. eluaastast. Selliste andmete kasutamine on tingitud nooremaid lapsi puudutavate uuringute vähesusest antud teemal ja on asjakohane seetõttu, et teise klassi lõppedes või kolmandasse klassi jõudes on enamik lapsi saanud 9-aastaseks ning *EU Kids Online*'i andmed lubavad heita pilku koheselt eesootavatele tendentsidele.

Magistritöö asetseb teema poolest sotsiaalteaduste valdkonnas, kitsamalt võib tööd positsioneerida laste ja noorte uuringute, uue meedia uuringute ning arengupsühholoogia piirimaile. Tegemist on kvalitatiivse mikrotasandi uurimisega.

Magistritöö jaguneb neljaks põhiosaks. Teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade peatükis annan ülevaate laste ja infoühiskonna suhtest; laste arengust; nende internetikasutusest; veebiriskidest; laste kogemusest *online*-riskidega ja nende kasutatavatest toimetulekustrateegiatest. Meetodi ja valimi peatükis kirjeldan kasutatud meetodit ja selgitan valimi koosseisu ning valiku tegemise peamisi kriteeriumeid. Tulemuste peatükis annan ülevaate uuringu olulisematest tulemustest ning järelduste ja diskussiooni osas asetan tulemused laiemasse konteksti. Järelduste ja diskussiooni peatükis leidub ka meetodi kriitika ja soovitusel edasisteks uuringusuundadeks.

Siinkohal tahan siiralt ja südamest tänada oma juhendajat professor Veronika Kalmust, kelle põhjalike, sisukate ja asjalike nõuannete ning alati kiire tagasisideta käesolev töö valmida ei oleks saanud. Esile tõstmist väärivad juhendaja pühendumus, motiveeritus, kannatlikkus ja loomulikult käesoleva teema muljetavaldav valdamine. Samuti tänan asjakohaste kommentaaride eest töö retsensenti Karmen Paltsi. Loomulikult ei oleks töö saanud valmida ilma uuringus osalenud kahekümne nelja lapseta – aitäh teile siirate ja sisukate vestluste eest!

2. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

2.1 Lapsed ja infoühiskond

Lapsepõlv mõjutab suuresti seda, milliseks kujuneb inimene täiskasvanuna. Lastes nähakse ühiskonna tulevikku ja seetõttu ei käsitleta lapsepõlve mitte kunagi täiesti neutraalse teemana. Lapsepõlv on tänapäeval väga erinev sellest, mida mäletavad praegused täiskasvanud oma lapseast, mistõttu jagunetakse sellel teemal väga äärmuslikele seisukohtadele (Livingstone & Haddon 2012). Ühelt poolt nähakse lapsi kui entusiastlike pioneere muutuval meediamaaistikul, teisalt muretsetakse üha jõulisemalt pealetungiva *online*-maailma potentsiaalselt kahjuliku mõju pärast lastele (Livingstone & Helsper 2012). Tänapäeva maailma on nimetatud Ulrich Becki (2005) järgi riskiühiskonnaks. Beck oli üks esimesi autoreid, kes leidis, et tehnoloogia ja teaduse areng ning industrialiseerimine mitte ei summuta riske, vaid hoopis suurendab neid. Tänaes riskiühiskonnas käivad ohud ja progress käsikäes (Beck 2005) ja seda ka virtuaalmaailmas, kus leidub võimaluste kõrval ka hulgaliselt riske.

Tarbimisühiskonna teoreetikute poolt kasutusele võetud termini KGOY (*Kids Grow Old Younger*) (Lindström & Seybold 2004) kohaselt saavad lapsed nüüdisajal liiga vara täiskasvanuks, esindades eraldiseisvat ja järjest olulisemat tarbijate rühma. Teisalt jäävad lapsed kauemaks lasteks. See vastuolu tuleneb sellest, et kuigi lapsed väljuvad oma kodu kaitsvast ja privaatselt keskkonnast liiga vara, lükkuvad nende vastutustundliku täiskasvanu kohustused kaugesse tulevikku (Livingstone 2009). Coontz (1997) kirjutab, et kui arvestada sõltuvust vanematest ja eraldatust täiskasvanute kohustustest, siis on lapsepõlv kaasaja noortele pikendatud. Paljud lapsed ei omanda kodus või väljaspool kodu vastutustundliku ja ühiskonnale kasuliku töö tegemise kogemust (Livingstone 2009), nagu seda omandati varem. Kuigi laste haridustee on pikem ja nad sõltuvad kauem vanematest, sisenevad nad koduvälisesse kommertslikku maailma oluliselt varem. Täiskasvanute maailm tuleb tänapäeva lastele kiiremini kätte ka uuenenud meediamaaistiku tõttu, kus igasugune, ka täiskasvanutele mõeldud informatsioon, on lastele vabalt kättesaadav.

Uus meedium muudab tugevalt laste igapäevaelu, kuna informatsioon on üha kergemini kättesaadav. Teadmiste saamiseks ei pea enam minema raamatukokku või lootma õpetaja

peale, kohtumine uute inimestega ei ole piiratud transpordivahendite, aja ega rahaliste ressurssidega. Õppimine on osaliselt omandanud uue sisu, tähendades nüüd paljuski informatsiooni otsimist ja navigeerimist internetis. Kerge vaevaga saab leida sarnaste ideede ja huvidega mõttekaaslasi (Livingstone & Haddon 2009). Lapsed õpivad läbi elama internetimaailma sotsiaalseid draamasid. Suhtlusvõrgustikud asetavad küsimärgi alla sotsiaalsed normid, mis puudutavad tuttavaid, sõpru, „parimad sõpru“ ja sõprade „kustutamist“. Kõik – fotoalbumid, sünnipäevaõnnitlused, inspiratsioon, mured ja mõtted – laetakse üles virtuaalmaailma ja need võivad sinna igaveseks jääda. See tähendab, et üha nooremad lapsed omavad mahukat digitaalset jalajälge (Livingstone & Haddon 2012). Interneti kasutegurite ja ohtude arv on suur ja ulatub kõikidesse eluvaldkondadesse ning selle põhjuseks on uue meediumi populaarsus, isegi tavalisus, kuna peaaegu kõik eluvaldkonnad on kolinud ka virtuaalmaailma (Livingstone & Haddon 2009). Uus meedium omandab kaasaja laste igapäevaelus järjest suuremat ja olulisemat rolli.

Tänapäeval suureneb stabiilselt laste arv, kes uut meediat regulaarselt tarvitavad, ja samal ajal väheneb interneti esmakordselt kasutavate laste vanus. 2005. aastal toimunud lapsevanemate küsitluse kohaselt kasutas internetti 34% 6-7-aastastest Euroopa lastest (*European Commission* 2006). Kolm aastat hiljem, 2008. aastal, oli internetikasutajaid 6-aastaste laste seas juba 42% ja 7-aastaste seas lausa 52% (*European Commission* 2008). 2011. aastal läbi viidud uuringu andmetel külastas 6-12-aastastest Euroopa lastest internetti igapäevaselt 57% (*Young Kids Report* 2011). *EU Kids Online*'i raportist nähtub, et vanemate laste hulgas on veebikasutus märksa ulatuslikum: vähemalt iganädalaselt kasutab internetti 93% 9-16-aastastest lastest ning 60% külastab seda meediumit iga päev või peaaegu iga päev (Livingstone, Haddon, Görzig & Ólafsson 2010). Võrdluseks võib tuua Austraalia, kus 2003. aastal kasutas 5-aastastest lastest internetti 20% ning iga vanuseaastaga on internetikasutajate arv suurenenud keskmiselt 10%, nii et 8-aastaselt kasutab meediumit juba üle poole lastest (52%) (Ey & Cupit 2011). Nutitelefonide ja tahvelarvutite menükuse põhjal võib arvata, et internetikasutajatest laste arv üha kasvab ja esmakasutajate vanus aina langeb. Seetõttu pole kahtlustki, et laste internetikasutus on äärmiselt tähtis teema, mis väärib uurimist igast aspektist vaadatuna.

Eesti lapsed on internetikasutuse ulatuse poolest Euroopas üks esimesi. Samuti oleme esirinnas internetis kogetud riskide ulatuse osas (Kalmus 2008). Kuna igasugune meedia on saanud elu lahutamatuks osaks, siis saavad sellest üha rohkem osa ka meie ühiskonna kõige mõjutatavamad – lapsed. Lapsed ja noored on ka kõige uudishimulikum ja uuenduste

vastuvõtlikum inimgrupp, seega tunnevad nemad uue meedia vastu eriti huvi. Internetis leiduvaid riske silmas pidades peab arvestama, et uus meedia võib lapsed juhatada neile sobimatu meediasisuni ning kogenumatuse tõttu ei pruugi lapsed osata riskidele adekvaatselt reageerida.

2.2 Laste areng

Seitsme- ja kaheksaastased lapsed asuvad oma arengus keskmises lapseeas, kuhu kuuluvad lapsed umbes 6. eluaastast kuni teismeeani (Butterworth & Harris 2002). Lapse arengu mõistmisel on abiks erinevad teooriad, millest üks tuntumaid on Jean Piaget' (1896-1980) kognitiivse arengu mudel (Piaget & Inhelder 1969). Selle mudeli järgi läbib laps arengus neli staadiumit: sensomotoorne (kuni 2. eluaasta), operatsioonide-eelne (3.-7. eluaasta), konkreetsete operatsioonide (7.-12. eluaasta) ja formaalsete operatsioonide (alates 12. eluaasta) staadium. Keskmise lapsega hõlmab Piaget' konkreetsete operatsioonide staadiumi, kus lapsed hakkavad probleemide lahendamisel kasutama loogikareegleid (Piaget & Inhelder 1969). Samas väidavad Flavell jt (1993), et 7-11-aastased lapsed võivad kogeda raskusi loogiliste otsuste tegemisel, nad võtavad loetut sõna-sõnalt ja saavad paremini hakkama konkreetsete, mitte abstraktse kontseptsioonidega.

Piaget soovust väitis, et umbes seitsmenda eluaastast alates suudavad lapsed probleemide lahendamisel oma otsuseid loogiliselt põhjendada (Piaget & Inhelder 1969). Tähelepanuväärne on, et kooliealised lapsed lahendavad probleemideta ülesandeid, millega eelkooliealised lapsed hätta jäävad. Selle põhjuseks loetakse viienda ja seitsmenda eluaasta vahel toimuvat aju kasvuspurti, eriti frontaalsagarate piirkonnas, millel on oluline roll planeerimisel ja järjestikuste tegevuste ja mõtete organiseerimisel (Piaget & Inhelder 1969).

Lev Vögotski sotsiaalkultuurilise teooria kohaselt mõjutab lapse arengut otseselt ka keskkond. Selle mõju lapsele varieerub vastavalt vanusele, kuna lapse teadlikkus ja olukordade tajumine on pidevas muutumises. Vögotski eristab loomulikku ja kultuurilist arengut. Esimese all mõtleb ta lapse bioloogilist kasvumist ja küpsemist, teise all hoiakuid ja väärtushinnanguid (mida mõjutavad ka raamatud, televiisor ja internet) (Vögotski 2002).

Paljudes maades langeb keskmine lapseiga kokku koolitee alustamisega, mis tähendab, et laps kogeb selles eas palju muutusi. Sageli antakse 6-7-aastastele lastele noorematega võrreldes rohkem võimalusi omapäi tegutsemiseks. Samuti muutuvad keskmises lapseeas laste jaoks üha olulisemaks eakaaslased: Cole'i ja Cole'i (1993) järgi veedavad 6-12-aastased lapsed 40%

oma ärkveloleku ajast eakaaslaste seltsis (Cole & Cole 1993). Seega ei saa ka otsest sotsiaalset keskkonda väheoluliseks pidada.

2.3 Laste internetikasutus

Lapsed kasutavad üha rohkem interneti nii kodus kui ka koolis ja aina enam väheneb interneti esmakasutaja vanus. Viimase viie aasta jooksul on toimunud märkimisväärne hüpe alla 9-aastaste laste internetikasutuses (Holloway jt 2013). Murettekitavalt köidavad lapsi ka noorukitele ja täiskasvanutele mõeldud portaalid nagu Facebook ja YouTube, mida paljud vastsed veebikülastajad aktiivselt kasutavad. Interneti hüppeline levik üha nooremate laste seas on osaliselt põhjustatud tahvelarvutite ja nutitelefonide populaarsusest. Nende seadmete kasutamine on laste jaoks lihtne ega nõua isegi mootorsete oskuste väljakujunemist (Holloway jt 2013; Mets 2013). 2010. aastal Iirimaa, Itaalias, Rumeenias, Suurbritannias ja Taanis läbi viidud uuringu kohaselt kasutas 9-10-aastastest lastest tahvelarvuteid igapäevaselt 19%, nutitelefone mõnevõrra vähem – 16%. Siinjuures on huvitav välja tuua, et kuigi nutiseadmeid kasutavad lapsed on *online*-riskidest rohkem ohustatud, oskavad nad riskidega hakkamasaamisel märkimisväärselt rohkem kasutada proaktiivseid toimetulekustrateegiaid (nt reklaami ja rämpsposti kustutamine, suhtlusvõrgustiku profiili privaatsusseadete muutmine, häirivate kasutajate blokeerimine, turvalise internetikasutuse kohta informatsiooni otsimine jm) (*New Evidence...* 2014). Seega aitab nutiseadmete kasutamine arendada laste digitaalset kirjaoskust ja toimetulemist keeruliste olukordadega internetis.

Interneti kasutamisel on küllaltki suured ealised erinevused (Livingstone, Haddon & Görzig 2011). Johnson (2010) kirjutab, et 9-12-aastased lapsed veedavad peamiselt aega enda jaoks huvipakkuvatel veebilehtedel ning seejärel kooli ja õppimisega seotud keskkondades. 6-8-aastased lapsed külastavad samuti kõige rohkem enda jaoks huvipakkuvaid *online*-lehti, seejärel mängivad mängu ning alles siis käivad erinevates õpikeskkondades (Johnson 2010). 13-16-aastased noored veedavad rohkem aega sõpradega sõnumeid vahetades, videoid vaadates ja neid postitades, lugedes, uudiseid vaadates, sotsiaalvõrgustikes ja e-kirja teel suheldes ning filme ja muusikat alla laadides kui nooremad lapsed (Livingstone jt 2011). See toetab erinevatest uuringutest (Livingstone & Haddon 2009; Holloway jt 2013) välja tulnud tendentsi, et vanuse ja veebikasutuse suurenedes muutuvad laste *online*-tegevused märkimisväärselt mitmekülgsemaks.

Johnsoni (2010) esimese ja teise klassi laste uuringust tuli välja, et lapsed kasutavad interneti rohkem koolis, kuid kodus interneti kasutamist peavad veebikasutajad nauditavamaks – koolis tuleb interneti kasutada ennekõike koolitööks ning endale meelepärase tegevuse valimine on piiratud. Murphy ja Beggsi (2003) uuringust nähtub, et kodus interneti kasutades valivad lapsed oma tegevused ise, neil on rohkem aega uurimiseks ning õppimine toimub juhuslikult. Koolis aga kontrollivad tegevusi õpetajad, aeg on limiteeritud ja õppimine toimub sihipäraselt. Ey ja Cupit (2011) on leidnud, et koolis võib internetis viibimine lapse jaoks kodukasutamisega võrreldes turvalisem olla: koolis on lapsed pidevalt õpetaja silma all, samal ajal kui kodus ei pruugi vanemad laste internetikäitumise ajal läheduseski olla.

Mitmed autorid on vaieldud, mis on interneti kasutamisel laste suurim motivaator. Osa arvab, et suurimaks on meelelahutus, teised peavad selleks informatsiooni otsimist. Ferguson ja Perse (2000) leidsid, et laste suurim motivaator interneti kasutamisel on meelelahutus, seejärel ajaviitmine, sotsiaalne info ja lõõgastumine. Papacharissi ja Rubin (2000) leiavad, et meelelahutus ja infootsing on võrdselt ühel pulgal. Valkenburg ja Soetersi 2001. aasta uuringust tuli välja, et 8-13-aastaste Hollandi laste suurim motivaator interneti kasutamisel on arvuti ligiõmbavus ning seejärel informatsiooni otsimine, kolmandana meelelahutus ja igavuse peletamine. Ilmselt mängib nooremate laste jaoks meelelahutuse aspekt suuremat rolli – vanemad, eelkõige koolilapsed, kasutavad noorematega võrreldes rohkem infootsingut. Kaks kõige suuremat motivaatorit võivad ka ühtida, kui otsitakse informatsiooni meelelahutuseks, näiteks loomade või iidolite kohta.

On ka vaieldud selle üle, kes peaks lastele turvalist internetikäitumist õpetama. Mitmed autorid arvavad, et vanemad peaksid ohutu veebikasutuse teemal lapsi juhendama. Ey ja Cupit (2011) tõdevad, et paljud vanemad seda siiski ei tee, arvates, et see peaks olema kooli ülesanne. Ka Briggs ja McVeity (2000) usuvad, et kool on turvalise internetikäitumise õpetamiseks parim paik – koolid võiksid ka vanemaid sellel teemal harida. Siiski ei keskendu Eestis praegune õpetajate kõrgharidus piisavalt meediaõpetusele (Loit & Harro-Loit 2010), mistõttu ei saa lasteaedadelt ja koolidelt põhjalikku laste meediaharimist veel oodata. Kui nii kool kui ka vanemad püüavad vastutust teineteise õlgadele veeretada, ei tegele probleemiga keegi ning laps jääb siinkohal kannatajaks. Livingstone, Kalmus ja Talves (2014) leiavad, et laste veebiturvalisuse tagamisel on oluline roll ka erinevatel sidusrühmadel ja poliitikakujundajatel, kuna ainuüksi lapsevanemad või õpetajad ei suuda tagada laste heaolu niivõrd komplekses ja kiiresti arenevas meediumis. Optimaalseks lahenduseks oleks poliitikute, lapsevanemate ning koolide ja lasteaedade tihe koostöö selles küsimuses.

Kuigi 7-8-aastased lapsed tunduvad internetti kasutades sageli juba üsna enesekindlad, puuduvad neil siiski veel olulised kriitilise hindamise oskused, mistõttu ei pruugi lapsed osata probleemidega adekvaatselt toime tulla (Byron 2008). Ka Buckingham (2005) hoiatab, et noorte inimeste väljendatud enesekindlus internetikasutuse osas võib olla oluliselt suurem kui nende reaalne digitaalne kirjaoskus. Eriti kehtib see poiste kohta, kelle sooline identiteet on juba ajalooliselt olnud seotud tehnoloogilise kompetentsiga. Eestis (samamoodi nagu näiteks Prantsusmaal, Poolas, Itaalias, Saksamaal ja Bulgaarias) kalduvad poisid enda internetioskusi kõrgemini hindama kui tüdrukud. On ebaselge, kas laste väljendatud suurem enesekindlus internetis viib ka suurema teadlikkuseni ja ohutu internetikasutuseni. Poola ja Bulgaaria uuringud näitavad, et sel võib olla hoopis vastupidine efekt (McQuillan & O'Neill 2009) ja oskuste ülehindamisega võib kaasneda riskeeriv internetikäitumine. Noorte internetioskuste ülehindamise küsimuses on kritiseeritud ka „digitaalse põlvkonna“ kontseptsiooni, arvates, et digitaalseteks pärismaalasteks ja netipõlvkonnaks ristitud lapsed otsivad seesuguse sildistamise ajal *online*-riskidega kokku puutudes üha vähem abi vanemalt generatsioonilt (Helsper 2008).

2.3.1 Laste internetikasutuse tüpoloogiad

Mitmed autorid on liigitanud lapsed gruppidesse vastavalt nende internetikasutuse harjumustele. Livingstone (2009) on määratletud internetikasutajatest laste seas neli erinevat rühma:

- Madala riskiga algajad – nooremad lapsed, suurema tõenäosusega tüdrukud, kelle vanemad ei kasuta niivõrd internetti, kuid kontrollivad oma laste internetikasutust tugevalt. Nende laste kokkupuude riskidega on madal, samas ei saa nad ka internetist eriti palju kasu.
- Kogenematud riskijad – veidi vanemad lapsed, suurema tõenäosusega poisid, kelle vanemad ei kasuta samuti laialdaselt internetti. Nende laste interneti-oskused on väikesed ning riskiga kokkupuute võimalus on kõrge.
- Kogenud riskijad – suurema tõenäosusega poisid, kelle oskused internetis on kõrged ja kes saavad osa nii interneti pakutavatest võimalustest kui ka riskidest.
- Mitmekülgsed eksperdid – suurema tõenäosusega veidi vanemad poisid, kelle oskused on laialdased ja kes saavad internetist teiste gruppidega võrreldes oluliselt rohkem

kasu. See aga tähendab, et nad puutuvad suurema tõenäosusega kokku ka veebiriskidega.

Helsper jt (2013) on 9-16-aastased internetikasutajad vastavalt kasutusajale, tegevustele jm faktoritele paigutanud kuude gruppi:

- Piiratud õppijad – selle grupi lapsed kasutavad internetti harva ja vähesteks tegevusteks, kõige sagedasem kasutuseesmärk on õppimine. Siia rühma kuuluvad kõige nooremad veebikasutajad.
- Noored võrgukasutajad – selle rühma laste seas on eriti populaarsed suhtlusvõrgustikud. Peamiselt kuuluvad siia gruppi tüdrukud.
- Mõõdukad internetikülastajad – selle rühma laste internetitegevused on mitmekesised, kuid suhtlusvõrgustikke kasutatakse pigem harva. Siia gruppi kuuluvad nooremad poisid ja tüdrukud.
- Suure tegevusulatuslega katsetajad – selle grupi lapsed veedavad internetis aega kõige rohkem ja sagedamini ning nende veebikasutus on kõige mitmekülgsem. Sellesse rühma kuulub rohkem poisse.
- Intensiivsed mängijad – selle rühma lapsed veedavad internetis korraga kõige rohkem aega ja kõige populaarsemaks *online*-tegevuseks on mängimine. Siia gruppi kuulub rohkem poisse kui tüdrukuid.
- Kogenud võrgukasutajad – selle grupi esindajad kasutavad internetti keskmise kasutajaga võrreldes rohkem ja mitmekülgsemalt. Kõige populaarsemaks tegevuseks on suhtlusvõrgustike kasutamine, kõige vähem mängitakse. Kogenud võrgukasutajad on teiste gruppidega võrreldes vanemad, samuti kuulub siia rühma rohkem tüdrukuid.

Ühegi grupi esindajad ei ole avatud suurele hulgale võimalustele ja väiksele hulgale riskidele. Siinjuures peab aga silmas pidama laste ja täiskasvanute (vanemate, õpetajate, uurijate jt) erinevat riskitaju – laste tajutud võimalused, näiteks aja veetmine jututubades ja sotsiaalvõrgustikes ning muusika allalaadimine, on täiskasvanute jaoks potentsiaalsed veebiohud. Vanemaid hirmutavad laste silmis kahjutud tegevused, näiteks lisavad lapsed pilte, mille põhjal saab määrata nende asukohta (kool, huviring), räägivad sõprade sõpradega, kelle identiteet ei ole lõpuni selge, väljendavad avalikus blogis oma fantaasiaid ja ebakindlust ning valivad seksuaalse alatooniga hüüdnimesid (nt Lolita) (Livingstone 2009).

2.3.2 Internetikasutuse soolised erinevused

Peamiseks teemaks internetikasutuse sooliste erinevuste juures on võrdväarsus ja võrdsed võimalused. Sageli eeldatakse, et meessoost isikud on igasuguse tehnoloogia osas kompetentsemad (McQuillan & O'Neill 2009), mistõttu saavad poisid suuremate oskuste ja võimaluste tõttu kasutada internetis rohkem positiivseid võimalusi kui tüdrukud. Uuringud (McQuillan & O'Neill 2009) näitavad, et lõhe interneti kättesaadavuse osas hakkab siiski peaaegu kõikides Euroopa riikides kaduma, kuna internet levib üha rohkem ja on saanud üha tavalisemaks elu osaks. Kuigi enamikus riikides on interneti kasutusprotsent poiste hulgas veidi kõrgem kui tüdrukute seas, siis ainult kolmes Euroopa riigis on see vahe märkimisväärne: Austrias (tüdrukutega võrreldes kasutab internetti 17% enam poisse), Itaalias (11%) ja Saksamaal (9%) (Eurobarometer 2008). Internetikasutuse soolise võrdsuse edendamisel mängib olulist rolli kool.

Uurijad hoiatavad, et järelduste tegemisel uue meedia kasutusoskuste kohta sooliste erinevuste põhjalt tuleb olla väga ettevaatlik. Oskuste mõõtmise viisid ei ole sageli võrreldavad ja suurem osa tulemustest põhineb laste tajul iseenda oskuste kohta. Samuti võivad poiste tehnoloogilised oskused olla ühesemalt mõistetavad ja rohkem hinnatud kui tüdrukute kommunikatiivsed oskused (McQuillan & O'Neill 2009).

Tänapäeval on siiski poistel ja tüdrukutel üsna sarnased võimalused interneti kasutamiseks ja ka sarnased kasutusharjumused: nii poisid kui ka tüdrukud kasutavad internetti informatsiooni otsimiseks, puhkamiseks, meelelahutuseks ja hariduslikel eesmärkidel. Võib välja tuua, et poiste seas domineerib rohkem arvutimängude kultuur, tüdrukud seevastu hindavad rohkem kommunikatiivseid tegevusi, samuti kasutavad tüdrukud internetti enam hariduslikel eesmärkidel (McQuillan & O'Neill 2009).

Poisid on tüdrukutega võrreldes riskialtimate. Kolmandik 9-16-aastastest sotsiaalmeediat kasutavatest Euroopa poistest omavad suhtlusvõrgustikus avalikku profiili, tüdrukutest on oma profiili avalikuks märkinud 23%. Internetis on päriselus võõra kasutajaga suhelnud 31% poistest, kuid tüdrukutest on seda teinud 20% (Livingstone jt 2011). Poiste ulatuslikum riskeerimine võib tuleneda neile mõnevõrra iseloomulikust põnevuse otsimisest, samuti võivad poisid tunda end veebikeskkonnas suheldes vabamalt (Livingstone jt 2014).

Kui vaadelda soolisi erinevusi *online*-riskidega kokkupuutumisel, on üheks sarnaseks jooneks tugev häiritus küberkiusamise osas. Tundub, et tüdrukud on erinevate veebiriskidega kokku

puutudes kogetust mõnevõrra rohkem häiritud kui poisid. Uuringust 9-16-aastaste Euroopa lastega (Livingstone jt 2011) selgus, et kuigi poisid puutuvad pornograafilise sisuga veebis rohkem kokku, häirib see enam just tüdrukuid. Märkimisväärseid erinevusi riskide kogemisel soolisest aspektist vaadatuna ei ole, kuid välja võib tuua pro-anoreksia veebilehtede külastamise (6% poistest ja 14% tüdrukutest), seksuaalsete piltide nägemise (21% tüdrukutest ja 25% poistest) ning vastikute ja haavavate sõnumite saamise (17% poistest ja 20% tüdrukutest) (Livingstone jt 2011).

2.3.3 Varasemad uuringud

Meie igapäevaelu kolimine virtuaalmaailma on vajalikuks teinud uue meedia, sealhulgas laste internetikäitumise uurimise: mida lapsed peamiselt internetis teevad, mis pakub neile positiivseid elamusi, mida nad on õppinud, milles nad on head ja mis tekitab neile probleeme. Noorte internetikasutust uurivad eksperdid, kes keskenduvad erinevatele aladele, näiteks laste areng, perekonna dünaamika, *online*-tehnoloogiad, noortekultuur, sotsioloogia, meedia ja kommunikatsioon, haridus jne (Livingstone & Haddon 2009). Oluline on uurida just laste internetikasutust, kuna lapsed on tundlik ja vastuvõtlik sihtrühm ning suhteliselt püsivad uue meedia kasutamise harjumused kujunevad välja just lapse- ja noorukieas.

Pea kõikides viimase 15 aasta jooksul läbi viidud ühiskonna- ja kitsamalt laste ja noorte uuringutes on läbivalt sees interneti küsimus. Kõike, näiteks laste õppimis-, mängimis- ja suhtlemisharjumusi, uuritakse ka seoses uue meediaga. Ühe teedrajava näitena võib tuua 12 riiki hõlmava uuringu „*Children and Their Changing Media Environment*“, mis kaardistas laste uue ja „vana“ meedia kasutuse Euroopas aastatel 1997-1998 (Bovill & Livingstone 2001).

Uuringud näitavad, et laste internetikasutuse ulatuse erinevused on isegi Euroopa lõikes tähelepanuväärsed. 2008. aasta Eurobaromeetri uuringu järgi varieerus internetikasutus vähem kui kolmandikust Kreekas ja Bulgaarias kuni rohkem kui kahe kolmandikuni Eestis ja Taanis (Eurobarometer 2008). Kuigi internetikasutuse erinevused Euroopa riikide lõikes on endiselt olemas, on need 2010. aasta andmete põhjal vähenenud (Livingstone jt 2012). *EU Kids Online*'i uuringu põhjal on veebikasutajate arv varasemates väiksema kasutusprotsendiga riikides, näiteks Kreekas, Itaalias ja Küprosel, kasvanud, jõudes lähemale Euroopa keskmisele (Livingstone jt 2012).

Kõige rohkem on uue meedia uuringud keskendunud laste internetikasutusele, millele järgneb interneti kättesaadavus ning laste huvid ja *online*-tegevused. Vähem on uuritud näiteks laste piiratud interneti kättesaadavuse põhjuseid ja uuemaid virtuaalmaailma tegevusi, näiteks blogimist ja taskuhäälingut (*podcasting*). Samuti on võrdlemisi vähe uuritud laste ja noorte kaasatust kodanikualgatustes ja poliitilist osalust internetis. Empiirilisi andmeid napib ka meediakirjaoskuse – *online*-sisu tajumise, loomise ja kriitilise lugemise – kohta (Livingstone & Haddon 2008). Suurem osa uuringutest keskendub teismelistele, hoolimata sellest, et internetis tegutsevad üha nooremad lapsed. Seni on kõige rohkem uuritud laste internetikäitumist laua- või sülearvutites, jättes tagaplaanile uuemad interneti „pakkujad“ nutitelefonid, tahvelarvutid ja mängukonsoolid. Laste mobiilse interneti kasutamise uurimisega tegeleb projekt *Net Children Go Mobile* (2014), aga kuna nutiseadmed on hakanud populaarsust koguma just viimasel paaril aastal ja tegemist on kiiresti areneva valdkonnaga, on oluline seda uuringuala pidevalt laiendada.

Põhjalikult on laste ja interneti teemat uuritud *EU Kids Online*'i projekti kolmes etapis (2006-2009, 2009-2011 ja 2011-2014). Nende etappide käigus on sekundaarselt analüüsitud varem kogutud andmeid (I etapp) ja viidud läbi üle-Euroopaline kvantitatiivne uurimus laste kogemustest interneti kasutamisel ja *online*-riskide kogemisel (II etapp). Kui uuringu kaks esimest etappi keskendusid lastele vanuses 9-16 aastat, siis kolmandas etapis, milles osaleb 33 Euroopa riiki, on võetud tähelepanu alla ka lapsed sünnist kaheksanda eluaastani (Holloway jt 2013).

Sonia Livingstone on autor, kes on laste internetikasutust ja uue meedia mõju lastele põhjalikult uurinud. Livingstone (2009) nendib, et tänapäeval ei oota keegi täiesti riskivaba lapsepõlve, kuid veebiriskid on kohati saavutanud juba täiesti mitteaktsepteeritava mõõtme. Interneti kasutamine muudab tänapäeva laste lapsepõlve kahtlemata riskantsemaks, kuid unustada ei tohi ka veebi arendavat ja kasulikku mõju. Siiski peavad nii vanemad kui ka lapsed internetti kõige ohtlikumaks meediumiks (Livingstone 2009).

Uuringust *UK Children Go Online* (Livingstone & Bober 2005) selgus, et laste kasutatavate *online*-võimaluste ja -riskide vahel valitseb tugev positiivne korrelatsioon. See tähendab, et mida rohkem erinevaid tegevusi laps internetis harrastab, seda suurem on võimalus, et ta kogeb internetis ka ohte. Ka *EU Kids Online*'i uuringu tulemuste põhjal võib väita sama: pingutused suurendada internetist saadavaid positiivseid võimalusi võivad laiendada ka internetist saadavat kahju (Livingstone jt 2011). Lapsed muutuvad internetti rohkem

kasutades meediumi suhtes üldjuhul aga enesekindlamaks ja kompetentsemaks, seega aitab suurenenud netikasutus omakorda riskidega paremini toime tulla.

Eestis on tehtud laste internetikasutuse teemal mitmeid üliõpilastöid. Kersti Karu (2010) uuris oma bakalaureusetöös „I klassi õpilaste teadlikkus *online*-riskidest ning vanemate käitumispraktikad laste internetikasutuse kujundamisel Tartu koolide näitel“, kuidas mõistavad lapsed riskide olemust ning millised on nende internetikasutuse harjumused. Ta leidis, et lapsed ei mõista ohte väga selgelt ja kasutavad tihti internetti järelvalveta (Karu 2010). Signe Pika (2011) bakalaureusetööst „Eesti, Suurbritannia, Saksamaa ja Soome 9–16-aastaste laste ja nende vanemate arusaamad *online*-riskidest (*EU Kids Online* küsitluse lahtiste vastuste põhjal)“ nähtub, et tüdrukud tajuvad rohkem seksuaalse alatooniga riske ja poisid rohkem kommertsriske. Riskide tajumine muutub lapse vanuse kasvades (Pikk 2011). Katrin Romanenkov (2009) mainib oma bakalaureusetöös „*Online*-keskkonnas valitsevad riskid ja nende teadvustamine 9-12-aastaste laste seas“, et uurimuses osalenud lapsed on üsna hästi teadlikud nende interneti kasutusala (mängimine, suhtlemine, muusika kuulamine) tulenevatest riskidest. Autor märgib, et pea kõik lapsed olid kokku puutunud viirustega, kuid emotsionaalset kahju tegevate riskidega oldi kokku puutunud vähem. Ka Romanenkov nendib, et mitmed lapsed kasutavad internetti vanemate järelvalveta (Romanenkov 2009). Lennart Kombi (2012) magistriltööst „Oluliste teiste roll 3. klassi laste toimetulemisel *online*-riskidega“ tuleb välja, et 3. klassi lastele seostuvad *online*-riskid enamasti viiruste, häkkimise, ebasobiva käitumise ja turvalisusega. Ohuga kokku puutudes pöörduvad lapsed esmalt mõne pereliikme poole, mis näitab lapsele lähedaste täiskasvanute märkimisväärset rolli lapse suunamisel *online*-riskiga toimetulekul (Komp 2012).

Laste ja interneti valdkonna põhjalik analüüsimine on hädavajalik, kuid laste uurimine sisaldab ka mitmeid probleeme ja väljakutseid. Laste internetikasutuse teema on äärmiselt ajatundlik: teadustöö sellel alal vananeb kiiresti, kuna tehnoloogiad, institutsioonid ning laste harjumused ja tegevused muutuvad pidevalt. Praktilistel kaalutlustel põhineb suurem osa laste ja noorukite uuringutest kvalitatiivsetel uuringumeetoditel, mille põhjal on aga raskendatud näiteks kindlate protsesside sageduse hindamine (Holloway jt 2013). Samuti on laste uurimine alati moraalselt ja eetiliselt tundlik teema (Livingstone & Haddon 2008).

2.4 *Online*-riskid

2.4.1 Riski mõiste

Arusaam riskist on liikunud neutraalsest – tõenäosusest millegi juhtumiseks, mis võib kaasa tuua nii kasu kui ka kahju – tugevalt negatiivseks käsitleseks riskist kui nähtusest, mis on soovimatu ja lõpeb ohtlikult (Lupton 2005). Becki (2005) jaoks on riskid ühiselt põhjustatud loomulikest ja sotsiaalse keskkonna mõjudest. Sotsiaalne keskkond tänapäeval on üha muutuva meediamaastiku tõttu väga erinev keskkonnast, milles praegused täiskasvanud on üles kasvanud. Täna sündinud lapsed on sündinud maailma, kus neid ümbritsev infotehnoloogia on iseenesestmõistetav sotsiaalse elu osa ja see eristab nooremat põlvkonda tugevalt vanematest generatsioonidest. Muutuv sotsiaalne keskkond toodab tänapäeva ühiskonda uusi riske, mis on osaliselt põhjustatud aina muutuvast ja laienevast meediamaastikust. Meediamaastikku on viimasel aastakümnel tugevalt kujundanud interneti massiline levik ja menukus, mistõttu on vaja tähelepanu pöörata uutele potentsiaalsetele ohtudele meie ühiskonnas – *online*-riskidele.

Euroopa Komisjoni turvalise interneti programmi järgi võib veebiriske defineerida järgmiselt: „Ohtlik sisu on selline, mida vanemad, õpetajad ja teised laste eest vastutavad täiskasvanud peavad laste jaoks ohtlikuks“ (O’Connell & Bryce 2006). Riski definitsioon varieerub kultuuride vahel ja inimeseti. Livingstone (2009: 165) esitab kõige selgema riski definitsiooni järgmiselt: füüsiline või vaimne kahju või materiaalne kahju, potentsiaalne või reaalne halb mõju.

Tänapäeva maailmas võib riski pidada tavaliseks ja mõningatel juhtudel isegi meeldivaks. Kui näeme riski vältimatult probleemina, siis paistavad mitmed noorte tegevused internetis vastutustundetud, impulsiivsed ja isegi õelad. Psühholoogilistel ja sotsiaalsetel põhjustel katsetavad noored piire – riskikäitumist mõistetakse tihti identiteedi otsingute osana sõprusringkonnas (Livingstone 2009). Seega ei saa riski alati käsitleda vältimatu probleemina, kuna mõõdukas riskikäitumine kuulub arenguprotsessi juurde.

Beck (2005) leiab, et kuna inimesed tajuvad riske erinevalt, siis peaks riskide uurimine sisaldama sotsiaalsete riskide kaardistust. *EU Kids Online*’i lõppraportis (Livingstone jt 2011) liigitatakse potentsiaalseid veebiohte järgmiselt: kommertsriskid (reklaam, spämm), agressiivsed riskid (vihkamisele õhutav infosisu), seksuaalse alatooniga riskid (pornograafiline infosisu) ja väärtuselised riskid (rassistlik, kallutatud infosisu). Mida rohkem

lapsed internetti kasutavad, seda suurem on võimalus, et nad kogevad seal kardetud riske (Livingstone jt 2011).

Online-riskide kogemist kaardistades puutume kokku mitmete raskustega. Esiteks on virtuaalmaailm ja laste veebitegevused ning -harjumused pidevalt muutuvad. Ka riski kontseptsioon ja tajumine on subjektiivne – riski mõistavad erinevalt vanemad, lapsed, õpetajad, uurijad, konservatiivid ja liberaalid, samuti varieerub riski mõiste kultuuriti. Kolmandaks puudub kindel kokkulepitud keel kirjeldamaks problemaatilist veebisisu. Ebasobiv sisu veebis varieerub suuresti, näiteks ulatub pornograafiline materjal hinnatud moeajakirjapiltidest rangelt illegaalse sisuni. Keeruline on uurida, mida lapsed täpselt näinud ja kogunud on. Neljandaks tuleb arvestada eetiliste kaalutlustega, kuna uurijatel on riskide vastuvõtmise ja mõju hindamiseks kohati tarvis lapsed riskidega kokku viia (Ey & Cupit 2011). Pole konsensust, kuhu tõmmata piir tolereeritud ja mitte-aktsepteeritava riski vahele (Livingstone 2009), ning see raskendab riskide defineerimist ja liigitamist.

Keeruline on ka hinnata riskide mõju, kuna lapse reageering riskile ei tulene pelgalt riskiallikast, vaid ka lapse isikuomadustest ja varematest kogemustest. Samuti ei saa me tegelikult kunagi täiesti kindlad olla, et riskiga kokkupuute järel ei ole lapse vaated elule muutunud ning et risk ei ole teda kuidagi mõjutanud (Ey & Cupit 2011).

Eraldi peab vaatlema *online*-riski ja sellest tulenevat reaalselt kahju (*harm*). Alati ei pruugi kokkupuude *online*-riskiga last kahjustada. See, kas laps kogeb kahju või mitte, sõltub lapse enda riskitajust. Kui laps ei tunne end ohustatuna, siis pole sellest midagi, kui ta ükskõiksena käitub. Subjektiivset kahju mõõdetakse tõsiduse ehk selle järgi, kui häiritud on laps pärast kokkupuudet riskiga. Subjektiivne kahju võib ennustada laste reageeringuid riskile ehk toimetulekustrateegiaid (Vandoninck jt 2013).

Toimetulekustrateegiate valimine sõltub suuresti ka sellest, kui vastupidavad lapsed *online*-riskide suhtes on. Stressile vastupidavuse mõistele on pakutud mitmeid vasteid, näiteks resilientsus (*resilience*), vintskus ja säilenõtkus. Käesolevas töös võetakse kohandatuna kasutusele säilenõtkuse mõiste, mis tähendab inimese vastupidavust stressile ja riskiteguritele, võimet edasi minna, toime tulla ja õppida häirivast kogemusest hoolimata. Fraser jt (1999) on säilenõtkust defineerinud kui efektiivset reageeringut riskantsele olukorrale. Säilenõtkus on dünaamiline protsess, mis ei välista riski, vaid mille kaudu indiviid ületab riski ja kohaneb vaatamata negatiivsele kogemusele (Aavik 2012). Säilenõtkuse arendamisel on olulisteks

teguriteks vastupanu- ja empaatiavõime, eneseteadlikkus, sotsiaalne küpsus, iseseisvus ja tegevuste planeerimise oskus (Daniel & Wassell 2002), mistõttu ei pruugi 7-8-aastased lapsed olla häirivate veebiriskidega kokku puutudes veel piisavalt säilenõtked.

2.4.2 Interneti ohud ja võimalused

Internetis on suurepäraseid võimalusi: õppimine ja silmaringi avardamine, suhtlemine, eneseväljendus, loomingulisus, osalus kodanikuühiskonnas või poliitikas. Samal ajal esindab see meedium vahendit, mille kaudu võidakse lasta oma kodu privaatsusesse kõige ohtlikum ühiskonnakiht. Beck (2005) jt autorid rõhutavad, et refleksiivses modernsuses peame me arvestama, et riskid ja võimalused käivad käsikäes. Vahel peab võimalusest kasu saamise nimel kokku puutama potentsiaalse ohuga (Livingstone 2009): et saada endale uut sõpra, seisavad lapsed silmitsi riskiga kohata veebiruumis pedofiili, väljapressijat või kedagi teist ühiskonna „kuritegelikust kihist“. Isegi laste BBC veebilehel orienteerumiseks peab jagama personaalset informatsiooni, seksuaalsuse teemadel nõu otsides seistakse silmitsi pornograafilise sisuga (nende vahel pole ka selget kokkulepitud piiri) jne (Livingstone 2009).

Nagu juba mainitud, on riskide ja võimaluste suhe omavahel positiivses korrelatsioonis – mida rohkem kogetakse *online*-võimalusi, seda suurem on ka oht riskidega kokkupuutumiseks ja vastupidi. Lapsed, kes on virtuaalmaailmas rohkem kogenud, seisavad vastsete kasutajatega võrreldes silmitsi suurema hulga võimaluste ja riskidega. Seega ei taga suuremad oskused ja kogemused internetis olukorda, kus laps suudab paremini riske vältida. Siiski aitab suurem kompetents ja enesekindlus veebiriskidega efektiivsemalt toime tulla. Need lapsed, kes kogevad vähe *online*-riske ja *online*-võimalusi, ei arenda välja olulisi oskusi uues meedias tegutsemiseks ja riskidega hakkamasaamiseks (Livingstone 2009). Riskide minimeerimisel jääb alati õhku küsimus, kuidas sealjuures mitte vähendada internetis leiduvaid võimalusi (Staksrud & Livingstone 2009).

Järgnevalt on välja toodud ülevaatlik tabel *online*-maailma riskidest ja võimalustest.

Tabel 1. Interneti võimaluste ja riskide kaardistus (Hasebrink jt 2009; tõlge Komp 2012)

	Sisu: laps kui vastuvõtja	Kontakt: laps kui osaleja	Tegevus: laps kui algataja
VÕIMALUSED			
Haridus, õppimine ning digitaalne kirjaoskus	Õpiressursid	Kontakt teiste sarnaste huvidega lastega	Enesealgatuslik õppimine või õppimine koos kaaslastega
Osalus ja kodanikualgatus	Informatsiooni hankimine	Gruppide sisene infovahetus	Konkreetsed kodanikuühiskonda puudutavad tegevused
Loomingulisus ning eneseväljendus	Ressursside mitmekesisus	Kutsutakse üles osalema või tekitatakse soov omaloominguks ja eneseväljenduseks	<i>Online</i> -sisuloome
Identiteet ning sotsiaalsed sidemed	Nõuanded (isikliku elu, tervise, seksuaalsuse vms kohta käiv)	Sotsiaalsed võrgustikud, jagatud kogemused	Identiteedi väljendamine
RISKID			
Kommerts	Reklaam, rämpspost, sponsorlus	Personaalse info jälitamine/ kuritarvitamine	Hasartmängud, illegaalne failide allalaadimine, häkkimine
Agressiivsed	Vägivaldne või vihkamisele viitav infosisu	Kiusamise, ahistamise või jälitamise ohvriks langemine	Teiste kiusamine või ahistamine
Seksuaalse alatooniga	Pornograafiline/ kahjulik seksuaalne sisu	Võõrastega kohtumine, peibutuse ohvriks langemine	Pornograafilise materjali loomine ning üleslaadimine
Väärtuselised	Rassistlik, kallutatud info ja nõuanded (nt narkootikumide kohta)	Enesele liiga tegemine, ebasoovitavate väärtuste sisendamine	Suitsiidi/ anoreksia jms teemadel nõu andmine

Kõige ohtlikumaid nendest riskidest kogevad vähesed lapsed ja noored, kuid pea kõik lapsed puutuvad kokku mingisuguse riskiga. Euroopas läbi viidud uuringud näitavad, et 12% internetis tegutsevatest 9-16-aastastest lastest on ennast virtuaalmaailmas häirituna tundunud, sealhulgas kinnitab häiriva veebisisuga kokkupuutumist 9% 9-10-aastastest lastest (Livingstone jt 2010).

2.5 Laste kogemus *online*-riskidega

Kui lapsed hakkavad rohkem internetis käima ja nende *online*-tegevused muutuvad mitmekülgsemaks, saavad nad rohkem osa interneti võimalustest ja paraku ka riskidest (Vandoninck jt 2013). Riskidega kokkupuutumise viise leiab lõpmatult, näiteks võib ebasobiva sisuga häiriv foto jõuda üle maailma lasteni sekunditega nii, et ohuallikat ei saa iial kindlaks teha (Livingstone 2009). *Online*-riskidega kokkupuutumise määr ja laad sõltub suuresti lapse veebiharjumustest.

Poisid ja tüdrukud eelistavad erinevaid tegevusi internetis ja see viib neid kokku erinevate riskidega. Poisid kogevad pigem solvavat või vägivaldset sisu, näevad pornograafilist materjali, annavad välja personaalset informatsiooni ja kohtuvad reaalses elus *online*-tuttavaga. Tüdrukud on tõenäolisemalt häiritud solvavast, vägivaldsest ja pornograafilisest sisust, samas räägivad nad internetis võõrastega, saavad soovimatuid seksuaalseid kommentaare ja neilt küsitakse personaalset informatsiooni (info väljaandmine varieerub). Nii poisid kui ka tüdrukud on üsna võrdselt kiusamise ja ahistamise ohus (Hasebrink, Livingstone & Haddon 2008).

Dunkelsi (2008) uuringu kohaselt on laste poolt kõige enam mainitud riskideks ebasobiv sisu, näiteks pornograafiline materjal ja rassism. Üks laste jaoks häirivamaid riske on küberkiusamine. Ybarra ja Michell (2004) on välja selgitanud keskmised küberkiusaja omadused: meessoost, pigem halvema akadeemilise sooritusega ning suurema tõenäosusega suitsetaja. Noortel, kes on kiusajad või kiusatavad, esineb suurema tõenäosusega psühholoogilisi probleeme (murettekitav käitumine, ainete tarvitamine, depressiivsed sümptomid, probleemid koolis). Kuigi autorid kirjeldavad, et kiusajad on tavaliselt oma eakaaslastest suuremad ja tugevamad (Ybarra & Michell 2004), ei mängi see tänapäeva *online*-maailmas enam niivõrd olulist rolli – interneti teel on võimalik kiusata ka olles teisest poolest väiksem, nõrgem ja noorem. Samuti ei saa teha selget vahet kiusaja ja ohvri vahel,

kuna ligi pooled lastest, keda on internetis kiusatud, hakkavad ka ise virtuaalmaailmas kiusajateks (Livingstone jt 2011).

Kui päriselus *online*-tuttavaga kohtumist peetakse tihti väga ohtlikuks veebiriskiks ja seda seostatakse pedofiiliaga, siis suur osa lapsi, kes on reaalses elus oma virtuaalse tuttavaga kohtunud, on saanud positiivse kogemuse ja eakaaslasest sõbra võrra rikkamaks. Seetõttu ei ole täiskasvanutel kindlasti mõistlik soovitada lastele selliseid kohtumisi täielikult vältida: lapsed kuulevad eakaaslastelt nende positiivsete kogemuste kohta ja hakkavad edaspidi täiskasvanute turvalisuse-nõuandeid umbusaldama (Staksrud & Livingstone 2009). Pigem oleks mõistlik selgitada lastele põhjalikult ohte, mis võõra inimesega kohtudes kaasneda võivad.

Ka vanus omab riskidega kokkupuutumisel märkimisväärset rolli. Euroopas läbi viidud uuringutest selgub, et kuni 5-aastased lapsed on *online*-riske kogenud väga vähe (Livingstone & Haddon 2008). Siinkohal peab aga arvestama, et tegemist on 2008. aasta andmetega ja väikeste laste veebikasutuse tõusust tulenevalt võivad nad täna kokku puutuda suurema hulga *online*-riskidega. 6-8-aastased lapsed puutuvad peamiselt kokku privaatsust puudutavate ja veebisist tulenevate riskidega, kuigi seda oluliselt vähem võrreldes vanemate laste ja teismelistega. 6-8-aastased lapsed kogeavad vähem ka kontaktil põhinevaid riske (Livingstone & Haddon 2008). Lapse vanuse kasvades suureneb risk kogeda pornograafilist meediasisu (Livingstone 2009). Nooremad lapsed puutuvad riskidega vähem kokku, kuid nende jaoks on potentsiaalne kahju suurem – nad ei pruugi kogetud riskiga nii efektiivselt toime tulla kui vanemad lapsed.

Iseäranis tundlikuks võib *online*-riskide osas pidada alla 12-aastased lapsed ja tüdrukuid, seda eriti seksuaalsete riskide, nt pornograafilise materjali vaatamise ja seksuaalsete sõnumite saamise osas. Nooremad lapsed on virtuaalmaailmas vähem säilienõtked e. resilientsed, nad lähevad suurema tõenäosusega internetist eemale ja kogeavad suuremat kahju. Seega on soovitatav hakata õpetama digitaalsete oskusi väga varajases eas alates. Samal ajal on nooremad lapsed oluliselt rohkem valmis kaasama täiskasvanu, kui nad tunnevad end riskiga kokkupuutumise järel häirituna (Vandoninck jt 2013). Vanuse kasvades võivad lapsed tunda end varasemate generatsioonidega võrreldes internetis kompetentsemana, mistõttu pöörduvad nad riski kogemisel täiskasvanute poole harvem.

Laste internetikasutuse suunamine ehk vahendamine (*mediation*) mõjutab kokkupuudet *online*-riskidega ja laste tajutud kahju (*perceived harm*) tugevust. Lapsed, kes enda sõnul on kogunud vähemalt üht tüüpi internetikasutuse vahendamist, puutuvad kokku vähemate riskidega kui lapsed, kes vahendamist ei kinnita. Seejuures on just vanematepoolne monitoorimine ja piirav/keelav vahendamine seotud laste väiksema riskikogemisega. Siiski, nendest lastest, kes on riske kogunud, on suurema tõenäosusega saanud kahju lapsed, kelle internetikasutust vahendavad vanemad. Siinjuures tundub usutav, et riskide ja kahju kogemisele järgneb vanemate suunamine, mitte vastupidi (Garmendia, Garitaonandia, Martinez & Casado 2012).

Kalmus, von Feilitzen ja Siibak (2012) leidsid, et ka õpetajate- ja eakaaslastepoolne internetikasutuse suunamine on seotud laste suurema riskikogemisega, mis tähendab, et laste veebikasutuse sotsiaalne vahendamine võib toimuda retroaktiivselt. Retroaktiivse vahendamise (*retroactive mediation*) näol on tegemist tagantjärele toimuva vahendamisega, kui laps on kahju juba kogunud. See võib toimuda nii lapse enda kui ka täiskasvanu initsiatiivil, kuid enamasti on algatajaks laps, kes täiskasvanule või ka eakaaslasele juhtunust räägib (Kalmus 2012).

On oluline teadvustada, et laste vanuse, enesekindluse ja -teadlikkuse kasvades jälgivad lapsevanemad, õpetajad ja teised täiskasvanud neid uues meedias üha vähem. See on äärmiselt murettekitav, kuna *online*-riskidega kokku puutuvate laste arv aina suureneb. Austraalias tõdevad 71% 8-9-aastastest lastest, et nad on internetis näinud nende jaoks ebasobivat sisu, suhelnud või kohtunud võõrastega või/ja andnud välja personaalset informatsiooni (Ey & Cupit 2011).

Tuleb silmas pidada, et laste vastupanuvõime riskidele e. säilenõtkus on erinev ning riskidega kokkupuutumine sõltub ka iseloomuomadustest. Näiteks kogevad riske rohkem vanemad, sensatsiooni otsivad ja enesesse uskuvad lapsed. Nooremad, ebakindlamad ja mitte niivõrd põnevusi otsivad lapsed kogevad riske küll harvem, kuid nemad on riskiga kokkupuutumisel tunduvalt rohkem häiritud. Riski kogemine ja häiritus ei ole omavahel tingimata seotud. Enesekindlamate laste jaoks ei pruugi riskis kahju peituda, kuna nad tulevad riskidega paremini toime ning need ei häiri last nii palju ega kaua (Livingstone jt 2012).

Samas tajutakse internetti kohati ülemäära ohtlikuna: meediaruumis domineerivad interneti ja lastega seoses negatiivse alatooniga uudised pedofiilidest, küberkiusamisest, enesetapu

soovitustest jms. Positiivne sisu, näiteks hariduslikud mängud ja eneseväljendus, jäävad kardetu kõrval varju (Livingstone 2009). Avalikkuse liigne surve ja meediapaanika võib viia laste ühiskonnapoolse ülehoolitsemiseni, mis võib kahjustada laste autonoomsust, privaatsust ja vabadust. Meediapaanikale vastupidise mõtteviisi järgi peavad lapsed ise õppima, kuidas uues meediumis navigeerida, mis tähendab ka oma vigadest õppimist ja negatiivsetest kogemustest taastumist (Staksrud & Livingstone 2009), sest säilenõtkus riskide suhtes saab tekkida ainult läbi riskide kogemise. Ka Gill (2007) arutleb, et lapsepõlvele omast elurõõmu õõnestab tänapäeval tugevnev vastumeelsus riskidele ja täiskasvanute püüe igasuguseid riske laste jaoks minimeerida. Riskide ennetamise eesmärgil piiratakse laste tegevusi ja see võib tekitada olukorra, kus nüüdisaja riskiühiskond jääb lastele võõraks ja mõistmatuks, kuna nad lihtsalt ei ole seda kogenud.

Meedia paanika mitte ainult ei tõmba kindlatele riskidele tähelepanu, vaid hajutab fookuse mõnelt oluliselt riskilt eemale. Näiteks varjab mure netipedofiilide pärast ohu tuttavatelt täiskasvanutelt, kuigi valdav osa aset leidnud seksuaalsest vägivallast on toime pandud just lapsele tuttavate täiskasvanute poolt (Livingstone 2009). Keerukus on ilmne – kui lapsele tuttavaid täiskasvanuid nähakse osana riski regulatiivsest lahendusest, siis on raske neid kurjategijateks pidada (Livingstone 2009). Samuti hajutab avalikkuse keskendumine sisuga seotud ja kontaktil põhinevatele riskidele teadlikkust veebimaailma kommertslikust sisust. Kommertslikkus võib laste heaolu samuti mõjutada, reklaamides liialt kõhnu tüdrukuid, ostlemist enesekindluse tõstmiseks ja raha edukuse mõõtmiseks. See aga, et tänapäeva lapsed on pidevalt kommertslikust maailmast ümbritsetud, ei ärata nii palju tähelepanu, kui sisuga seotud või kontaktil põhinevad *online*-riskid (Livingstone 2009).

Siiski ei pruugi kokkupuude *online*-riskidega ilmingimata tähendada lapse jaoks kahju. Lapsed kogeavad riske väga erineval viisil ja digitaalsete oskuste kõrval mängivad riskide tajumisel olulist rolli sotsiaal-demograafilised näitajad (Staksrud & Livingstone 2009). Lapsed, kellel on väiksem eneseteadlikkus ja rohkem psühholoogilisi probleeme, on *online*-maailmas vastuvõtlikumad ja haavatavamad, kuna nad tunnevad tugevamalt negatiivseid emotsioone ja suurema tõenäosusega lähevad pärast riskiga kokkupuudet arvutist eemale või lihtsalt loodavad, et probleem kaob ära (Vandoninck jt 2013).

Digitaalne kirjaoskus on seotud virtuaalmaailmas hakkamasaamise strateegiate kasutamisega, mis on suunatud probleemi lahendamisele ja kaitsmisele järgneva ohu eest. Hea digitaalse kirjaoskusega inimesed tegutsevad internetis väga mitmekesiselt ja nii tehes omandavad

võimekuse informatsiooni omandada, seda kriitiliselt hinnata ja uut sisu luua. Uuringud näitavad, et vähe lapsi on adekvaatsed infootsijad ja vähesed oskavad *online*-infot kriitiliselt hinnata. Paljud uuringud hoiatavad nooremate laste digitaalse kirjaoskuse ülehindamise eest (Vandoninck jt 2013).

2.6 Toimetulekustrateegiad

Hakkamasaamine (*coping*) tähendab käitumist, mis kaitseb inimest psühholoogilise kahju eest riskiga kokkupuutumise järel (Staksrud & Livingstone 2009). Riskiga hakkamasaamist võib defineerida ka kui pingutust kohaneda stressori põhjustatud häiriva olukorraga, et hoida ära või minimeerida riskantse kogemuse järel psühholoogiline kahju (Vandoninck jt 2013).

Tihti ei tunne lapsed end pärast veebiriskiga kokkupuudet häirituna ja paljud lapsed reageerivad sellele kui kasulikule kogemusele. Siiski on mõned lapsed *online*-riskide osas vähem säilenõtked, kuna neil on raskusi efektiivse toimetulekustrateegia kohandamisel ja kasutuselevõtmisel (Ey & Cupit 2011). *EU Kids Online*'i uuring on leidnud kvalitatiivseid tõendeid, et lapsed arendavad välja strateegiad *online*-riskidega hakkamasaamiseks ja muutuvad selle kaudu internetikasutuses enesekindlamaks (Staksrud & Livingstone 2009). Enamik lastest tunnevad asjakohaseid toimetulekustrateegiaid, kuid nad ei oska neid efektiivselt rakendada, kuna nad sageli ei mõista potentsiaalset ohtu (Ey & Cupit 2011).

Mitmed uuringud on erinevaid toimetulekustrateegiaid kategoriseerinud kaheks põhiliseks liigiks: probleemipõhine toimetulek, kus isik tegeleb reaalse probleemiga, ja emotsioonipõhine toimetulek, kus isik püüab vähendada negatiivseid emotsioone, mille probleem esile kutsus. Uuringud on näidanud, et lapsed tegutsevad harva ainult ühe toimetulekustrateegia järgi, tavaliselt on laste strateegiad kombineeritud erinevatest toimetulekumehhanismidest (Vandoninck jt 2013).

Vandoninck jt (2012) liigitavad laste tegevuspraktikad *online*-riskidega toimetulekul kolme suuremasse rühma:

- 1) Fatalistlik, alistuv strateegia – passiivne viis probleemiga tegelemiseks: kas ignoreeritakse probleemi ja loodetakse, et see kaob iseenesest, või katkestatakse mingiks ajaks interneti kasutamine. See ei ole efektiivne käitumine, kuna probleemi ei lahendata ning potentsiaalsetest positiivsetest võimalustest jäädakse ilma.

2) Kommunikatiivne strateegia – laps võib otsida sotsiaalset tuge ning kellelegi juhtunust rääkida. Kõige rohkem eelistavad lapsed rääkida oma eakaaslastega ning seejärel vanematega. Oluliselt vähem minnakse murega õpetajate või nõustajate juurde.

3) Proaktiivne ehk ennetav strateegia – kõige efektiivsem riskidega tegelemise viis, kuna lapsed vähendavad või eemaldavad selle teguviisiga kahju ka tuleviku jaoks. Selle strateegia alla kuuluvad näiteks sõnumite kustutamine, kaaskasutaja blokeerimine jm. Seda praktikat kasutavad rohkem enesekindlad ja enesesse usuvad noored, selline käitumine nõuab ka mõnevõrra suuremaid veebioskusi.

Lisaks eelnimetatutele võib välja tuua nn ennast süüdistava (*self-accusatory*) strateegia, mis tähendab, et laps tunneb ennast riskiga kokkupuutumise järel juhtunus süüdi (Sagvari & Galacz 2012). Ennast süüdistav strateegia liigitub samuti passiivse käitumisviisi alla, mistõttu võib *online*-riskidega toimetulemise strateegiaid laias laastus kaheks liigitada: passiivne (fatalistlik ja ennast süüdistav) ning aktiivne (kommunikatiivne ja proaktiivne). Enamjaolt kasutavad lapsed segu erinevatest toimetulekumehhanismidest. Ainult passiivse strateegia kasutamine on pigem harv, mis näitab, et laste reageering riskidele on üldiselt positiivne – enamik lastest otsivad sotsiaalset tuge kellelegi kogetust rääkides või võtavad riski elimineerimiseks ise midagi ette (Sagvari & Galacz 2012).

Kuna lapsed tajuvad riske väga erinevalt, siis nad kasutavad ka erinevaid toimetulekumehhanisme. Riskide taju kõrval mõjutab toimetulekustrateegia valimisel last ka sotsiaalne keskkond. Madala enesehinnanguga, psühholoogiliste probleemidega, agressiivse käitumisega, vanemate või sõpradega probleemses suhtes olevad rahulolematud lapsed on *online*-riskide osas tundlikumad ja nad kogevad pärast negatiivset *online*-kogemust rohkem reaalselt kahju (Vandoninck jt 2013). Seda nimetatakse ka Matteuse efektiks, mis tähendab, et lastel, kes kogevad rohkem raskusi reaalses maailmas, on raskem hakkama saada ka *online*-riskidega (Vandoninck jt 2012). Samuti näitavad uuringud, et lapsed, kes kogevad rohkem probleeme reaalses elus, puutuvad suurema tõenäosusega probleemidega kokku ka virtuaalmaailmas. Seda tendentsi nimetatakse kahekordse riski efektiks (*double jeopardy effect*) (Vandoninck jt 2013).

Pessimistlikud lapsed kalduvad käituma fatalistliku strateegia kohaselt. Optimistlikud lapsed on enam valmis probleemiga võitlema. Tüdrukud räägivad suurema tõenäosusega riskist kellelegi ehk kasutavad kommunikatiivset strateegiat, poisid seevastu reageerivad suurema

tõenäosusega väljendusrikkal viisil, sh isegi agressiivselt, tulles vihaga toime karjumise või löömise abil (Whitesell, Robinson & Harter 1993).

Viis, kuidas lapsevanemad reageerivad stressirikkale olukorrale, ja soovitused, mida vanemad annavad olukorras käitumise kohta, mängivad laste toimetulekustrateegiade kasutamisel ja säilenõtkuse kasvatamisel suurt rolli. Perekonnas, kus vanemad ei kasuta internetti või kasutavad meediumit harva, on lapsed *online*-riskide, näiteks küberkiusamise osas eriti vastuvõtlikud. Nende toimetulekustrateegiaks on suurema tõenäosusega internetikasutuse lõpetamine ja lootus, et probleem kaob iseenesest (Vandoninck jt 2013).

Staksrud ja Livingstone (2009) analüüsisid kahe uuringu tulemusi: *UK Children Go Online* (2004), kus olid vaatluse all 9-19-aastased Suurbritannia lapsed, ning *SAFT* (2003), milles uuriti 9-16-aastaseid lapsi Taanist, Islandilt, Iirimaaalt, Norrast ja Rootsist. Autorid leidsid, et kui võrrelda lapsi, kes on kokku puutunud pornograafilise *online*-sisuga, siis nooremad tüdrukud räägivad kõige suurema tõenäosusega kogetust lapsevanemale või õpetajale. Poisid räägivad väiksema tõenäosusega kogetust täiskasvanule. Lapsed, kes on saanud hirmutava või häiriva sõnumi, kustutavad kõige suurema tõenäosusega ebameeldiva sõnumi, sageduselt järgmine toimetulekustrateegia on sõnumi saatja blokeerimine või kogetust sõbrale rääkimine. See näitab, et lapsed kasutavad küberkiusamisega võitlemisel ka ennetavat toimetulekustrateegiat. Nooremad tüdrukud kaasavad ka kiusamisega kokku puutumisel kõige suurema tõenäosusega täiskasvanu (Staksrud & Livingstone 2009).

Kellegagi rääkimine on sageli esimeseks sammuks sobiva lahenduse leidmisel *online*-riskiga kokkupuute järel (Vandoninck jt 2013), mis tõstab esile avatud suhtluse vajalikkust nii kodus kui ka koolis.

2.6.1 Toimetulekustrateegiade efektiivsus

Säilenõtkust riskide suhtes mõistetakse kui protsessi, mille kaudu saadakse hakkama raskete või probleemaatiliste olukordadega virtuaal- ja pärismaailmas. Säilenõtkus sisaldab oma vigadest õppimist ja negatiivsetest kogemustest toibumist. Risk ja hakkamasaamine käivad käsikäes ja säilenõtkus saab areneda ainult läbi riskidega kokkupuute (Coleman & Hagell, 2007).

Virtuaalmaailmas vastupidavamad lapsed kasutavad rohkem probleemipõhist lähenemist ja toimetulekustrateegiaid, mis põhinevad positiivsetel emotsioonidel. Säilenõtkust saab

suurendada, kui lapsed tunnevad, et nad on võimelised raskete olukordadega toime tulema ja kui negatiivsed emotsioonid muudetakse positiivseteks, kasutades kindlaid strateegiaid. Kui lapsed õpivad *online*-riskidega adekvaatselt toime tulema, õpivad nad olema ka vastupidavad (Vandoninck jt 2013).

Vastupidiselt levinud arvamusele ei suuda ka heade digitaalsete oskustega lapsed riske vältida. See annab kinnitust interneti kasutamise ja riskide kumuleerumise hüpoteesile (*usage hypothesis*) (Livingstone jt 2011), mille kohaselt suurendab mitmekülgsem ja sagedasem internetikasutus *online*-riskide kogemise võimalust. Hea digitaalse kirjaoskusega laste teadmised ja kogemused teevad riskidega hakkamasaamise siiski lihtsamaks ja seeläbi on riskiga kokkupuutest tulenev reaalne kahju nende jaoks väiksem (Livingstone & Bober 2005).

2.7 Uurimisküsimused

Magistritöö eesmärgiks on uurida 7-8-aastaste laste internetikasutust, arusaamist veebiriskidest, riskide kogemist ja rakendatavaid toimetulekustrateegiaid. Vastavalt töö eesmärgile olen püstitatud kolm peamist uurimisküsimust:

- 1) Kuidas mõistavad lapsed erinevaid *online*-riske?
 - Kuivõrd teadlikud on lapsed *online*-riskidest?
 - Mida peavad lapsed *online*-riskideks?
- 2) Milliseid *online*-riske on lapsed kogenud?
- 3) Missuguseid toimetulekustrateegiaid lapsed erinevate riskide kogemisel kasutavad?
 - Mida teeb laps pärast *online*-riskiga kokkupuutumist (otsustab interneti kasutamise lõpetada; loodab, et probleem kaob; lepib sellega, et internetis on ka ebameeldivaid asju; räägib kogetust kellelegi; püüab probleemi parandada jms) (vrd Hasebrink jt 2011)?
 - Kellele räägib laps kogetud riskist?
 - Kui tulemuslikuks peab laps kasutatud toimetulekustrateegiaid?

3. MEETOD JA VALIM

Käesolevas peatükis kirjeldan magistritöös kasutatud meetodit ja valimit. Esimeses alapeatükis käsitlen uuringu läbiviimise protsessi ning toon välja valitud metoodika sobivuse uuringu eesmärkide ja uurimisküsimustega. Teises alapeatükis kirjeldan valimi moodustamise põhimõtteid ja valimi koosseisu. Meetodi kriitikast räägin lähemalt diskussiooni ja järelduste peatüki lõpus. Töö lisadest leiab intervjuu kava (vt Lisa 1) ja vestluste transkriptsioonid (vt Lisa 4).

3.1 Meetod

Käesolevas magistritöös on tegemist kvalitatiivuuringuga ning meetodiks on fookusgrupp ehk rühmaintervjuu. Fookusgrupi meetod on sobiv uurimismeetod mõistmaks mitte ainult seda, mida lapsed mõtlevad, vaid ka seda, kuidas nad mõtlevad (Billson 1989). Fookusgrupi osalejate omavaheline interaktsioon võib aidata kaasa vastajate avatusele. Osalejad stimuleerivad üksteist – ergutavad üksteise mälu ja aitavad tulla vastusteni, mille peale omaette vastates ei tuleks. Ka Hill jt (1996) arvavad, et lapsed võivad fookusgrupis julgemalt oma arvamust avaldada, kui nad näevad, et eakaaslased seda teevad, ja teiste osalejate mõtted võivad laste mälu ergutada ning nad võivad jagada kogemusi, mille peale nad muidu ei tuleks. Samal ajal on fookusgrupi meetodi eeliseks ka see, et osalejad ei tunne nii suurt survet kõikidele küsimustele vastata, mis on *online*-riskide tundliku teema juures laste heaolu arvestades väga oluline. Väikeses grupis osalevate laste omavaheline toetus aitab vähendada ebavõrdset võimusuhet uuringus osalevate laste ja täiskasvanud uurija vahel, mis näiteks süvaintervjuus tugevalt eksisteerida võib (Greene & Hogan 2005). Samuti aitab fookusgrupi meetod vähendada lapse tunnet, et täiskasvanu „kuulab teda üle“, pigem jagab laps väikeses grupis eakaaslastega oma kogemusi.

Kui reeglina peetakse vestluses osalejate vastastikust mõju üksteisele fookusgrupi meetodi eeliseks, siis sellisel interaktsioonil võib esineda ka negatiivseid külgi – näiteks võivad jutukamad intervjuueeritavad vestluses domineerida, jättes tagasihoidlikumad osalised varju. Sellises olukorras mängib olulist rolli intervjuu moderaator, kes saab tagasihoidlikumatele vastajatele rohkem tähelepanu suunata. Siinjuures tuleb aga olla väga oskuslik ja ettevaatlik, et vastajad ei tunneks end ebamugavalt ja n-ö sihikul olevana. Fookusgrupi intervjuu puhul peab arvestama ka kaaslaste survega, st intervjuueeritavate vastused võivad mingil määral olla mõjutatud eakaaslaste arvamusest ja grupisurve (Greene & Hogan 2005).

Laste iseloomulikud omadused, näiteks nende vanus, häbelikkus või enesekindlus ja suhe teiste osalejatega (sh see, kas osalejad tunnevad üksteist), mõjutavad oluliselt grupi dünaamikat. Kui ühelt poolt võib omavahel tuttavate laste (nt klassikaaslased) grupis olla vastused mõjutatud laste soovist gruppi sulanduda ja teistele meeldida, siis Mayall (2000) leiab, et häbelikud lapsed võivad sõprade hulgas end hoopis julgemini ja enesekindlamalt tunda ning seetõttu rohkem arvamust avaldada.

Magistritöö jaoks tulemuste kogumiseks viisin läbi viis fookusgrupi intervjuud kokku 24 lapsega. Fookusgruppides osales korraga neli kuni kuus last ja keskmiselt kestis vestlus 45 minutit kuni üks tund. Ka Vaughn jt (1996) soovivad alla 10-aastaste laste puhul limiteerida fookusgrupi intervjuu pikkus ajaliselt umbes 45 minutiga.

Vestlusringi alustasin sissejuhatusega, mis tutvustas vestluse korraldust ja juhatas lühidalt intervjuu sisse. Soojendusküsimustena uurisin laste käest muuhulgas nende nime, vanust ja hobisid. Kui osalejate nimede küsimise eesmärgiks oli hilisema transkribeerimise hõlbustamine, siis hobide ja huvide küsimise sihiks oli laste „jutt jooksmata saada“. Peale sissejuhatust käsitlesin intervjuus kolme teemablokki: laste arvutikasutus, *online*-riskid ja toimetulekustrateegiad. *Online*-riskide osa oli blokkidest kõige mahukam. Toimetulekustrateegiate teema juures kasutasin tavapärase küsimuste kõrval joonistamise ja kollaaži meisterdamise ülesannet. Selleks jagasin lastele paberid ning asetasin lauale väljalõigatud pildid, mis kujutasid näiteks Leiutajateküla Lottet, lapsevanemaid, sõpru, arvutit ja telefoni (vt Lisa 3). Pilte oli vastavalt osalejate arvule, et kõik lapsed soovi korral kõiki pilte kasutada saaks. Värvilised pliiatsid ja liimid olid lastel olemas. Lugesin osalejatele ette lühikese jutukese sellest, kuidas Lottega hakkab internetis võõras kaaskasutaja rääkima ning tahab temaga kokku saada. Lapsed pidid joonistama ja meisterdama seda, mida Lotte pärast sellist olukorda tegema peaks.

Loomingulise ülesande kasutamine aitas hoida laste fookust ja huvi intervjuu teema vastu. Ka Hill jt (1996) väidavad, et fookusgrupi meetod töötab väga edukalt ka 7-8-aastaste laste hulgas, kuid nii väikeste lastega intervjuusid tehes peaks intervjuu kavasse lisama kas mängulise aspekti või loomingulise tegevuse, mis aitab kaasa laste keskendumisele (Hill jt 1996). Ka Clark (1996) on rõhutanud, et kui lastel on lõbus, siis on neid oluliselt kergem hoida intervjuu teema fookuses. Kuna *online*-riskide teema ei ole loomult kuigi meelelahutuslik, siis säärane loominguline ülesanne intervjuu keskel aitab lapsesõbralikku ja lõbusat meeleolu tekitada.

Kõik fookusgrupi intervjuud helisalvestasin ja hiljem transkribeerisin (vt Lisa 4). Intervjuud töötasin läbi, mille käigus märkisin ära olulised tsitaadid ja märksõnad ning fikseerisin oluliste tendentside kordused ja vasturääkivused. Tulemuste analüüsimiseks kasutasin kvalitatiivset andmeanalüüsi meetodit, mille käigus tõstsin transkribeeritud intervjuudest välja uurimisküsimuste kontekstis olulised tsitaadid, mida analüüsisin, võrdlesin ning seostasin teoreetilise taustaga.

3.1.1 Uuringu eetika

Kvalitatiivsed uuringud on oma olemuselt eetiliselt tundlikud, kuna vastupidiselt kvantitatiivsetele meetoditele on uurimise subjektiks inimene üksikjuhtumina oma arvamuste, mõtete ja kogemustega. Erinevalt kvantitatiivsetest meetoditest toimub uurimine uuringusubjekti ja uurija vahetus kontaktis ja see teeb eriti tundlikuks lastega seotud teadustöö.

Tänapäeval nähakse lapsi eraldi indiviididena, mitte üksnes tulevaste täiskasvanutena, kelle hääl ja arvamus lapseas oluline ei ole. Psühholoogid, sotsioloogid jt on arvamusel, et lapsi peab kaasama neid ennast lähedalt puudutavatesse otsustesse (Nairn & Clarke 2012). Laste uurimine neid kaasates aitab tagada nende õigusi, samas peab lapsi uurides silmas pidama mitmeid olulisi aspekte, mis täiskasvanud uuritavate puhul probleemiks ei ole. Laste uurimine on mitmetes riikides piiratud sellega seotud eetiliste probleemide tõttu (McQuillan & O'Neill 2009).

Käesolev magistritöö on eetiliselt tundlik delikaatse teema ja alaealiste uuritavate tõttu. Teadlaste peamiseks väljakutseks laste uurimisel on tagada tasakaal kahe olulise aspekti vahel: koguda andmeid laste kohta ja kindlustada laste kaitse ja nende heaolu. Erinevad eetilise teadustöö juhised on oma sisult vastavalt konkreetsele uuringule kohandatud, kuid nad põhinevad kõik kolmel peamisel inimõigusel (Nairn & Clarke 2012):

1. kogu uuringu vältel peab tagama uuritavate heaolu;
2. uuringus osalemine peab olema vabatahtlik;
3. uurija peab garanteerima uuritavate konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse.

Laste uurimisel on oluline roll informeeritud nõusolekul, millega lapse eest vastutav täiskasvanu annab nõusoleku lapse osalemiseks uuringus. Vanemapoolne informeeritud nõusolek on nõutav, kui uuringus osalev laps on noorem kui 15-aastane. Käesolevas magistritöös edastati vanematele klassiõpetaja kaudu informeeritud nõusoleku kiri (vt Lisa 2),

kus oli välja toodud uuringu eesmärk, korraldus ja uurija kontaktandmed. Uuringusse kaasati vaid lapsed, kelle vanemad tõid kooli tagasi allkirjastatud informeeritud nõusoleku lehe ja kes ise uuringus osaleda soovisid. Samaväärselt oluline või isegi tähtsam lapse eest vastutava täiskasvanu nõusolekust on lapse enda valmidus uuringus osaleda (Nairn & Clarke 2012).

Käesolevas magistritöös on arvestatud kvalitatiivsete uuringute eetilisi nõudeid, tagades uuritavate anonüümsuse, informeerituse ja võimaluse igal ajal uuringust lahkuda. Laste informeerituse tagamiseks selgitasin neile uuringu teemat, eesmärke ja korraldust neile arusaadavas keeles. Kinnitasin intervjuudes osalenud lastele, nende vanematele ja õpetajale, et laste vastused on anonüümsed, nende nime ei avalikustata, nad võivad loobuda nende jaoks ebameeldivale küsimusele vastamisest ja nad võivad igal ajal uuringust taganeda.

3.2 Valim

Kokku osales magistritöö andmete kogumiseks läbi viidud viies fookusgrupi intervjuus 24 last, kes käisid intervjuude toimumise hetkel kõik ühes Tartu koolis 1. või 2. klassis. Kõik lapsed on eestlased ja olid mingil määral varem internetiga kokku puutunud. Iga vestlusringi lapsed on omavahel klassikaaslased, kokku intervjuerisin lapsi viiest erinevast klassist, kahest 1. ja kolmest 2. klassist. Esimeses klassis käivaid osalejaid oli intervjuus kaheksa, teises klassis käivaid lapsi osales uuringus kuusteist. Valimisse kuuluvad kaksteist poissi ja kaksteist tüdrukut. Intervjueeritavate seas oli seitseteist 8-aastast ja seitse 7-aastast last, kuid üks 8-aastane laps käis intervjuu tegemise ajal esimeses, mitte teises klassis.

Valimi põhilisteks kriteeriumiteks oli lapse vanus (7- või 8-aastane) ja klass (esimene või teine klass). Üheks valimi kriteeriumiks oli ka sooline tasakaalus, st et intervjuudes osaleks võrdselt nii poisse kui ka tüdrukuid.

Kooli valikul oli tegemist mittetõenäosusliku mugavusvalimiga, kuna olen ise antud kooli vilistlane. Intervjuude korraldamiseks võtsin ühendust algklasside õpetajaga, kelle kontaktandmed leidsin kooli koduleheküljelt. Seejärel läksin kooli õpetajaga kohtuma ja arutasime fookusgrupi intervjuude protsessi, nõuded ja valiku kriteeriumid läbi. Viisin õpetajale informeeritud nõusoleku lehed lapsevanemate jaoks, milles kirjeldasin uuringut ning palusin lapsevanema allkirja, kui ollakse nõus lapse osalemisega intervjuus (vt Lisa 2). Teavitustelehed võtsid lapsed koju kaasa ning kui vanem ja laps olid nõus, et laps fookusgrupis osaleb, tõi laps allkirjastatud lehe kooli klassijuhataja kätte tagasi.

Grupiintervjuus osalevaid lapsi soovitas klassijuhataja selle alusel, keda ta teadis internetti kasutavat ja mugavusest lähtuvalt ka selle järgi, kes käivad pikapäevarühmas. Pikapäevarühm toimub koolis iga päev pärast laste tundide lõppu kell 12.00-15.00. Seetõttu oligi laste, vanemate ja õpetaja jaoks eriti mugav fookusgruppi korraldada justnimelt pikapäevarühma ajal, kui lapsed ja õpetaja niikuinii koolis viibivad.

Kolm fookusgruppi intervjuud toimusid segarühmades, st osalejate seas olid nii tüdrukud kui ka poisid, ühes grupis osalesid vaid tüdrukud ja ühes vaid poisid. Mitmed autorid arvavad, et laste puhul töötavad samast soost fookusgrupid paremini, kuna noored lapsed mängivad üldjuhul samast soost eakaaslaste gruppides ja tunnistavad, et neile „ei meeldi vastassugupoole esindajad“. Samas võivad segagrupid töötada väga hästi siis, kui lapsed tunnevad teineteist hästi (Greene & Hogan 2005), nagu ka käesoleva magistr töö valimis.

Igas vestluses osalenud lapsed käivad ühes klassis ja tunnevad teineteist. See oli intervjuu seisukohalt pigem positiivne, kuna ära jäi laste omavaheline n-õ võõristamine ning samuti sujus jutt voolavalt. Samas tulenes laste omavahelisest heast läbisaamisest ka kohatine sosistamine ja intervjuuväline jutustamine, mis muutis hilisema transkribeerimise keerulisemaks. Omavahel võõraste lastega intervjuud tehes oleks see probleem ära jäänud, kuid võib-olla oleksid vastajad olnud ka häbelikumad ja vaiksemad.

Osalejate anonüümsuse tagamiseks ei ole nende nime uuringus välja toodud. Tulemusi analüüsid nimetasin intervjuude transkriptsioonides poisid P-tähega ja tüdrukud T-tähega, lisades tähe lõppu lapse vanuse ja numbri vastavalt sellele, kuidas lapsed laua ümber istusid. Järgnevalt on toodud tabel kirjeldamaks magistr töö valimit viie fookusgruppi intervjuu lõikes.

Tabel 2. Valim viie fookusgruppi intervjuu lõikes.

Lapse kood	Lapse vanus	Lapse sugu	Klass
<i>Valimi koosseis: I fookusgrupp</i>			
P8-1	8-aastane	Poiss	II klass
P8-2	8-aastane	Poiss	II klass
T8-1	8-aastane	Tüdruk	II klass
T8-2	8-aastane	Tüdruk	II klass
T8-3	8-aastane	Tüdruk	II klass
T8-4	8-aastane	Tüdruk	II klass
<i>Valimi koosseis: II fookusgrupp</i>			
P7-3	7-aastane	Poiss	I klass
P7-4	7-aastane	Poiss	I klass

P8-5	8-aastane	Poiss	I klass
T7-5	7-aastane	Tüdruk	I klass
<i>Valimi koosseis: III fookusgrupp</i>			
P8-6	8-aastane	Poiss	II klass
P8-7	8-aastane	Poiss	II klass
P8-8	8-aastane	Poiss	II klass
T8-6	8-aastane	Tüdruk	II klass
T8-7	8-aastane	Tüdruk	II klass
T8-8	8-aastane	Tüdruk	II klass
<i>Valimi koosseis: IV fookusgrupp</i>			
T7-9	7-aastane	Tüdruk	I klass
T7-10	7-aastane	Tüdruk	I klass
T7-11	7-aastane	Tüdruk	I klass
T7-12	7-aastane	Tüdruk	I klass
<i>Valimi koosseis: V fookusgrupp</i>			
P8-9	8-aastane	Poiss	I klass
P8-10	8-aastane	Poiss	I klass
P8-11	8-aastane	Poiss	I klass
P8-12	8-aastane	Poiss	I klass

4. TULEMUSED

Fookusgruppide moodustamise üheks kriteeriumiks oli laste varasem kokkupuude arvuti ja internetiga. Kõikidel intervjuudes osalenud lastel on kodus olemas internetiühendusega arvuti.

Üldiselt tundub, et teise klassi lapsed kasutavad internetti rohkem ja sagedamini kui esimese klassi lapsed. Nooremate laste puhul esinevad oma arvutikasutuse sagedust väljendades rohkem vastused: „mitte väga tihti“, „mõni kord nädalas“ jms. Siiski ei ole see tendents eranditu ja küllaltki vähest arvutikasutust väljendavad ka mõned teise klassi lapsed. Kuna „soojendusküsimustes“ uurisin laste käest ka nende hobide kohta, siis saan välja tuua küllaltki mitteüllatusliku aspekti: mida rohkem on lapsel hobisid (trenn, huviringid), seda vähem soovib ta aega veeta internetis.

Algklassiealisi lapsi intervjuuerides peab arvestama, et sellises vanuses lapsed ei pruugi veel osata täpselt ajalist mõõdet väljendada. Jean Piaget' kognitiivse arengu mudeli kohaselt on lastel operatsioonide-eelses staadiumis (3.-7. eluaasta) kujunemata laekuvat informatsiooni korrastavad mõisted nagu näiteks põhjuslikkus, kogus ja aeg (Piaget & Inhelder 1969), mistõttu ei oska sellises vanuses lapsed veel täpselt ajalist mõõdet väljendada. Siiski, Piaget' järgi areneb laste planeerimise ning järjestikuste tegevuste ja mõtete organiseerimise võime umbes viienda ja seitsmenda eluaasta vahel jõudsalt (Piaget & Inhelder 1969). Seega jäävad käesolevas magistritöös uuritud lapsed vanusevahemikku, kus juba võib, kuid ei pruugi olla välja kujunenud laste ajalise mõõtme tajumine ning seda olen tulemuste analüüsimisel arvesse võtnud. Mingil määral tekitas internetikasutuse ajaline küsimus segadust küll, näiteks vastas üks teises klassis käiv 8-aastane poiss:

(1) *P8-1 – Ma ei käigi tihti, ma käin iga päev arvutis.*

Keeruline on välja tuua laste arvutis käimise tüüpilist sagedust, kuna uuringus osalenud lapsed käivad arvutis ja internetis väga erinevalt. Mitmetel lastel on paika pandud kindlad reeglid, kui kaua korraga nad arvutis olla võivad. Silma jääb ka see, et lapsed, kes käivad arvutis harvem, on üldjuhul seal korraga veidi pikemat aega, ning lapsed, kes käivad arvutis sagedamini, veedavad seal korraga vähem aega.

(2) *T8-2 – Mul on niimoodi, et üks või kaks korda päevas.*

T8-3 – Mina käin... kolm päeva vahet ja siis kolm päeva arvutis pool tundi.

T8-2 – Mina käin mingi 15 minti ainult.

Esimese ja teise klassi laste tegevused internetis varieeruvad. Nooremad lapsed toovad peamise tegevusena välja arvutis mängimise, kuid mõned 7-aastased mainivad külastatavate veebilehtede hulgas ka näiteks e-kooli, Facebooki, Skype'i, YouTube'i ja Google'it:

- (3) *T7-11 – Mina mängin Y8-s ja siis ma kuulan YouTube'is laule ja siis ma vaatan hästi harva pilte.
Pilte? Kus sa pilte vaatad?
T7-11 – Google'ist.*

Vanemad lapsed toovad välja suuremal hulgal *online*-tegevusi ja internetilehekülgi. Kuigi ka esimese klassi lapsed mainivad oma arvutikasutust kirjeldades e-koolis käimist ja arvutamist Miksikesse leheküljel, siis peamine erinevus esimese ja teise klassi laste vahel on siiski vanemate laste oluliselt mitmekülgsem ja hariduslikuma suunitlusega tegutsemine *online*-maailmas.

- (4) */.../ Mida te tavaliselt arvutis teete, kui te seal olete?
P8-7 – Miksikeses arvutan.
/.../
P8-7 – Ma õpin ka arvutis.*

Samuti mainivad lapsed aja veetmist Rahamaa mängukeskkonnas, mis õpetab lastele vastutustundlikku tarbijakäitumist. Lisaks toovad mõned teise klassi lapsed välja võõrkeele õppimist internetis:

- (5) *T8-3 - Mina käin sellisel lehel, kus inglisekeelsed, inglisekeelsed nagu, et sa näed pilti ja siis ta ütleb sulle, mis see on.*

Peamiste veebitegevustena toovad lapsed välja muusika kuulamist, saadete vaatamist ja käimist suhtlusvõrgustikes, aga ka internetipanga külastamist.

- (6) *T8-2 – Ma käin vahepeal, käisin Skype'is ja nüüd käin ma muusikat kuulamas, käin e-koolis, käin mängimas ja käin saateid vaatamas.
P8-2 – Mina mängin ja käin Miksikeses ja ma käin veel... ee... ma ei mäleta, mitu kohta oli, aa Facebookis.
T8-1 – Mina käin mängimas, Swedbankis kui palju nagu raha mul on...*

Kõige rohkem tegelevad kõik lapsed internetis siiski mängimisega. Enimmainitud lemmikleheküljed on Miniclip, Y8, Rahamaa, Gamebox, Transformer ja Frivv.

Enamik lapsi peab suhtlusportaale nagu Facebook, Rate või Skype mingil määral ohtlikuks. Tundub, et lastele pakuvad need kohad üldiselt huvi, kuid nad saavad ka aru, et tegelikult

need lastele mõeldud ei ole. Nooremad lapsed peavad lehekülgi nagu Facebook või Rate ohtlikuks, kuid näiteks Skype'is käivad ka väga paljud 7-aastased:

- (7) /.../ Aga... kas te kasutate selliseid lehekülgi ka, näiteks nagu MSN?
Kõik lapsed – Eii.
Või Facebook?
Kõik lapsed – Eii.
Või Skype?
T7-11 – Skype, Skype, Skype!
T7-10 – Mina kasutan Skype'i!

Lapsed kasutavad suhtlusvõrgustikke mängimiseks ja sõpradega suhtlemiseks. Kuigi keegi lastest ei tunnista võõraste kasutajate „sõbraks“ lisamist, tundub laste vastuste puhul siiski, et uute kasutajate juurde lisamine on suhtlusvõrgustike kasutamise juurde käiv oluline praktika:

- (8) Aga kas te teate, mis need [Facebook, MSN] on?
/.../
P8-11 – Jaa. Saab teistega rääkida ja saab sõpru juurde lisada.

Kuigi sotsiaalvõrgustikku Facebook tohib ametlikult kasutada alates 13. eluaastast, omab mõni vestluses osalenud laps personaalset Facebooki kontot. Ka *EU Kids Online*'i uuringus osalenud 9-12-aastastest lastest 38% kasutab suhtlusvõrgustikke, Facebooki sealhulgas 20% (Livingstone jt 2011). Enamasti kasutavad käesoleva magistritöö fookusgruppides osalenud lapsed küll suhtlusvõrgustikke kellegi teise konto alt – üllatavalt paljud lapsed kasutavad Facebooki või Skype'i oma vanemate või õe-venna kasutajatunnuse ja parooli kaudu.

- (9) *T7-10 – Ma käin oma venna omas. Aga see ongi põhimõtteliselt nagu minu oma, ainult mina käin seal.*

Kuigi tundub, et üldiselt on vanemad teadlikud, kui laps nende kasutajaprofiili alt suhtlusvõrgustikku kasutavad, siis mõned lapsed mainisid ka vanemate profiili salajast kasutamist. Säärane olukord, kus lapsed veedavad ilma vanema teadmata ja tähelepanuta aega teismelistele ja täiskasvanutele mõeldud suhtlusvõrgustikus, nähes kogu infot, mida lapsevanema sõbrad ja sõprade-sõbrad on sinna postitanud, on kahtlemata ohtlik.

- (10) *T7-9 – Mina käisin salaja emme tahvelarvutis vaatamas Facebooki, ma tean parooli ja siis tean nime ka.*

Küsimusele, kas lapsed on arvutis tavaliselt järelvalveta või koos vanematega, vastavad lapsed kohe, et nad käivad internetis üksinda. Kui ollakse kellegagi koos, siis kaaslasteks on

enamjaolt vaid veidi vanemad või isegi nooremad õed-vennad, sugulased või sõbrad. Intervjuudest selgub, et tuleb ette ka olukordi, kui vanemaid pole laste arvutikasutamise ajal üldse kodus:

(11) Aga kas te olete niimoodi ka vahel arvutis, et vanemaid üldse kodus pole?

Kõik koos – Jaa.

P8-2 – Kui nad poes on.

T8-3 – A minul on siis nii, kui ma koolist tulen. Mõnikord.

T8-2 – Mul ka.

/.../

Okei. Aga vanemad üldiselt siis teie juures ei ole?

/.../

T8-2 – Päeval kindlasti ei ole.

Eelnev tekstinäide illustreerib ilmekalt riskantset ajalõtku, mis tekib laste koolipäeva lõppedes, mil vanemad veel tööl on ja mil lapsed kasutavad ilma vanemate tähelepanu või juuresolekuta internetti.

Siiski on paljudel lastel vanemate poolt paika pandud kindlad arvutikasutuse reeglid. Enamasti piiratakse lapse internetis veetmise aega ja külastatavaid veebilehekülgi, samuti tundub levinud praktika lapse internetti lubamine siis, kui muud olulised tegevused on tehtud:

(12) Aga... selles suhtes, et kas ema või isa on teile mingisuguseid reegleid ka kehtestanud, et kas te võite olla ja millal te võite olla või kui kaua korraga?

T7-5 – Jaa. Et kui on õpitud.

P8-5 – Meil on emal nii, et kui on õpitud, siis võin telekasse-arvutisse minna ja siis ema ütleb, millal aitab.

Samal ajal võib välja tuua rakendatud reeglite ebaefektiivsuse, kuna tuleb välja, et paljud vanemad ei jälgi paika pandud piirangutest kinni pidamist ja laste internetikasutust:

(13) Kas siis vanemaid teid väga ei jälgi, kui te olete arvutis või?

T7-10 – Ei.

T7-11 – Ei!

T7-10 – Nad isegi ei mõõda aega.

Suur osa lastest kasutab arvutit ja internetti üksinda. Üksipäini *online*-maailmas ajaveetmist mainivad mõnevõrra rohkem poisid, tüdrukud räägivad ka arvuti kasutamisest koos ema-isa või sugulastega.

(14) Kellega?

T8-7 – Enda venna ta tema sõpradega

T8-8 – Mina kasutan koos emmega või õega.

Tüdrukud mainivad poistest rohkem arvuti kasutamist koos lapsevanemaga nii, et lapsevanem istub arvutikasutamise ajal lapse kõrval. Poiste väidetav arvutikasutamine üksinda või koos eakaaslastega võib tuleneda sellest, et nad võivad soovida näida iseseisvamad ja „suuremad“, samuti võivad vanemad nende tehnoloogilisi oskusi üle hinnata, mistõttu ei näe nad vajadust poiste veebikasutust niivõrd rangelt jälgida.

- (15) Okei. Kas te ema või isaga kasutate arvutit koos niimoodi, et tema on teie kõrval, kui te seal olete?

T8-7 – Jaa.

T8-8 – Jah.

P8-7 – Mkm.

P8-6 – Ei kasuta.

Vahel kasutavad lapsed internetti hoopis koos oma noorema õe ja vennaga ning see tekitab olukorra, kus noor ja internetimaailmas üsna kogenematu laps on arvuti tutvustajaks ja virtuaalmaailma teejuhiks oma veelgi nooremale õele või vennale.

- (16) *P8-5 – Mu väiksem vend on mõnikord kõrval.*

T7-5 – Mõnikord mu vend tahab tulla vaatama. Aga ise ta ei tohi olla, sest ta on nii väike veel.

/.../

P8-5 – Mu väiksem vend on aastane.

Tundub, et väga oluliseks lapsed siiski internetis veedetud aega ei pea. Pigem lähevad nad arvutisse siis, kui muud olulised ja huvitavad asjad on tehtud:

- (17) Ma küsiks seda ka, et kas te tavaliselt kasutategi arvutit pärast kooli või pigem õhtu poole?

T8-1 – Õhtu poole, kui olen ära õppinud.

T8-2 – Ja täna ma ei saagi eriti arvutis olla, sest täna mul on pidžaamapidu /.../

Kui pärast õppimist arvutisse minemine võib tuleneda vanemate paikapandud reeglitest (vt tsitaat nr 12), siis on selge, et trennis ja huviringides käivad lapsed on internetis aja veetmisest vähem huvitatud kui kindlate hobideta lapsed. Säärane mõtteviis domineerib veidi enam nooremate laste seas:

- (18) *P7-3 – Ma käin ka, kui trenni ei ole, siis reedeti, kolmapäeviti ja esmaspäeviti.*

/.../

P7-3 – Mina küll peale trenni ei lähe, siis olen väsinud, aga mina lähen siis, kui ma lähen koju koolist, siis ma õpin ära ja lähen. Või siis vahepeal iPadi ka.

Mõned nooremad lapsed toovad välja, et nad ei tahagi väga palju arvutis käia. Põhjusena toovad lapsed välja nende füüsilise heaolu (silmade tervishoid).

- (19) *P7-4 – Ma võin ükskõik kuna käia, aga ma lihtsalt ei taha käia.
Ei taha käia...
P7-3 – Ma ka vahepeal ei taha...
P7-4 – Muidu jäävad silmad haigeks.*

4.1 Kuidas mõistavad lapsed erinevaid *online*-riske?

Kõik lapsed on teadlikud, et internet sisaldab erinevaid ohte. Küsimusele, et kas arvutis mingisuguseid halbu asju üldse leidub, vastasid lapsed kõhklematult jaatavalt. Fookusgrupi intervjuudes kasutasin *online*-riskide asemel väljendit „halvad/ohtlikud asjad internetis ja arvutis“, kuna riski mõiste võib nii väikestele lastele keeruliseks jääda. Samuti võrdsustasin intervjuudes enamasti arvuti ja interneti mõiste, eeldades, et sellises vanuses ei tee lapsed veel arvutil ja internetil nii selgelt vahet. See võib aga olla põhjuseks, et peaaegu kõikide laste esimeseks vastuseks küsimusele, mida arvutis (mitte *internetis*) halba leidub, oli viirused ja teised n-õ tehnoloogilised riskid.

- (20) */.../ Kas arvutis on mingeid halbu asju ka? /.../
P8-2 – Ee... viiruseid.
Viiruseid. Midagi veel?
P8-2 – Eee... arvutis siuksed asjad, mis panevad su arvutile...
Nii?
P8-2 – See tähendab, et teeb nagu aeglaseks.*

Intervjuudest nähtub, et lapsed on teadlikud suhtlusvõrgustike ohtudest. Lapsed mõistavad, et nad saavad internetis teiste kasutajatega reaalses suhelda, ning nad saavad ka aru, et see ei pruugi alati hea olla. Kõik intervjuueeritavad on ühisel arvamusel, et võõraste inimestega internetis rääkida ei tohiks, kuna säärane teguviis võib neile potentsiaalselt ohtlik olla:

- (21) *T7-9 – Minu meelest need 18-aastased ei tohi... alla 18-aastastel ei tohi vist olla Facebooki.
Mhmm. Aga miks, ei tea?
T7-9 – Ee... Seal võivad võõrad midagi öelda sulle.
Olgu. Aga kas nendes kohtades [Facebook, Skype] on ka midagi halba?*

T7-10 – Sest, vaata... kui sa paned endale mõne sõbra, keda sa ei tunne, siis ta võib sind ähvardama hakata millegagi.

Tundub, et lapsed ei tee lõpuni vahet, mis on *online*-risk ning mis oht reaalses elus. Vahel need ongi omavahel seotud (vt tsitaat nr 46), kuid rääkides sellest, mida lapsed teeksid, kui keegi võõras nendega suhtlema hakkaks, pakuvad lapsed tihti välja reaalse elu ohu lahendusi:

(22) *P8-5 – Ma läheksin ja lööksin ta maha (naeravad).*

/.../

P7-3 - Mina teeks seda, et... jookseks (naerab).

Tundub, et eelnevas näites lapsed veidi naljatlesid, kuid ka muus osas tuleb välja, et lapsed ei erista *online*-riske niivõrd reaalses elus ja näiteks televiisoris eksisteerivatest ohtudest. Rääkides internetis leiduvatest riskidest, mida lapsed ise kogunud on, sattus jutu sisse väga tihti mõni päriselu õuduslugu või midagi hirmsat, mida lapsed telekast näinud olid.

Rääkides sellest, mis lapsi internetiriskide puhul kõige enam hirmutab, tõid lapsed samuti välja veebiriski „kandumise“ reaalsesse ellu:

(23) */.../ Aga mis on kõige jubedam asi, mis võib juhtuda?*

T8-2 – Ee... ta võib sul ukse taga olla...

T8-4 – Ta võib sinuga rääkida ja hiljem, kui sa lähed õue, siis ta võib sind ära röövida.

T8-2 - ... Ja siis sa teed ukse lahti, et sa arvad, et see on su ema ja siis ta paneb sulle koti pähe ja röövib sind ära.

/.../

P2 – Võtta telefon ja peita ennast ära, et siis ta võib-olla ei leia sind ülesse. Ja siis helistad samal ajal.

Üks poiss tõi välja, et tema jaoks oleks kõige häirivam hoopis hirmutav kontakt:

(24) *P8-2 – Et näiteks et ta räägib, et sa oled... mulle ei meeldi sa ja siis räägib pahasid asju, et ma tapan su ära...*

Näib, et teise klassi lapsed olid internetis leiduvate riskidega veidi rohkem kokku puutunud kui esimese klassi lapsed. Sellise olukorra võib tingida nii mõnevõrra sagedasem *online*-maailma külastamine kui ka mitmekesisem tegevus internetis. Ka Livingstone (2009) toob välja, et riskide ja võimaluste suhe on omavahel positiivses korrelatsioonis – mida rohkem kogeb laps *online*-võimalusi, seda suurem on ka oht riskidega kokkupuutumiseks ja vastupidi. Lapsed, kes käivad internetis sagedamini ja külastavad paljusid erinevaid veebikeskkondi,

saavad osa suuremast hulgast internetimaailma võimalusest ja riskidest. Intervjuude põhjal võib väita, et erinevates suhtlusvõrgustikes käib küllaltki suur osa nii esimese kui ka teise klassi lastest. Sealjuures tõdevad lapsed, et suhtluskohtades nagu Skype, Facebook, MSN või Rate on ka negatiivseid külgi:

- (25) *P8-8 – Kui sa oled kuskil kohas näiteks, Facebookis või MSN-is, siis seal võidakse sulle rääkida halbu asju.*
T8-7 – Ja Facebook on kõige halvem asi, seal juhtuvad väga palju asju.

Alati ei ole laste arusaam riskidest ja nende tekkimisest täielikult korrektne. Näiteks mainib üks 8-aastane poiss, et arvutiviirused tekivad sellest, kui arvutis kaua aega veeta ja mängida:

- (26) *P8-6 – Et kui sa kaua arvutis oled, mängid, siis võib viirus arvutisse tulla.*

4.1.1 Kuivõrd teadlikud on lapsed *online*-riskidest?

Tundub, et üldjoontes on lapsed *online*-riskidest võrdlemisi teadlikud. Intervjueeritavad töid välja palju erinevaid uues meedias leiduvaid ohte. Teise klassi lapsed olid riskidest mõnevõrra teadlikumad kui esimese klassi lapsed. Siiski hakkas silma, et laste jaoks on kõige teadaolevamad n-ö tehnoloogilised riskid, eriti arvutiviirused, mida mainisid nii poisid kui ka tüdrukud. Samuti töid lapsed välja füüsilist heaolu puudutavad riskid, näiteks silmade tervise. Võib öelda, et suhtlusel põhinevaid riske (võõrad pahatahtlikud kaaskasutajad, kes rääkima tulevad) mainisid esimesena rohkem tüdrukud.

Lapsed, kes olid ise riskidega kokku puutunud, oskasid ka rohkem riske nimetada. Võib arvata, et kui laps on juba ühe negatiivse aspektiga internetis kokku puutunud, siis leiavad ka vanemad, et on viimane aeg lapsele internetis sisalduvatest ohtudest rääkida. Rohkem riske oskasid nimetada ka lapsed, kes kasutavad internetti sagedasti, seetõttu võib siin tegemist olla interneti kasutamise ja riskide kumuleerumise hüpoteesiga (*usage hypothesis*), mille kohaselt kogevad rohkem riske lapsed, kes kasutavad internetti erinevates kohtades, suuremaks hulgaks tegevusteks ja korraka pikemat aega (Livingstone jt 2011).

Mõni laps kasutab internetti vaid väga piiratud tegevusteks ega ole seetõttu riskidega kokku puutunud (vt tsitaat nr 79). Lapsi, kes ei ole veebiriskidega üldse kokku puutunud, leidub rohkem 7-aastaste seas.

Nooremad lapsed võivad riskidest rääkides üsna segaduses olla.

- (27) Näiteks? Mis need halvad asjad on?

P7-3 – Ta ei luba näiteks vaadata...
T7-5 – Võõrastesse asjadesse.
P7-3 – Ta ei luba näiteks midagi...
T7-5 – Sest muidu võib olla võõrastes asjades viirused.
P4-7 – Kui mina tahan näiteks mingit mängu või midagi tellida, siis ta keelab ära, sest seal on viirus.
T7-5 – Ega see võib olla vale ka.
P7-4 – Kui ma ostsin näiteks sealt Lõunakeskusest ühe mängu, nagu arvutimäng, ja siis see lihtsalt ei läinud tööle.

Paljud laste teadmised *online*-riskidest pärinevad ka eakaaslastelt, kes on riskiga kas ise kokku puutunud või selle kohta omakorda kuskilt kuulnud. Alates umbes 6. eluaastast hakkavad eakaaslased lapse elus üha suuremat rolli mängima (Cole & Cole 1993) ja *online*-maailma tegevustest, sealhulgas internetis kogetud riskidest, räägivad lapsed kõige sagedamini just eakaaslastele (Livingstone jt 2012). Ka käesoleva magistritöö uuringu tulemused kinnitavad, et eakaaslased arutlevad omavahel internetimaailma ja selles leiduvate riskide üle:

(28) *P8-8 – Üks internetilehekül, üks sõber ütles, see on tegelikult üks...
 /.../
 P8-8 – Redtube. Üks sõber ütles mulle.*

Kui uurida, kuidas lapsed on omandanud teadmisi uuest meediast, ütlevad lapsed kohe alguses, et nad teavad neid asju *ise*. Pikemal uurimisel selgub, et vanemad on neid teemasid lastele selgitanud:

(29) Aga... kust te teate, et need on halvad asjad, mida te ütlesite? Kas keegi on teile öelnud seda?
P8-5 – Ei, mina ise tean.
T7-5 – Ma ise ka tean.
P7-4 – Sõnad on peale loetud.
 Sõnad on peale loetud, jah? Ema ja isa on siis rääkinud või?
P7-4 – Jah.
T7-5 – Minule on öeldud seda ja nüüd ma juba tean seda.

Tuleb välja, et vanemad on lastele mingil määral *online*-riskidest rääkinud ja teatud laste jaoks ebasobivad veebikeskkonnad ära keelanud:

(30) *T8-2 – No mul näiteks... no minu ema-isa keelavad seda näiteks.
 Jaa?
 T8-2 – No sellist... ma ei tea... ma ei tea, kuidas ma seda ütlen... selliste stripp-piltide vaatamine.*

Online-maailma probleemidest räägivad lastele ka õed-vennad. Näiteks üks teise klassi tüdruk tõi välja, et tema vanem vend hoiatas nooremat õde kohtade eest, „kus noritakse“.

- (31) *T8-4 – Minu suurem vend, minu 13-aastane vend ütles, et ära mine sellisesse kohta, kus... sinuga noritakse.*
Mhmh. Kus seda näiteks tehakse?
T8-4 – Hmm... mõnikord näiteks Skype 'is või Facebookis.

Vähetähtsaks ei saa veebiriskide osas teadlikkuse tõstmisel pidada ka meedia rolli. Näiteks toob üks esimese klassi tüdruk välja, et internetis varitsevatest ohtudest on ta lisaks vanemate õpetustele kuulnud ka televiisorist:

- (32) *T7-11 – Ema on rääkinud ja igast saadetes on räägitud ja...*

Lapsed on teadlikud, et mõne internetilehekülje sisu ei ole mõeldud laste jaoks.

- (33) *Ei ütle. Ei taha öelda? See on midagi halba siis? Seal ei tohi käia?*
P8-8 – Ei tohi, lapsed ei või.
Lapsed ei või. Aga täiskasvanud tohivad?
P8-8 – Jaa.
T8-6 – Aga miks lapsed ei tohi?
Jah, miks lapsed ei tohi?
P8-8 – Sellepärast, et seal on... ee... ropud asjad.
Hmm... aga miks lapsed ei tohi neid näha?
P8-8 – Nad... nad on liiga väiksed selleks.
T8-6 – See võib lastele rumalusi tuua. Ja siis nad võivad pärast pahandusi teha nende järgi.

Tundub, et nii poisid kui ka tüdrukud näevad ohtlikema riskina võõraid kaaskasutajaid internetis. Ka Hasebrink jt (2008) toovad välja, et nii poisid kui ka tüdrukud on internetis võrdselt kiusamise ja ahistamise riskidele vastuvõtlikud, kuid seda mõnevõrra erinevate tegevuste kaudu: poisid annavad pigem välja personaalset informatsiooni ja kohtuvad reaalses elus *online*-tuttavaga, tüdrukud pigem räägivad internetis võõrastega. Uuringute järgi (Vandoninck, d'Haenens & Segers 2012) peetakse üheks häirivamaks *online*-riskiks küberkiusamist, mis on samuti seotud interneti kaaskasutajatega. Käesoleva magistritöö intervjuudes osalenud laste vastuste põhjal tundus, et nende jaoks on kõige häirivam just asjaolu, et interneti kaaskasutajad on *võõrad*.

- (34) *T8-6 – Jah, võõrad inimesed võivad ükskõik, kes, kelled olla.*
P8-8 – Nad võivad olla vargad, kes varastavad hoopis asju.

Lapsed on häiritud mõttest, et nad puutuvad reaalses elus kokku pahatahtliku interneti kaaskasutajaga. Laste vastuste põhjal tundub küsitav, kas nad mõistavad, et teised internetikasutajad näevad vaid seda informatsiooni, mida nemad endast veebi üles riputavad. Lapsed väljendavad kartust, et võõrad saavad kogemata nende personaalse informatsiooni osaliseks.

(35) *P7-4 – /.../ ...Aga kui sa kellegi võõraga räägid, siis ta võib su aadressi teada saada ja sulle vargile tulla. Võõrast sõpra ei tohi kasutajaks võtta...*

Tundub ka, et alati ei pea lapsed ennast seoses oma veebikogemustega vastutavaks. Näiteks mainib üks 8-aastane poiss võimalust, et võõras kaaskasutaja „meelitab lapse enda koju“.

(36) *P8-10 – Sellepärast, et sa võid kogemata suurt... võõrastega... võõrad võivad su enda koju meelitada...*

4.1.2 Mida peavad lapsed *online*-riskideks?

Kui rääkida halbadest ja keelatud asjadest arvutis, siis enamasti mainisid lapsed otsekohe arvutiviiruseid. Samuti mainiti olukordi, kus arvuti ekraan läheb mustaks või internetiühendus katkeb. Halbade asjadena tõid lapsed välja ka tasulised mängud ning piisavate oskuste puudumise:

(37) *P8-8 – Siin on niimoodi, et... näiteks... kui sa tahad mingit mängu endale alla laadida, siis see maksab raha näiteks.*

/.../

P8-6 – Kui ma tahan mingid filmid alla laadida, Tomi ja Jerry't, siis emme peab ise laadima, sest ma ei oska eriti ja need maksavad ka natuke.

Üldiselt aga tundus, et lapsed on oma oskustes üsna kindlad ning oskamatus ei tekita suuri negatiivseid emotsioone. Paljud lapsed tõid negatiivsete külgedena arvutis välja ka tervist puudutavad riskid, näiteks silmanägemise halvenemise:

(38) *T8-2 – /.../ ja siis on selline asi, et kui me räägime nüüd sellest, et see arvuti, mis ta sulle kahju teeb, et ta võib silmanägemisele midagi halba teha.*

Lapsed peavad *online*-riskideks internetilehekülgi või kogemusi internetis, mis neile ei meeldi, mis tekitavad negatiivseid emotsioone, hirmu, kurbust või ehmatust.

(39) *T8-1 – Minul oli niimoodi, et ükskord... mulle ei meeldi see asi, et ma olin YouTube'is ja siis vaatasin filmi ja äkitselt tuli mingi kole nägu ette.*

Mhmh. Kas see ehmatas sind?

T1 – Jaa!

Samas mainivad kaks 7-aastast esimeses klassis käivat poissi, et neile meeldivadki hirmsad asjad, mis võib aga olla põhjustatud samuti poiste soovist paista „suurena“ ja julgena.

(40) /.../ Aga kui te näiteks näete mingit koledat videot, mingit jubedat, mis tekitab teis hirmu.

P7-3 – Jaa, mulle meeldib.

P8-5 – Ma vaatangi igast õudukaid.

Olulise riskina mainisid lapsed ka ebasobivaid internetilehekülgi:

(41) *P8-1 – Mu sõber ükskord ütles, et ta kirjutas www.fuck ja siis olid seal hästi rõvedad pildid.*

Ebasobivatest internetilehekülgedest rääkides tunnevad lapsed kohati piinlikkust. Nad küll mainivad neid riske, kuid seejärel tunnevad ebamugavust nende riskide sisust rääkimisel:

(42) *P8-8 – Redtube. Üks sõber ütles mulle.*

Ja mis seal on?

P8-8 – Noh... ei ütle.

Ei ütle. Ei taha öelda? See on midagi halba siis? Seal ei tohi käia?

P8-8 – Ei tohi, lapsed ei või.

Keelatud asjadena mainis üks teise klassi tüdruk ka täiskasvanutele mõeldud sisu (vt tsitaat nr 30).

Mõni risk tuli vestluses kohe välja (arvutiviirused, tasulised mängud, keelatud leheküljed, pahatahtlikud kaaskasutajad), kuid mõne riski puhul pidi lastele rohkem vihjeid andma või ise riski välja tooma. Nendeks olid näiteks ebasobivad pildid ja videod. Üks teise klassi tüdruk mainis küll kohe ebaseeldivaid pilte:

(43) *T8-8 – Koledaid pilte võib olla.*

/.../

T8-8 – Noh... (mõtleb pikalt) Hirmsaid pilte, näiteks varastest või pättidest...

4.2 Milliseid *online*-riske on lapsed kogenud?

Üldiselt tuli intervjuudest välja, et mitte kõik lapsed ei ole internetis ohtlike riskidega kokku puutunud. Mitmed intervjuueeritavad, kelle hulgas olid enamasti esimeses klassis käivad lapsed, ei osanud ühtegi riskantset *online*-kogemust välja tuua. Samas saab intervjuudest

kogutud tulemuste põhjal kinnitada *EU Kids Online*'i 2011. aasta raportis kirjeldatud interneti kasutamise ja riskide kumuleerumise hüpoteesi (*usage hypothesis*): kui paljud vestlustes osalejad ei olnud ühtegi *online*-riski kogenud, siis olid mõned lapsed, kes olid kogenud mitmeid väga ohtlikke riske. Näiteks rääkis üks 8-aastane teises klassis käiv tüdruk kogemusest, kus võõras inimene talle MSN-is hirmutava pildi saatis:

(44) *T8-7 – Kui ma mängin arvutis, siis MSN-i tuleb mingi võõras inimene ja saadab mulle tapmispildi.*

Väga paljud riskid, mida lapsed on ise kogenud, on aset leidnud suhtlusvõrgustike kaudu. Palju toodi välja riske, mis on seotud ropendamise või roppustega:

(45) *P8-7 – Üks näitas... vaata selles kohas, mis ma enne rääkisin, et ei taha öelda, siis seal üks nagu vajutas, mina ei vajutanud ja siis keegi vajutas next ja siis tuli mingi asi ja siis ta näitas (vaikselt) fakki.*

Vähesed lapsed on kogenud ka väga ohtlikke riske, mis on alguse saanud virtuaalmaailmas ja edasi realsesse ellu liikunud. Näiteks räägib mitmeid riske (vt tsitaat nr 47 ja 56) kogenud 8-aastane tüdruk ohtliku kontakti põhineva riskiga kokkupuutest:

(46) *T8-4 – Ma olin selles arvutis on ju, ta ütles, et ta on mind näinud. Mingi mees rääkis minuga ja siis see mees ütles, et noh tule minuga kaasa. Kes see mees oli? Kas ta oli sind varem siis päriselus näinud?
T8-4 – Ta ütles, et ta on minust pilti teinud.
/.../ Kõigepealt rääkis ta siis sinuga arvutis jah?
T8-4 – Jah, aga ma ei vastanud talle üldse ja siis tänaval kui ta mind nägi, siis ütles, et miks sa mulle ei vastanud, et me oleme ju parimad onud sinule. Ja siis ma jooksin ruttu koju ja ütlesin emale ära. Ja siis mu ema helistas ruttu politseile...*

Intervjuude põhjal saab järeldada, et rohkem puutuvad riskidega kokku mitmekesisema *online*-tegevusega lapsed. Samuti kogevad veebiriske rohkem lapsed, kes veedavad aega suhtlusvõrgustikes. Tundub, et eriti on veebiriskidest ohustatud isiklikku suhtlusportaali profiili omavad lapsed. Näiteks toob üks 8-aastane tüdruk, kes omab ka Facebooki kontot, välja mitmeid kontakti põhinevaid riske:

(47) *Aga... kui te Facebookis käite, kes käivad, et mida te seal teete?
T8-4 – Mina käin sõpradega rääkimas.
Kas sul on oma kasutaja seal?
T8-4 – Jaa.
/.../*

T8-4 – Ükskord ma rääkisin sõpradega ja siis mingi võõras mingi... mees oli kirjutatud tema nimeks ja siis ta rääkis minuga aga ma ei vastanud talle. Okei. Aga mis ta sinuga rääkis?

T8-4 – Ta rääkis, et vahepeal... et tule minu juurde.

/.../

T8-4 – Mul oli ükskord, et ema läks kodust ära ja ma olin üksi kodus on ju ja siis oli mingi kell kaks. Ja siis ma mängisin ja mingi võõras inimene lihtsalt tuli ja ropendas niimoodi seal MSN-is niimoodi.

Samuti mainib tüdruk mitmeid riskantseid veebikasutamise harjumusi, näiteks kasutab ta internetti enamjaolt üksinda või koos eakaaslastega, omab arvutit ka enda toas ja veedab internetis vahel aega ka hilisõhtul. Sealjuures toob laps välja, et vanemad ei ole talle seadnud ajalisi piiranguid interneti külastamisel ja kui räägime riskidega toimetulekust, tunnistab laps, et on tundunud riskidega kokkupuutumisel tugevat hirmu:

(48) *T8-4 – Ma ei julgenud hiljem kooligi minna.*

Kuigi kõik lapsed väidavad, et nad ei lisa suhtlusvõrgustikus „sõbraks“ kasutajaid, keda nad päriselus ei tunne, on küllaltki paljud intervjuudes osalenud lapsed siiski puutunud kokku võõraste kaaskasutajatega ka nende enda isiklikus suhtlusportaal. Siinjuures peab kindlasti arvestama võimalusega, et lapsed võivad tunda grupisurvet ja häbeneda tunnistada enda tegelikku käitumist ja sellest tulenevalt vastata „õigesti“. Osa lapsi tunnistab uute suhtlusvõrgustike tegevuste hulgas ka „sõprade lisamist“ ja kahtleb hetkeks, kui uurin, kas sõbraks lisatakse ka võõraid kasutajaid:

(49) *T8-2 – Ma... räägin Skype'is sõpradega ja no mul küll videokaamerat ei ole aga ma panen endale uusi sõpru ja niimoodi.*

Aga kas te kunagi lisate selliseid inimesi ka sõbraks, keda te päriselus ei tunne?

T8-2 – Mm... ei.

Huvitav on tõdeda, et ühelt poolt lastele ei meeldi need riskid, millega nad kokku on puutunud, kuid teisalt kõik uus ja hirmutav ka huvitab neid.

(50) *T7-11 – Ma vaatasin ükskord arvutis mingit seda, mingit... suurte inimeste videoid ja siis... mingi... ühes mingid suured mehed ropendasid ja siis ma ei mäleta, mis seal edasi juhtus.*

Kus sa nägid neid?

T7-11 – Ma ei mäleta lehekülge, aga kuidagi tuli lahti... ma tahtsin vaadata, et mis videod need on.

Sind huvitas ka mingil määral, et mis seal on jah?

T7-11 – Mhmmh.

Kui lapsed internetis jubedat pilti või videot näevad, siis on väga oluline kriteerium nende jaoks see, kas see pilt või video on lavastatud või juhtunud päris elus. Side reaalsusega ja tunne, et see hirmus asi võib kohe ka päriselus juhtuda, tekitab lastes hirmu:

(51) Aga miks need pildid hirmu tekitavad?

T8-6 – Selline tunne, et nad on olemas ja see halb asi on siin kohe siin sinu juures (näitab käega enda lähedale lauale).

Loomulikult mõjub veebisisu kordades hirmutavamalt, kui see on tõestisündinud. Tundub, et lapsed üldiselt usuvad, kui internetis on öeldud, et pilt või video on päriselt juhtunud. Lapsed ei ole omandanud veel säärast kriitikameelt, mis lubab neil kõiges, mida nad internetis näevad ja kuulevad, kahelda:

(52) /.../ Aga kas see oli päriselt juhtunud?

T8-4 – Jaa!

Aga kuidas sa seda tead?

T8-4 – No seal oli kirjas nagu... öeldud.

(53) *P8-8 – Ma ütlen ühte tavaliselt asja, ükskord, ühte, noh, naljakat asja. Mulle öeldi ükskord... Skype'is kirjutas mingi Edgar Savisaar: „Nüüd saate molli!“*

Kas sa arvad, et see oligi Edgar Savisaar, päris Edgar Savisaar?

P8-8 – Jaa.

Siiski, mida vanemaks lapsed saavad, seda enam omandavad nad vajalikku kriitikameelt ning mingil määral lapsed ka mõistavad, et alati ei pruugi „tõestisündinud lugu“ ka seda tähendada ning et on võimalik ka olukord, kus internetikasutaja varastab kellegi teise identiteedi:

(54) Aga kas mõnikord võib nii ka olla, et öeldakse küll, et on päris elus juhtunud, aga tegelikult ikka ei ole?

T8-4 – Hmm...

T8-2 – Võib küll!

P8-1 – Võib jah.

(55) *T8-6 – Mul issi rääkis ükskord mulle, et hoopis mõni teine paha inimene võib võtta näiteks kellegi teise inimese pildi ja siis rääkida selles pildis.*

Murettekitav on tõdeda, et vahel ei ole *online*-riskiga kokkupuute allikaks keegi võõras pahatahtlik interneti kaaskasutaja, kes lapsele näiteks hirmuäratava pildi või video saadab. Vastupidi, mitmel korral tõid lapsed välja, et halbu asju on neile saatnud nende enda sõbrad.

Ühelt poolt võib pidada positiivseks asjaolu, kui lapsel on usaldusväärseid eakaaslast, kellega keeruliselt *online*-maailma kogemusest rääkida. Teisalt, kui laps reaalselt sõbrale riskiallika, näiteks ebasobiva sisuga veebilehe lingi edasi saadab, on tegu juba ohtliku sisu levitamisega:

- (56) *T8-4 – Ee... mu sõber saatis ühe lingi, kus olid väga halvad asjad.*
Mis seal oli?
T8-4 – Ma ei taha rääkida...
Kas midagi roppu? Kas seal oli mingid paljaste inimeste pildid äkki või?
T8-4 – Jah...

Samal ajal räägivad mõned lapsed eakaaslasele kogetud riskist ja soovivad sõbral ohtlikule veebilehele mitte minna:

- (57) *P8-1 – Mu sõber ükskord ütles, et ta kirjutas www.fuck ja siis olid seal hästi rõvedad pildid.*
Oi. Aga kas ta on vanem sõber või ta on sinuvanune?
P8-1 – Noo, ta on ühe aasta minust vanem.
Okei. Aga mis ta rääkis sellest lehest, talle siis ei meeldinud need pildid?
P8-1 – Mhmm.
Kas sa oled ka seal lehel käinud?
P8-1 – Ei ole! Ta ei soovitanud sinna minna...

Kui osa lapsi tunnistab, et nad tahtsidki riskantset veebisisu näha ning uus ja hirmutav mingil määral huvitab neid (vt tsitaat nr 50), siis on ka häiritud lapsi, kes ei oleks tahtnud, et sõber neile riski edasi saatnud oleks.

- (58) Okei. Aga sulle ei meeldinud, et ta sulle selle pildi saatis?
T8-4 – Ei...

Lapsed väljendavad *online*-riskidega kokkupuutumise järel erinevaid emotsioone. intervjuudest välja tulnud kõige levinumad tunded olid hirm ja vastikus.

- (59) /.../ Aga kuidas sa ennast tundsid, kui neid nägid?
T8-4 – Vastikult. Ma panin kohe ära, kustutasin kohe ära.
P8-1 – Ma hakkaks oksele.

- (60) Okei. Aga mida sa nagu tundsid siis?
T8-4 – Hirmu tundsin.

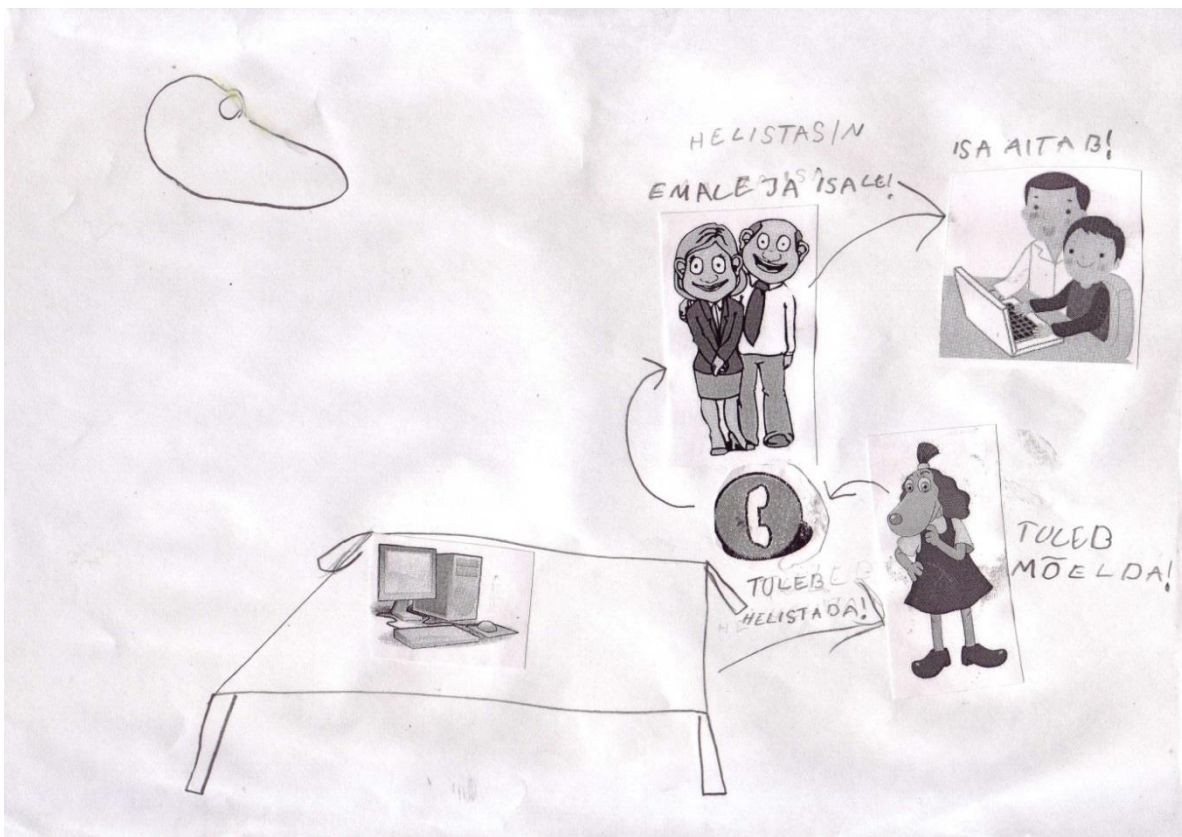
Mõne hirmutava kogemuse järel võib laps tunda väga tugevaid emotsioone, mistõttu kestab riski kahjustav mõju oluliselt kauem:

(61) T7-11 – Ei julge magama minna... tulevad sellised halvad unenäod ja siis ma kardan neid...

(62) T8-1 – Mina kardan selle pärast... üksi kodus olla selle pärast.

4.3 Missuguseid toimetulekustrateegiaid lapsed erinevate riskide kogemisel kasutavad?

Laste riskidega toimetulemise strateegiaid püüdsin välja selgitada kollaaži meisterdamise ülesandega, kus lapsed joonistasid, kirjutasid ja kleepisid pilte paberile teemal „Kuidas käitub Lotte, kui ta on *online*-riskiga kokku puutunud?“. Riskiks valisin võõra kaaskasutaja sooviavalduse kokku saada: keegi võõras, keda Lotte ei tunne, hakkab temaga MSN Messengeris rääkima ja teeb ettepaneku kokku saada. Üldiselt kujutasid kõik lapsed oma kollaažile olukorra, kus Lotte helistab või kutsub ema või isa ja räägib vanemale juhtunust (vt kollaaž nr 1 ja 2).

Kollaaž nr 1. Autor T8-4.

Kollaaž nr 2. Autor T8-6.

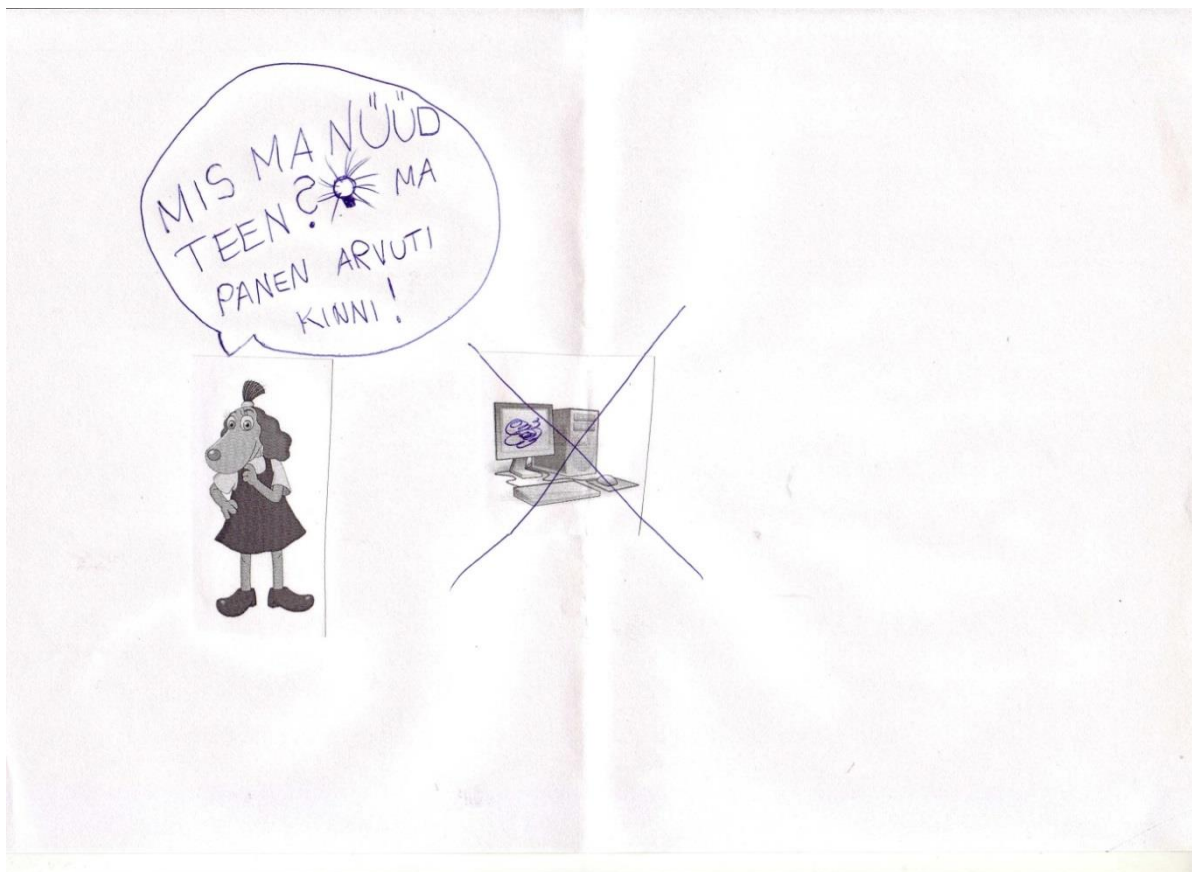
Joonistamise käigus jagasid lapsed teistega mõtteid, mida Lotte riskiga kokkupuutumise järel tegema peaks ja mida oleks kõige õigem ette võtta. Üldiselt jagunesid laste tegevused kaheks: aktiivne ent potentsiaalselt ohtlik viis riskiga tegelemiseks ja passiivne viis riskiga tegelemiseks:

(63) *P8-1- Ütleksin talle, et käi minema.*

/.../

P8-2 – Paneksin arvuti kinni!

Ka kollaažide meisterdamisel kujutasid lapsed mõlemat teguviisi. Passiivset toimetulekustrateegiat kasutasid pigem tüdrukud (vt kollaaž nr 3).

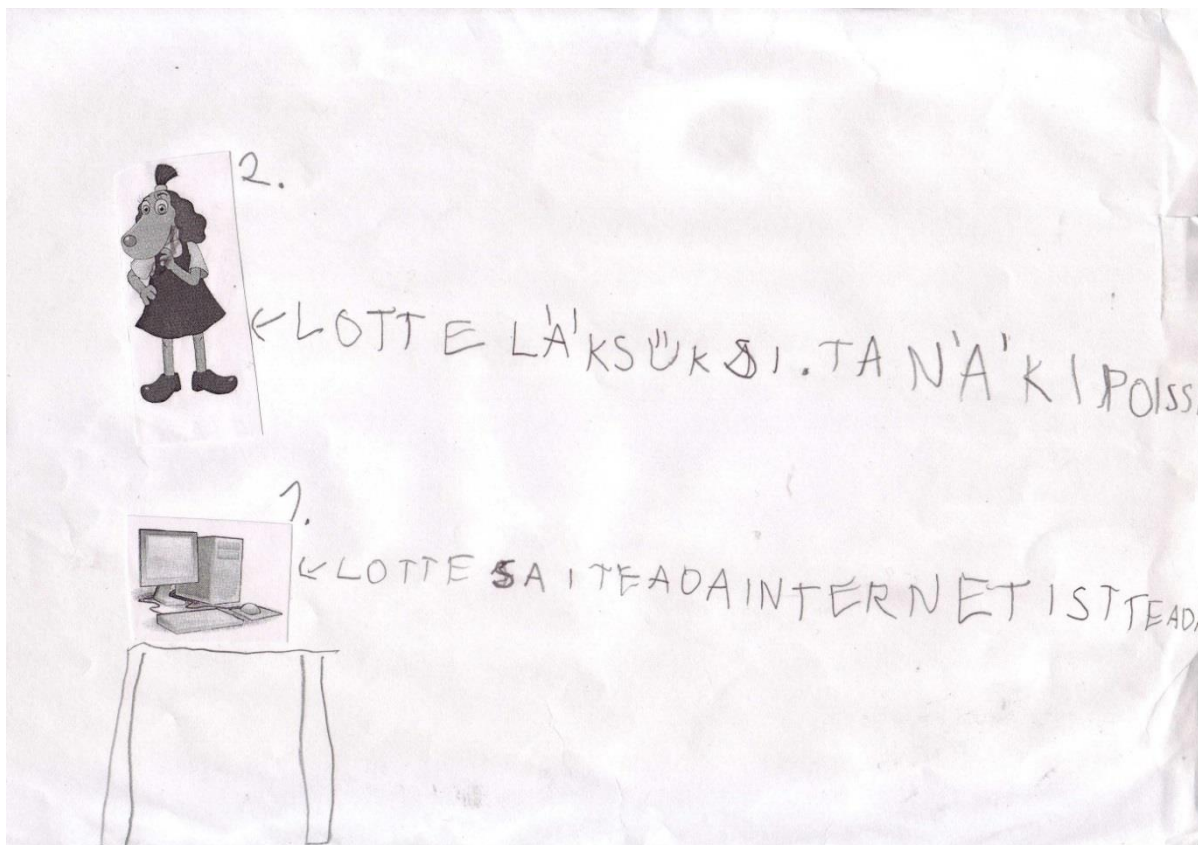
Kollaaž nr 3. Autor T8-8.

Vaadates, kuidas lapsed joonistasid ja meisterdasid ning mida juurde rääkisid, võib välja tuua, et peaaegu kõik lapsed leiavad, et õige teguviis sellise riskiga kokkupuutumisel on juhtunust kohe emale-isale rääkida. Enamik lapsi lõpetaksid arvuti kasutamise ning helistaksid lapsevanemale. Murettekitav on tõdeda, et mõnes olukorras võivad lapsed põhjendamatu hirmu tõttu kommunikatiivset strateegiat vältida. Järgnevas näites räägime toimetulekustrateegiast pärast kontakti põhineva veebiriskiga kokkupuutumist:

(64) *P8-2 – Helistaks emale.*

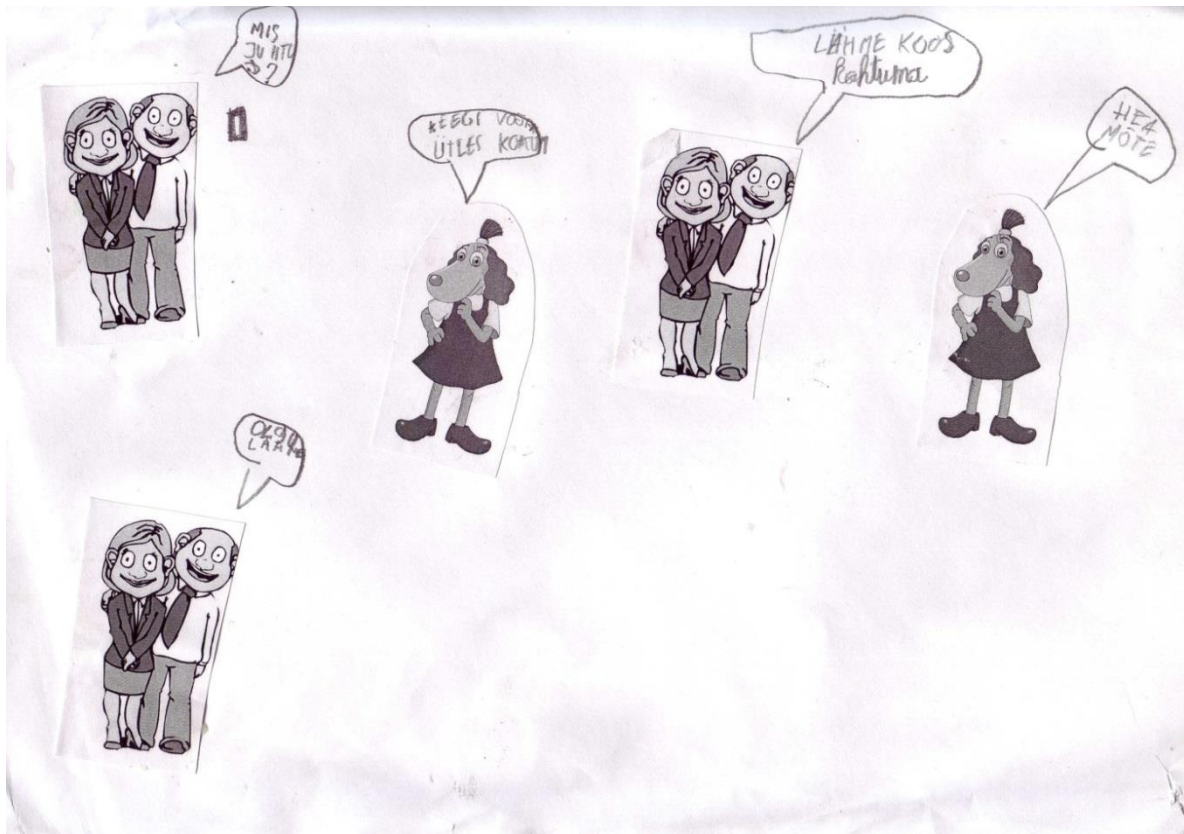
T8-1 – Ta võib sind ju telefonist kuulata pealt!

Üks 7-aastane poiss kujutas oma pildil, et Lotte läheb Juhaniga kohtuma (vt kollaaž nr 4). Laps on kollaažil kirjeldanud, kuidas Lotte sai internetis Juhaniga tuttavaks ja läks üksi poisiga kokku saama. Intervjuus tõdes poiss siiski, et tema niimoodi ei käituks, vaid pöörduks esmalt vanemate poole.

Kollaaž nr 4. Autor P7-4.

Mõned lapsed kujutasid kollaažidel olukorda, kuidas Lotte läheb Juhaniga kohtuma koos ema ja isaga (vt kollaaž nr 5).

Kollaaž nr 5. Autor P8-9. „Mis juhtus?“ – „Keegi võõras ütles kohtuma“ – „Lähme koos kohtuma“ – „Hea mõte“ – „Olgu lähme“.

Siiski ei usu lapsed, et nende vanemad tuleksid koos nendega võõra internetituttavaga kohtuma. Lapsed on kindlad, et nende vanemad ei lubaks neil võõraga kokku saada.

(65) Aga mida teie vanemad ütlesid?

P8-9 – Ma arvan, et niimoodi ikka...

P8-11 – Ei lähe.

P8-9 – Et ei lähe jah. Ütlevad mingi vale aadressi ja lähed sinna.

P8-10 – Et... et kas sa... et kui... kas sa tunned teda ja kui ma ütlen, et ei tunne, siis nad ütlesid, et siis ei saa.

Üks poiss väljendas kollaažil Lotte kurbust, sest ta vanemad keelasid tal Juhaniga kohtuma minna (vt kollaaž nr 6). Ka kujutas laps pildil „pärašt“ olukorda, kus Juhan istus üksinda laua taga ja ootas Lottet.

(66) P8-8 – Nii, siis Lotte rääkis selle Juhaniga, Juhamiga. Siis ta mõtles, et kas ema ja isa lubavad ja siis ta helistas ema-isale telefoniga. Nemad ei lubanud. Ja siis ma tegin siia selle mossis näo sellepärašt, et nad ei luba.

Aa, et Lotte oleks ise tahtnud kokku saada?

P8-8 – Jah...

Ja ema-isa ei lubanud. Aga kas Lotte siis sai või ei saanud kokku?

P8-8 – Ei saanud. Oleks võinud teise osa ka teha, kus Lotte läheb salaja sinna.

Aga sina oleksid nii teinud?

P8-8 – Eiii.

Kollaaž nr 6. Autor P8-8.

4.3.1 Mida teeb laps pärast *online*-riskiga kokkupuutumist?

Meisterdamisülesande alguses hakkasid mõned lapsed fantaseerima, mida Lotte teha võiks. Peamiselt fantaseeriti, et Lotte läheb salaja Juhaniga kohtuma (vt tsitaat nr 66) või et vanemad lubavad seda. Kui rõhusin sellele, et joonistama peaks seda, mida oleks õige teha ja mida lapsed ise teeksid, siis hakkasid lapsed peamiselt välja tooma vanemale helistamist. Lapsed ennustasid ka enda vanemate reaktsioone, kui nad neile Juhanist räägiksid (vt tsitaat nr 65).

Laste kõige levinumad teguviisid tundusid olevat passiivse toimetulekustrateegiana arvuti sulgemine ja kommunikatiivse toimetulekustrateegiana vanemale helistamine:

(67) Okei. Aga mida peaksite te enda arvates tegema, kui midagi sellist jubedat juhtub?

T8-3 – Helistaksin emale.

P8-1 – Ma paneks „põmm“ arvuti kinni.

/.../

P8-2 – Helistaks emale.

Üks 8-aastane tüdruk pakub samuti kommunikatiivse strateegiana välja ema kutsumist ja talle Juhani teksti näitamist ning selgitab sealjuures, et tema käituks alati nii (vt ka kollaaž nr 2):

(68) Aa, et siin Lotte kutsub oma emme vaatama arvutisse jah?

T8-6 – Jaa, see on alati... mina ka kutsuksin.

Huvitav on tõdeda, et joonistamisülesandes kujutab mõni laps sarnast kogemust, mida ta ise päriselus kogenud on. Näiteks kirjeldas üks 8-aastane tüdruk, kes varasemalt intervjuus rääkis sellest, kuidas keegi võõras talle MSN-is tapmisteemalise pildi saatis, olukorda, kus Juhan Lottele tapmispildi saatis (vt kollaaž nr 7).

(69) *T8-7 – Nii, Lotte räägib arvutis. Ja siis kiusab see Juhan teda. Ja siis näitab tapmispilti, kus on veretilgad.*

Kollaažile on laps kleepinud arvuti ja Lotte pildi ning joonistanud juurde Juhani ja tema saadetud „tapmispildi“. Juhani on laps kujutanud kurja ja ebaseeldiva näoga. Laps kirjeldab enda joonistust edasi, rääkides, et Lotte muutub pildi nägemise järel kurvaks, ei räägi enam Juhaniga, paneb arvuti kinni ning räägib juhtunust emale ja isale.

Kollaaž nr 7. Autor T8-7.

Kõik lapsed on ühel meelel, et nemad ei läheks võõraga kohtuma. Põrsis mitmed lapsed mainivad lapsevanemale helistamise kõrval ka politsei kutsumist.

Hea meel on tõdeda, et kuigi lapsed väljendavad võõraste kaaskasutajate suhtes negatiivseid tundeid, ei ole nad seda meelt, et peaksid arvuti kasutamise täielikult ära lõpetama. Kuigi *online*-riskid hirmutavad neid, siis leiavad lapsed, et arvutis on siiski palju positiivset. Näiteks üks 8-aastane tüdruk arutab, et Juhaniga rääkimise järel paneb Lotte arvuti kinni, kuid läheb sinna edaspidi ikkagi, aga siis juba koos emaga:

- (70) *T8-8 – No siis ema paneb selle arvuti kinni ja Lotte ei lähe enam sinna.
Kas Lotte ei taha siis enam arvutis käia?
T8-8 – Ei ta käib ikka, aga koos emaga nagu.*

Intervjuudest võib järeldada, et tüdrukud kasutavad rohkem passiivset ja kommunikatiivset toimetulekustrateegiat ehk lõpetavad arvuti kasutamise ja/või räägivad toimumust vanematele. Seda teevad ka poisid, kuid tüdrukutest rohkem lähenevad poisid *online*-riskile proaktiivse strateegiaga, ehk püüavad riski kõrvaldada. Näiteks räägivad poisid viirusetõrjest, ebasobivate lehtede sulgemisest ja ebaseadlike piltide/videote kustutamisest. Proaktiivset strateegiat kasutavad enam ka internetis rohkem aega veetnud ja rohkem riske kogunud lapsed.

Kahjuks näitab osa poisse aktiivsust üles ka võõraste kaaskasutajatega suheldes, pakkudes lahenduseks välja kaaskasutajaga rääkimise:

- (71) *P8-7 – Vastan talle ja ütlen, et ma ei taha enam rääkida... siis ma ütlen talle „kes sa oled“, siis ta näiteks ütleb, et ta on Ott... /.../ Ee... siis ma ütlen talle, et mis sa mulle nii halva pildi... nagu pildi saatsid.
/.../
P8-8 – Et... ee... et kui ta ütleb näiteks halba midagi, siis niimoodi kirjutatan: tsau-pakaa ja panen arvuti kinni.*

See aga tähendab, et kontakt võõraga on juba loodud ning lapsed on veelgi ohtlikumas olukorras. Eriti murettekitav on tõdeda mõne lapse veendumust, et võõrast kaaskasutajast riski kõrvaldamiseks on tarvis kasutajaga suhelda:

- (72) *P8-10 – Aga kui sa midagi ei kirjuta, siis ta hakkabki koguaeg küsima.
Kas sa arvad, et peaks kindlasti midagi talle vastu kirjutama?
P8-10 – Ei, ma ei tea, aga kui ta hakkab sind koguaeg niimoodi tüütama.*

Uurides, kas lapsed kasutaksid sellises olukorras riski kõrvaldamiseks ka proaktiivset tegevusi, on rõõm tõdeda, et lapsed on proaktiivsetest toimetulekustrateegiatest teadlikud, kuid murettekitav on, et osa lapsi ei oska selliseid toimetulekustrateegiaid rakendada:

(73) Mhmh. Aga kas mingeid selliseid võimalusi siis ka on, et keegi siis näiteks ära blokeerida või? Et ta ei saa sinuga näiteks rääkida?

P8-10 – On küll!

On jah. Väga hea. Kas te oskate neid kasutada ka?

P8-9 – Jaa.

P8-10 – Ma ei oska veel.

Pidades silmas väikeste laste küllaltki aktiivset internetikasutust ja lugematuid võimalusi internetis häiriva sisu või ebameeldivate kaaskasutajatega kokku puutuda, on äärmiselt vajalik lastele proaktiivsete toimetulekustrateegiate kasutamist õpetada.

4.3.2 Kellele räägib laps kogetud riskist?

Üldiselt tundub, et peaaegu kõik lapsed räägivad kogetud riskist kellelegi. Vastupidiselt *EU Kids Online*'i uuringu tulemusele, millest selgus, et kõige rohkem eelistavad lapsed kogetust rääkida eakaaslastele (Vandoninck jt 2012), eelistavad käesoleva magistritöö uuringus osalenud lapsed *online*-riskiga kokkupuutest rääkida vanemale, eelkõige emale. Samas tuleb see, et laps riskiga kokkupuutumise üldse kellelegi rääkis, mõnel korral välja alles mitmekordsel üleküsimisel.

(74) /.../ Aga kas sa rääkisid ka sellest kellelegi?

T8-4 – Äkää.

Vanematele?

T8-4 – Emmele rääkisin.

Mõne riski puhul mainivad lapsed, et nad ei räägiks sellest kellelegi, kuna nad oskavad riskiga ise toime tulla. Järgnevas näites räägime arvutiviirustest:

(75) Kas emale-isale ka ütlete?

P8-7 – Mina küll ei ütle.

T8-8 – Mina ütlen emmele!

Miks sina ei ütle?

P8-7 – Sest ma oskan seda ise ära parandada.

On küll positiivne, kui lapsed oskavad ise arvutiviirust kõrvaldada, kuid siinjuures on tegu ka potentsiaalse ohuga. Lapsele võib ka teiste riskidega kokku puutudes tunduda, et ta oskab neid ise lahendada, kuid näiteks küberkiusamise või ahistamisega kokku puutudes ei pruugi nii

noored lapsed siiski kahju saamata hakkama saada. Leian, et säärane mõtteviis on omane ennekõike poistele, kes tahavad näida ja tunda end iseseisva ja „suurena“.

4.3.3 Kui tulemuslikuks peab laps kasutatud toimetulekustrateegiaid?

Kõikidele lastele tunduvad nende tegevused riskidega kokkupuute järel õiged ja üldiselt efektiivsed.

Tundub, et lastel aitab hirmuga toime tulla kogetud riskist vanemale, emajaolt emale rääkimine.

(76) /.../ Aga kas sa nüüd arvad, et kui sa nagu emale rääkisid, et see nagu selles mõttes aitas sul hirmust lahti saada või...

T8-4 – Jaa. Enam ma ei karda.

Samas mõned lapsed tunnistavad, et emale-isale kogetust rääkimine ei aita neil otseselt end paremini tunda, aga lapsed ei oska ka muud välja tuua, mis aidata võiks. Samas nõustuvad kõik intervjuudes osalejad, et vanemale rääkimine aitab olukorda lahendada ja selle kaudu hirmu vähendada:

(77) Kuidas see aitab?

P8-8 – Otsivad nad üles ja siis nad lähevad nende isa ja emaga rääkima.

T8-8 - Jah, lähevad nendele ukse taha!

T8-7 – Lähevad politseisse!

Ka Vandoninck jt (2013) toovad välja, et kellegagi kogetust rääkimine ei pruugi koheselt probleemi kõrvaldada, kuid sellest hoolimata peetakse seda terapeutiliseks toimetulekustrateegiaks. Vanematega kogetust rääkimine tekitab lapses ilmselt turvatunnet ning laps ei tunne ennast oma murega üksi olevat.

Lapsed on nõus, et arvutis leidub nii häid kui ka halbu asju. Küsides, kas üldjoontes peavad lapsed arvutit ja internetti halvaks või heaks, vastused varieerusid:

(78) Väga tore. Aga... kas üldjuhul on teie arvates arvuti hea või halb?

T8-7 – Halb

P8-7 – Hea

P8-8 – 50% hea ja 50% halb.

Siin tasub rõhutada, et „heaks“ pidasid arvutit lapsed, kes ei olnud internetis ise millegi negatiivsega kokku puutunud, „halvaks“ aga riske kogenud lapsed. Ilmselt on vastused tingitud ka sellest, et eelnev tekstinaide on võetud intervjuu lõpust, enne mida olime juba

pikalt kõikidest *online*-maailmas varitsevatest ohtudest rääkinud. Kui küsisin laste käest sama küsimust intervjuu alguses, siis nad küll nentisid, et internetis on ka negatiivseid aspekte, kuid üldiselt peeti siis arvutit ja internetti positiivseks paigaks.

Mida rohkem laps *online*-riskidega kokku on puutunud, seda enam kasvab lapse hirm arvuti ja interneti ees. Näiteks tõdeb üks 8-aastane tüdruk, kes on mitmete riskidega kokku puutunud, et temal on arvuti kasutamise ees hirm, samas kui teine 8-aastane tüdruk tunnistab, et temal säärast hirmu pole:

(79) Aga kas teie üldse julgete arvutis käia või on teil pigem selline hirm, et midagi halba juhtub seal?

T8-7 – Minul on hirm.

T8-6 – Minul tegelikult ei ole, sellepärast, et mina käin ainult ühes kohas ja mängin kogu-aeg ainult ühte mängu.

5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Järgnevalt annan ülevaate magistritööst selgunud peamistest järeldusest, mis on struktureeritud uurimisküsimuste kaupa. Järelduste osas arutlen saadud tulemuste üle ning üldistan ja tõlgendan neid laiemas kontekstis. Järelduste ja diskussiooni peatükis võib leida ka soovitusel edasisteks uuringuteks ja meetodi kriitika.

5.1 Laste üldine internetikasutus

Magistritöö tulemuste põhjal ei joonistu välja laste arvutis käimise tüüpilist mustrit, kuna laste veebikasutuse sagedus on varieeruv. Ka Vinter (2013) leidis oma doktoritöös, et eelkoolialiste laste kogemused arvutiga on erinevad ja leidub nii lapsi, kes arvutis ajaveetmisest eriti huvitatud pole, kui ka lapsi, kes eelistavad kõigile tegevustele arvutit. Siiski võib väita, et kooli jõudes muutub laste arvutikasutus stabiilsemaks, kuna kõik magistritöö intervjuudes osalenud 7- ja 8-aastased lapsed kasutavad arvutit ja interneti regulaarselt, st vähemalt iganädalaselt. *EU Kids Online*'i raporti järgi on viimastel aastatel tugevalt tõusnud just alla 8-aastaste laste internetikasutus (Holloway jt 2013). Samal ajal iseloomustab Eesti laste veebikasutust *online*-meelelahutuse suure osakaalu ja varieeruva vanemliku juhendamise kõrval jätkuvalt küllaltki kõrge riskide ja kahju kogemise ulatus (*Uuring: Eesti laste...* 2013). Uuringud on näidanud, et just nooremad lapsed, kes on virtuaalmaailmas vähem kogenud ja kelle digitaalne kirjaoskus ei ole veel välja arenenud, on *online*-riskidest kõige rohkem häiritud ning kogevad suurema tõenäosusega riskiga kokkupuutest reaalsel kahju. Seega suureneb üha enam vajadus õpetada lastele digitaalseid oskusi juba väga varajasest eest alates.

Siiski ei ole varajane internetikasutus alati tingimata kahjulik. Hilised internetikasutajad, kes alustavad virtuaalmaailmas käimist 12-aastaselt või hiljem, või väga väikese veebikogemusega lapsed kogevad suurema tõenäosusega *online*-tuttavaga pärismaailmas kohtudes kahju (Staksrud & Livingstone 2009). McCarrik ja Li (2007) toovad välja, et noortel internetikasutajatel on veebi mittekasutavate eakaaslastega võrreldes märkimisväärsed arengulised eelised (Johnson 2011). Internetis tegutsevad lapsed näitavad üles suuremaid navigeerimise, sisuloome ja otsingu oskusi (Holloway jt 2013).

Magistritöö uurimusest selgus, et 8-aastased lapsed käivad internetis 7-aastastest lastest rohkem. See, et nooremate laste jaoks ei ole internetis veedetud aeg kohati nii oluline, võib

olla tingitud laste veebitegevuste ja -oskuste mõningasest ühekülgsusest. 8-aastaste laste tegevus *online*-maailmas on nooremate lastega võrreldes tunduvalt mitmekülgsem. Kui esimeses klassis käivad lapsed mainivad internetis peamise tegevusena mängimist, siis teises klassis käivad internetikasutajad toovad mängimise kõrval rohkem välja ka veebimaailma hariduslikumat poolt (e-kool, Miksike jm), samuti näiteks muusika kuulamist, videote vaatamist ja internetipanga külastamist. Ka *EU Kids Online*'i raportist näeb, et veebitegevuste mitmekesisus suureneb iga vanuseaastaga (Holloway jt 2013).

Paljud lapsed mainivad internetitegevuste hulgas videote ja saadete vaatamist ning see on ka *EU Kids Online*'i raporti järgi laste üks peamisi ja esimesi veebitegevusi (Holloway jt 2013). Videokeskkonnad pakuvad juba väga väikestele lastele meelelahutuslikke ja hariduslikke videoid, mistõttu ei ole nende suur populaarsus imeks pandav. Samas häirivad just videojagamise keskkonnad nagu YouTube lapsi nende endi sõnul internetis kõige enam. Lapsed tajuvad videosaite ohtlikuna, kuna häirivad ja šokeerivad videod, mis sisaldavad näiteks julmust, tapmist või loomade piinamist, tunduvad neile väga tõelised (*Uuring: laste sõnutsi...* 2013). Säärase häiriva ja eale mittesobiva sisuni jõudmine ei ole kuigi keeruline: vaadatava video kõrvale ilmuvad lehe täiskasvanud kasutaja vaatamise eelistuste ja ajaloo põhjal soovituslikud videod, mida on isegi 2-3-aastastel lastel väga lihtne aktiveerida (Buzzi 2012). Sisuanalüüs populaarsete lastevideote kohta YouTube'i keskkonnas näitab, et lapsed on vaid kolme hiirekliki kaugusel nende eale mittesobivast meediasisust (Holloway jt 2013).

Suhtlusvõrgustikke nagu Skype ja Facebook kasutavad mingil määral enamik intervjuudes osalenud lapsi. Ka Ühendkuningriigi Turvalise Interneti Keskuse (*UK Safer Internet Centre*) hiljutine uurimus näitab, et 30% 7-11-aastastest lastest omavad isiklikku Facebooki kontot ja seda hoolimata asjaolust, et Facebooki kasutajaks tohib suhtlusvõrgustiku reeglite kohaselt saada alles alates 13. eluaastast (Broadbent, Green & Gardner 2013). See näitab, et veebikeskkondadel võivad küll turvalisuse huvides olla kasutusreeglid, kuid neid ei teata või ei peeta neist lihtsalt kinni. Käesoleva magistritöö intervjuudes osalenud lastest mitmed käivad suhtlusvõrgustikes nagu Skype ja Facebook oma vanema konto kaudu. Ilmselt on üsna sagedane olukord, kus lapsevanem lõpetab suhtlusvõrgustiku kasutamise, kuid ei logi end sealt välja, misjärel tegeleb keskkonnas edasi laps. Samas tunnistab osa lapsi, et neil on teada vanema Facebooki keskkonna kasutajatunnus ja parool, mis tähendab, et laps võib teismelistele ja täiskasvanutele mõeldud saidil isepäi tegutseda igal ajal. Sealjuures on märkimisväärne oht, et laps näeb täiskasvanute suhtlussaidil eale mittesobivat sisu või puutub kokku häirivate virtuaalmaailma kaaskasutajatega.

Suurem osa lastest kasutab uut meediat vanemate pideva järelvalveta, olles kohati internetis ka siis, kui vanemaid kodus ei ole. Kuigi käesoleva magistr töö uuringus osalenud laste puhul ei ole trendiks isikliku arvuti omamine, näitas Eurobaromeetri (2008) uuring, et rohkem kui kolmandik kooliminevatest Euroopa Liidu riikides elavatest lastest omab isiklikku arvutit, sealjuures trend internetti üksi kasutada aina tõuseb. Samas omab enamik intervjuudes osalenud laste peresid sülearvutit, mis võimaldab lastel arvutit kasutada ka vanemate kodusolekut arvestamata isepäi oma toas. Ka suurenev mobiilse interneti populaarsus lubab arvata, et lapsed veedavad internetis üha enam aega just omapäi (Mascheroni & Ólafsson 2014). Antud uuringus osalenud lapsed tõid vestluses ise esile tahvelarvutite kasutamise, kuid nutitelefonis mängimist mainis vaid üks laps. See lubab oletada, et vähemalt käesoleva magistr töö valimis osalenud lapsed nutitelefone internetis käimiseks suurel määral ei kasuta.

Kahtlemata peab lapsi ja noorukeid turvalisema internetikasutuse poole suunama, et nad oskaksid end ohtude eest hoida ja riskidega hakkama saada. Laste virtuaalmaailma omapäi jätmise, et nad õpiksid *ise*, tundub olevat levinud, kuid ohtlik praktika. Lapsed jäävad lasteks – nad kompavad piire ja võtavad riske. Paralleeli võib tuua ka reaalse eluga: näiteks ujulas, kus on väravad, hoiatavad sildid, päästetöötajad jm turvameetmed, õpetatakse lapsi ikkagi enne basseini juurde minemist ujuma (Byron 2008). Sarnaselt on tarvis õpetada ja suunata lapsi enne virtuaalmaailma „sukeldumist“.

5.2 Laste *online*-riskide tajut

Kõik lapsed mõistavad, et internet sisaldab positiivse, nt mängude, muusika, eakohaste saadete, sõpradega suhtlemise võimaluse ja muu sarnase kõrval ka potentsiaalseid ohte. Lapsed näevad *online*-riskina peamiselt seda, mis neile arvutis või internetis ei meeldi, mis tekitab negatiivseid emotsioone või raskusi. Üheks kõige rohkem mainitud negatiivseks aspektiks arvuti juures on viirused. Tundub, et vanemad on lastele arvutiviirustest rääkinud rohkem kui teistest veebiriskidest. Viirused võivad tunduda vanematele selgelt mõistetava ja konkreetse ohuna, mida on lastele tundlikumate *online*-riskidega võrreldes lihtsam selgitada. Samuti võivad vanemad mõelda, et lapsed on veel väikesed ja nende tegevus veebis ei ole veel nii laialdane, et oleks tarvilik neile rääkida ka kõikidest tundlikematest *online*-riskidest. Samas võib see, et lapsed arvutiriskidest rääkides kohe viiruste peale tulid, olla tingitud ka küsimuse ülesehitusest: eeldades, et lapsed ei mõista veel „*online*-riski“ tähendust ega tee niivõrd suurt vahet arvutil ja internetil, küsisin osalejatelt, milliseid halbu asju arvutis (mitte *internetis*) leidub.

Ka võõraid interneti kaaskasutajaid peavad lapsed ohtlikuks *online*-riskiks. Kui mitmed autorid (Livingstone & Haddon 2009) on väitnud, et võõrastega kohtumist peavad suureks riskiks just vanemad ja lapsed näevad selles pigem võimalust leida uusi sõpru, siis käesoleva magistr töö uuringus osalenud lapsed näevad võõrastega suhtlemises ja kohtumises veendunult potentsiaalset ohtu. Võõrastega kohtumist näevad võimalusena ilmselt vanemad lapsed, kelle jaoks omandavad järjest suuremat tähtsust tutvused väljaspool kodu ja kooli ning kes loovad sõprusringkonna kaudu oma identiteeti. Psühholoogilistel ja sotsiaalsetel põhjustel katsetavad noored piire – riskikäitumist mõistetakse tihti identiteediotsingute osana (Livingstone 2009: 155). Ka *UK Children Go Online* jt uurimused on leidnud, et teismelised kohtuvad nooremate lastega võrreldes suurema tõenäosusega reaalses elus *online*-tuttavaga (Livingstone & Bober 2005). Magistr töö intervjuudes osalenud lapsed mõistavad, et nad saavad internetis teiste kasutajatega reaalses suhelda, ning nad saavad aru ka selle teguviisi potentsiaalsest ohust. Eriti hirmutab lapsi sõna „võõras“ ja seda nii *online*-maailmas kui ka päriselus.

7-8-aastastel lastel on kohati raskusi *online*-riskide eristamisega pärismaailma potentsiaalsetest ohtudest. Samuti ei oma selles vanuses lapsed enamasti veel vajalikku kriitikameelt, et vahet teha internetis nähtud lavastatud ja reaalsel olukordadel. Siin ongi väga oluline roll lapsevanemal, kes peaks lapsele häirivat meediasisu selgitama. Magistr töö tulemustest nähtub, et vanemlik vahendamine on väga varieeruv: osa lapsi väljendavad vanematepoolset juhendamist, kuid mitmete laste sõnutsi ei ole vanemad neile internetikasutuse teemal õpetusi jaganud.

Lapsed on üldjoontes veebiriskidest üsna teadlikud. Siinjuures võis kindlasti positiivselt mõjuda fookusgrupi intervjuu meetod, kus osalejad stimuleerivad üksteise mälu ja mõtteid. Kui vanemate laste arvutikasutus on mitmekülgsem ja nad veedavad veebis rohkem aega, siis sellest tulenevalt on nad teadlikud ka suuremast hulgast veebiriskidest. Livingstone (2009) ja mitmed teised autorid on rõhutanud, et teadlikkus ja säilenõtkus *online*-maailmas saab tekkida vaid riskide ja stressiga kokku puutudes: läbi oma vigadest õppimise ja riskantsetest kogemustest taastumise suurenevad laste oskused ja teadlikkus ning nad muutuvad seeläbi säilenõtkemaks. Ka intervjuud lastega näitasid, et ise riskidega kokku puutunud lapsed olid erinevatest veebiriskidest teadlikumad. Risk ja vastupidavus käivad käsikäes ja mõõdukas kokkupuude riskidega võib omada „karastavat“ mõju. Seega peaks vähesel määral riskide kogemine tähendama väiksemat kahju, kuna lapsed õpivad riskidele reageerima, neid hindama ja arendama välja adekvaatseid toimetulekustrateegiaid. Siiski on väga keeruline

kokku leppida, mida mõista „mõõduka riski“ all, seda enam, et riskide tajus sõltub konkreetse lapse isikuomadustest ja varasematest kogemustest (Sagvari & Galacz 2012).

Lapsed saavad oma teadmised internetimaailma kohta erinevatest allikatest. Mingil määral on veebimaailmast lastele rääkinud vanemad, samuti räägivad noored veebikasutajad internetist õdede-vendadega ning eakaaslastega (sõprade, klassikaaslaste ja sugulastega). Ka *EU Kids Online*'i uuringu tulemused näitavad, et kõige enam saavad lapsed internetiturvalisuse nõuandeid vanematelt, seejärel õpetajatelt ja eakaaslastelt. Käesoleva magistritöö intervjuudes osalenud lapsed veebiturvalisuse infoallikatena õpetajaid välja ei toonud. Võib arvata, et õpetajatel on olulisem roll vanemate laste internetikasutuse juhendamisel. Seda mõtet toetab ka *EU Kids Online*'i uuring, millest selgub, et osalenud noorima vanusegrupi (9-10-aastaste) laste hulgas on teiste vanusegrupi lastega võrreldes õpetajate kaasatus laste internetikasutusse kõige väiksem. Sugulastel, nt õdedel-vendadel, on eakaaslastega võrdväärne roll turvalise veebikasutusega seotud nõuannete jagamisel (Kalmus jt 2010). Livingstone ja Bober (2005) leiavad, et võrreldes vanemate ja õpetajatega on eakaaslastel väiksem roll lapse aitamisel ja nõustamisel *online*-riskidega kokkupuute järel, kuid nad mõjutavad oluliselt laste motivatsiooni interneti kasutamisel. Eakaaslased on ka peamiseks uue meedia võimaluste infoallikaks laste seas (Kalmus 2007), kõige rohkem mõjutavad eakaaslased lapse soovi omada suhtlusvõrgustiku profiili või alustada blogi.

Ühelt poolt on positiivne tõdeda, et lastel on eakaaslastega usaldusväärsed suhted ning nad saavad oma internetikogemusi üksteisega jagada ka siis, kui vanemale või õpetajale kogetust rääkida ei julge ega taha. Teisalt tekitab muret küllaltki sage olukord, kus eakaaslased saavad üksteisele riskiallikaid edasi. Sellise teguviisiga laps ei püüa riski vähendada, vaid võimendab seda ja ohtlikust veebisist saab nii osa üha rohkem lapsi.

5.3 Laste kogemus *online*-riskidega

Vanemad lapsed, kes veedavad internetis aega sagedamini ja kauem kui nooremad lapsed, puutuvad kokku suurema hulga *online*-riskidega. *UK Children Go Online*'i (Livingstone & Bober 2005) ja *EU Kids Online*'i (Livingstone jt 2011) uuringutest selgub, et *online*-võimaluste ja netiriskide vahel valitseb tugev positiivne korrelatsioon, mis väljendus ka käesolevas magistritöös. See tähendab, et mida rohkem harrastab laps veebis erinevaid tegevusi, seda suurem on võimalus, et ta puutub kokku *online*-riskidega.

Sisuga seotud riskid (*content risks*) on levinumad kui kontaktil põhinevad riskid (*contact risks*), mis tähendab, et lapsed näevad internetis suurema tõenäosusega problemaatilist veebisisu näiteks ebasobivate piltide või videote näol, kui puutuvad kokku häirivate kaaskasutajatega. Mitmete uuringute (Staksrud & Livingstone 2009) järgi on seksuaalne veebisisu üheks kõige enam kogetud riskiks. Ka käesoleva magistritöö uuringus osalenud lapsed on veebis seksuaalse materjaliga kokku puutunud, kuid see ei tundu olevat väga levinud risk. Siin võis aga fookusgrupi meetod hoopis takistuseks olla ja peab arvestama, et lapsed võivad tunda piinlikkust eakaaslaste või täiskasvanud moderaatori ees kõigest kogetust rääkimisel. Peab ka arvestama, et seksuaalsed netiriskid on väga mitmeti mõistetavad – nii *online*-maailmas kui ka reaalses elus on pornograafia vaba väljendusõiguse tõttu osaliselt tolereeritud ja seaduse silmis paindlik. Pornograafiline sisu veebis varieerub kallitest moeajakirjade piltidest kuni rangelt illegaalse sisuni. Keeruline on laste käest küsida, mida nad täpselt näinud on ning samuti on raske riski mõju hinnata, kuna riskitaju tuleneb suuresti just konkreetse lapse isikuomadustest ja eelnevatest kogemustest (Livingstone 2009). Samuti on peaaegu võimatu uurida, kas kokkupuude pornograafiaga mõjutab kuidagi inimese seksuaalharjumusi. Ka Livingstone, Kalmus ja Talves (2014) nõustuvad, et raske on hinnata, kas pornograafilise veebisisuga kokkupuutumine on laste seksuaalse arengu seisukohalt risk või võimalus.

Paljud riskid, millega kokkupuudet lapsed intervjuudes mainisid, toimusid läbi suhtlusportaali nagu Facebook või Skype. Kuigi lapsed väidavad, et võõrastega rääkimine on ohtlik ja nad ei lisa „sõbraks“ kasutajat, keda nad päriselus ei tunne, on küllalt paljud lapsed kogenud just kontaktil põhinevaid riske. Spekuleerin, et siin võib olla tegu näiteks laste oskamatuses muuta oma suhtlusvõrgustiku profiili seadeid (võõrastele suletuks) ning vanemate vähese lapse veebikasutuse vahendamise ja õpetamisega. Siinjuures peab arvestama ka grupisurvega ja laste sooviga vastata „õigesti“. Võib juhtuda, et veebiriskidest rääkides tahab laps jagada oma kogemust, kuid ei julge tunnista, et võttis teadlikult „sõbraks“ võõra inimese.

Intervjuude põhjal võib öelda, et veebiriskide kogemine on sageli seotud ka laste väljendatud vähese vanematepoolse vahendamisega. Tundus, et intervjueritud lastest kogesid rohkem veebiriske lapsed, kelle vanemad ei ole neile kehtestanud internetikasutuse ajalisi piiranguid ning kes veedavad sageli uues meedias aega üksinda. Siinjuures peab põhjapanevate järelduste tegemisel olema äärmiselt ettevaatlik, kuna tegu on ainuüksi laste vastustega, sügavamate järelduste tegemiseks oleks tarvilik intervjuerida ka lapsevanemaid. Ka varasematest uuringutest on välja tulnud, et laste internetikasutuse monitoorimist ja piiramist

saab seostada laste väiksema riskikogemisega (Garmendia jt 2012). Vanematepoolne keelav vahendamine aitab küll vähendada laste kokkupuudet *online*-riskidega, kuid selle pahupooleks on laste privaatsuse piiramine, potentsiaalsete arenguvõimaluste minimeerimine ja selle kaudu negatiivne mõju laste digitaalse kirjaoskuse väljakujunemisele.

Kalmus (2012) kirjutab, et üheks kõige levinumaks vanematepoolseks juhendamiseviisiks on n-õ väravavahi roll, kus lapsevanem piirab ja soodustab laste internetikasutuses kindlaid tegevusi ja keskkondi. Vanemad võivad laste internetikasutust vahendada ka nn teejuhina, suunates last läbi veebidžungli ja aidates hakkama saada *online*-maailma probleemsete olukordadega, samuti võivad vanemad võtta nn veebivõimalusi soodustava suunaja rolli. Ka käesolevas magistritöös tundub laste ütluste põhjal kõige levinumaks vanemlikuks vahendamise viisiks väravavahi roll, kuigi tundub, et kehtestatud reeglite järgimist vanemad kuigivõrd ei kontrolli.

Lapsed tunnevad *online*-riskidega kokkupuutumise järel erinevaid emotsioone. Osa lapsi ei oskagi kohe kogetud riski välja tuua ning väljendavad riski osas ükskõiksust. *Online*-riskidega kokkupuutumine ei tähenda tingimata lapse jaoks kahju: see, kas laps saab reaalselt kahju või mitte, sõltub lapse enda riskitõlgendusest ja -tajust (Vandoninck jt 2013). Seega, kui laps ei tunne end riskiallikast ohustatuna, siis pole sellest midagi, kui ta ükskõiksena käitub. Osa lapsi on aga erinevate riskide kogemise tõttu häiritud ja väljendavad näiteks vastikust, hirmu ja halba tunnet. Laste säärased emotsioonid lubavad arvata, et tegu on tugevasti tajutud riskiga või isegi tegeliku ohuga.

5.4 Laste rakendatavad toimetulekustrateegiad

Lapsed kasutavad *online*-riskide kogemise järel väga erinevaid toimetulekustrateegiaid. Kõige rohkem kasutavad lapsed kommunikatiivset strateegiat ehk räägivad kellelegi läbielatud riskist. Ka Vandoninck jt uuringust (2013) selgus, et kõikide riskide puhul on laste kõige populaarsemaks toimetulekumehhanismiks kogetust rääkimine. Kommunikatiivse strateegia kasutamisel toimub sageli vanematepoolne retroaktiivne vahendamine, mis tähendab, et laps kaasab vanema pärast riski kogemist (Kalmus, von Feilitzen & Siibak 2012). See näitab, kuivõrd oluline on lapse ja täiskasvanu vaheline usaldusväärne suhe ja avatud kommunikatsioon nii kodus kui ka koolis. Väga oluline on jätkuvalt edendada täiskasvanute vastutustundlikku internetikasutust, et vanemad ja õpetajad suudaksid last meediamaastrikul adekvaatselt, efektiivselt ja enesekindlalt suunata.

Erinevate riskidega kokkupuutumisel kasutavad lapsed erinevaid toimetulekustrateegiaid. Uuringud (Vandoninck jt 2013) on näidanud, et lapsed tegutsevad harva ainult ühe teguviisi järgi ja tavaliselt kombineerivad strateegiaid, mis leidis kinnitust ka käesolevas magistritöös. Paljude riskide puhul kasutasid lapsed korraga fatalistlikku ja kommunikatiivset strateegiat – sulgesid arvuti ja rääkisid kogetust vanemale. N-õ tehnoloogiliste ja/või kommertslike riskide (arvutiviirused, tasulised mängud, soovimatu reklaam) puhul kasutavad lapsed enamjaolt vastavalt oma oskustele ja enesekindlusele internetis kas passiivset, st sulgevad arvuti või lõpetavad mõneks ajaks arvuti kasutamise, või proaktiivset strateegiat, püüdes probleemi lahendada näiteks viirusetõrje aktiveerimise või reklaami sulgemise kaudu.

Võõraste interneti kaaskasutajate poolt tulnud agressiivsete (vägivaldse veebisisu saatmine), seksuaalsete (soovimatu seksuaalne sisu või kontakt) või väärtuseliste (eksitava sisu levitamine) riskidega kokkupuutumise korral kasutavad lapsed kõige rohkem kommunikatiivset toimetulekustrateegiat. Kui samade riskiallikate saatjateks/põhjustajateks on lapse sõbrad või eakaaslased, siis kasutatakse kommunikatiivset teguviisi vähem ja proaktiivset rohkem (näiteks kustutatakse häiriv pilt). Lapsed selgitavad, et nad ei soovi tuttavale „pahandusi kaela tõmmata“, mis võõraste kaaskasutajate puhul ei kehti. Kuna täiskasvanu kaasamine on siinjuures ebatõenäoline, võib eakaaslaste omavahelist riskide levitamist iseäranis ohtlikuks pidada.

Ebasobiva veebisisuga (häirivad pildid või videod, ebasobivad saidid) kokku puutudes kasutavad lapsed enamasti kas passiivset või proaktiivset strateegiat, vähem kasutatakse selle riski kogemise järel kommunikatiivset toimetulekustrateegiat. Kui ka ebaseadlik veebisisuga kokku puutudes kommunikatiivset teguviisi kasutatakse, siis kaasatakse harvem täiskasvanu ja sagedamini eakaaslane. Siin võib tegu olla laste mõnetise ebamugavustundega vanematele häiriva veebisisu selgitamisel, sõbrale võib säärast kogemusest rääkimine olla lihtsam. Samuti võivad lapsed sellises olukorras rohkem peljata vanemapoolset hurjutamist või internetikasutuse reeglite karmistamist.

Toimetulekustrateegiate valimine sõltub kahtlemata lapse vanusest ja soost. Nooremad lapsed ja tüdrukud kasutavad vanemate laste ja poistega võrreldes rohkem passiivset strateegiat. Mitmete uuringute kohaselt (Staksrud & Livingstone 2009) kasutavad kommunikatiivset strateegiat kõige enam nooremad tüdrukud ja seda kinnitavad ka käesoleva magistritöö uuringu tulemused. Poisid kasutavad kõige enam samuti kommunikatiivset strateegiat, kuid

tüdrukutega võrreldes tegutsevad poisid rohkem proaktiivse strateegia järgi. Siinjuures peab aga arvestama, et poisid võivad väljendada suuremaid oskusi soovist paista iseseisev ja osav.

Hea meel on tõdeda, et lapsed kasutavad riskidega toimetulemisel ka proaktiivset strateegiat, kustutades ebasobiva pildi või blokeerides häiriva veebikasutaja. Vandoninck jt (2012) on leidnud, et proaktiivset strateegiat kasutavad lapsed enamasti enda jaoks väga häirivate *online*-riskidega toimetulemisel, millest saab järeldada, et häirivate *online*-riskidega kokku puutumine võib aidata kaasa laste veebioskuste suurenemisele. Proaktiivse toimetulekustrateegia rakendamine on seotud digitaalse kirjaoskusega, kuna see teguviis on suunatud probleemi lahendamisele ja kaitsmisele järgneva ohu eest (Vandoninck jt 2013). Ka käesoleva magistr töö uuringust nähtus, et digitaalsed oskused on proaktiivse toimetulekustrateegia kasutamisel äärmiselt olulised ning mõningatel juhtudel võib ennetav strateegia oskuste piiratuse tõttu rakendamata jääda.

Enesekindlus mängib digitaalse kirjaoskuse väljaarenemisel ja laste heaolul internetis märkimisväärset rolli. *EU Kids Online*'i raport kuni 8-aastaste laste internetikasutuse kohta (Holloway jt 2013) toob välja, et madal oskuste tase ja ebakindlus internetis on riskidega kokkupuutel eriti ohtlik. Oskuste suurenemisel ja toimetulekustrateegiate edukal rakendamisel kasvab ka laste enesekindlus internetis tegutsedes. Adekvaatseid toimetulekustrateegiaid kasutades kogevad lapsed väiksema tõenäosusega riskist otsest kahju ja omandavad pigem kasuliku kogemuse, läbi mille suureneb laste säilenõtkus ja digitaalne kirjaoskus.

Siiski hoiatavad erinevad uuringud nooremate laste digitaalse kirjaoskuse ülehindamise eest. Näiteks tõdeb Buckingham (2005), et noorte inimeste väljendatud enesekindlus internetikasutuse osas võib olla oluliselt suurem nende tegelikest oskustest. Eriti kehtib see poiste kohta, kelle sooline identiteet on juba ajalooliselt olnud seotud tehnoloogilise kompetentsiga. Sageli arvatakse, et meessoost isikud on igasuguse tehnoloogia osas osavamad ja kompetentsemad (McQuillan & O'Neill 2009) ning see mõjutab sooidentiteedi arengut, seades eelisseisundisse mehed ja poisid (Livingstone, Kalmus & Talves 2014). Eestis, sarnaselt Prantsusmaale, Poolale, Itaaliale, Saksamaale ja Bulgaariale, kalduvad poisid enda internetioskusi kõrgemini hindama kui tüdrukud (McQuillan & O'Neill 2009). Laste oskuste ülehindamine on eriti ohtlik ka seetõttu, et kuigi enamik lapsevanematest on üldiselt motiveeritud laste veebikasutust jälgima ja juhendama, siis tehakse seda laste enesekindluse kasvades üha vähem (Trewin 2003).

Vanemate tüüpiline reageering stressirikkale olukorrale ja nende soovitud häiriva situatsiooniga hakkamasaamiseks mõjutavad last väga toimetulekustrateegiate valimisel ja vastupidavuse kasvatamisel. Samas ei ole uuringud leidnud tõestusi, et laste veebikasutuse vanemlik vahendamine oleks seotud laste suurema säilenõtkusega (Vandoninck jt 2013).

Kuigi lapsed on veendunud, et nad ei läheks tegelikus elus võõra *online*-tuttavaga kohtuma, ilma et nad oleksid enne rääkinud juhtunust vanemale, kumab mitme poisi vastusest läbi, et nad küsiks vanema käest kohtuma minemiseks luba ja oleksid vanemate keelu üle isegi pisut kurvad. Kõik lapsed küll nendivad, et nad ei läheks *online*-tuttavaga kohtuma vanemate keelust hoolimata. Siiski tekitab selline olukord muret, kuna on näha, et mõnel lapsel on olemas huvi *online*-tuttavaga kohtumiseks ja kuigi nad 7- või 8-aastaselt ei hooli sellest niivõrd ja kuulavad vanemate soovitusi, võib see mõne aastaga muutuda – varajases teismeeas ei pruugi vanemate hoiatused ja keelud enam nii suurt kaalu omada. Ka uuringute järgi on kõige enam *online*-tuttavaga päriselus kohtumisest huvitatud teismelised poisid (Staksrud & Livingstone 2009). Põhjuseks võib olla poiste loomupärane kalduvus riskeerida ja sensatsioonide otsimine (Livingstone jt 2014).

5.4.1 Toimetulekustrateegiate tulemuslikkus

Lapsed peavad enda valitud toimetulekustrateegiaid õigeteks ja üldiselt efektiivseteks. Samas ei tundu levinud kommunikatiivne toimetulekustrateegia lastele alati efektiivne. Kellelegi riskist rääkimine ei aita seda otseselt kõrvaldada, olematuks teha või unustama panna, kuid tegu on terapeutilise strateegiaga (Vandoninck jt 2013), mis tähendab, et ilmselt aitab näiteks emale või isale negatiivsest kogemusest rääkimine lastel end vanematepoolse toetamise tõttu turvalisena tunda. Lapsevanemale kogetud riskist rääkimine on kahtlemata kasulik ka selles võtmes, et kui vanem on seniajani olnud lapse internetikasutuse suhtes passiivne, siis saab ta lapse kogemust kuulates aru potentsiaalsetest ohtudest veebis. See viib eelduslikult olukorran, kus lapsevanem õpetab lapsele turvalist internetikäitumist ning suunab ka edaspidi lapse arvutikasutust. Samuti peaks lapsevanem sellises olukorras lapsele õpetama, kuidas kogetud riskiga toime tulla ja kuidas edaspidi võimalikult efektiivselt säärase riskiga kokkupuudet ennetada. Väga oluline on ka lapsevanema reageering, kui laps ta *online*-riski kogemisse kaasab – see peaks olema rahulik, adekvaatne, mõistev ja abistav. Et laps ka edaspidi häirivast kogemusest täiskasvanuga rääkida julgeks, ei tohiks hirmutava kogemuse järel last karistada või tema usaldust kuritarvitada.

Kõik eelnev eeldab lapsevanema teadlikkust internetimaailmast ja oskuslikku veebivahendamist. See tähendab, et on äärmiselt oluline edendada lapsevanemate ja teiste laste jaoks usaldusväärsete täiskasvanute arvutioskusi ja -teadmisi.

5.5 Suundi edasiseks uurimiseks

Laste internetikasutus on kahtlemata huvitav ja tähtis teema, mida on äärmiselt oluline uurida ja analüüsida, et saada veebiriskide kahju vähendamiseks adekvaatset sisendit. Kuna tegemist on väga mitmetahulise ja kiiresti muutuva valdkonnaga, on uuringuid tarvilik läbi viia regulaarselt, põhjalikult ja laialdaselt.

Üheks oluliseks ja paeluvaks uurimisteenaks on järjest populaarsemaks muutuva mobiilse interneti kasutus laste, eelkõige koolieelikute seas. Kuna nutitelefonide ja tahvelarvutite kasutamine on tehtud nii lihtsaks, et see ei nõua isegi motoorsete oskuste väljakujunemist, tarvitavad neid alarmeerivalt palju järjest nooremad, isegi 2-3-aastased lapsed (Mets 2013). Kunagi varem pole olnud sedavõrd väikestel lastel võimalust sellisel määral tehnoloogiaga nii lähedalt kokku puutuda ning see olukord tekitab uusi kiiresti uurimist ja analüüsimist vajavaid murekohti.

Uuringud (Vandoninck jt 2013) näitavad, et kahekordse riski efekti (*double jeopardy effect*) kohaselt puutuvad lapsed, kes kogevad rohkem probleeme pärismaailmas, suurema tõenäosusega ka virtuaalmaailmas probleemidega kokku. Sellest lähtuvalt oleks äärmiselt põnev uurida laste veebikäitumise kõrval ka probleemidega toimetulekut reaalses maailmas.

Väga huvitav oleks siduda laste veebikasutuse ja *online*-riskidega kokkupuutumise uuring vanemate, õdede-vendade ja õpetajatega. Lennart Komp (2012) uuris enda magistritöös „Oluliste teiste roll 3. klassi laste toimetulemisel *online*-riskidega“ 9-10-aastaste laste kokkupuudet *online*-riskidega läbi mudelperekondade, kuhu kuulusid kolmandas klassis käiv laps, tema 12-16-aastane õde või vend, ema või isa ning õpetaja. Sarnast uurimust oleks huvitav läbi viia ka nooremate laste seas. Uuringus osalevate laste vanemate arvamuste uurimine aitaks paremini mõista laste veebikasutamise juuri ning teha põhjanevamaid järeldusi vanemliku veebivahendamise kohta. Sedasi saaks uurida ka mõnevõrra üllatavate tulemuste tausta, näiteks kas ja miks lubavad mõned lapsevanemad oma suhtlusvõrgustikku kasutada veel internetis küllaltki kogenematul lapsel. Kuna käesoleva magistritöö intervjuudest tuli välja, et lapse internetikasutuses mängivad rolli ka õed-vennad, siis oleks kahtlemata huvitav uurida ka nende arvamusi, et saada laiemat pilti sellest, kes ja mis lapse

internetikasutust kõige enam mõjutab. Miks mitte uurida ka õpetajaid – kuna lapsed veedavad koolis suurema osa oma päevast ja infotehnoloogia kasutamine õppetöös muutub üha populaarsemaks, siis oleks õpetajate kaasamine uuringusse vägagi vajalik.

5.6 Meetodi kriitika

Käesoleva magistritöö tulemuste kogumiseks valitud metoodika – fookusgrupi intervjuud – on sobiv töö uurimisküsimustele vastamiseks. Fookusgrupi meetod võimaldab küllaltki vähese ajakuluga koguda sisendit suurelt hulgalt uuritavatelt. Fookusgrupi meetodi eeliseks on võimalus uurida mitte ainult seda, mida lapsed mõtlevad, vaid kuidas nad oma arvamuseni jõuavad (Lobe jt 2008). Teiste vastajatega arutlemine näitab, kui liikuvad ja paindlikud laste vaated on. Tunnen, et eriti kasulik oli see rääkides lastega toimetulekustrateegiate kasutamisest, kus vestlusringi meetod aitas paremini mõista, kui kindlad lapsed oma tegevuses ka reaalses elus oleks.

Vestlusringi üheks suurimaks plussiks on intervjueeritavate omavaheline interaktsioon ja nende võimalus esitada intervjuu ajal täpsustavaid küsimusi nii moderaatorile kui ka rühmakaaslastele (Lobe jt 2008). Teiste vastajate ideed võivad stimuleerida osalejate mälu ja ärgitada mõtetele, millele muidu tuldud ei oleks. Samuti oskavad lapsed üksteiselt küsida täpsustusi, mille peale mina täiskasvanud uurijana võib-olla ei tuleks.

Fookusgrupi meetodi miinused ühtivad kõigi kvalitatiivsete meetodite negatiivsete külgedega: väikesed valimid seavad küsimärgi alla üldistamise võimalikkuse ning tulemuste rikkus sõltub suuresti uurija tajumise ja edasiandmise oskustest (Billson 1989). Kuigi osalejate omavahelist interaktsiooni võib fookusgrupi meetodi plussiks lugeda, peab tulemusi analüüsides arvesse võtma võimalikku grupisurvet. Rühma tagasihoidlikumad lapsed võivad domineerivate osalejate varju jääda, samuti võib esineda konformsust ehk grupi enamuse arvamusega nõustumist. Ka läbiviidud uuringutes esines väga palju teiste rühmakaaslastega nõustumist ja keeruline on selgeks teha, kas tegu on sarnaste harjumustega lastega või konformsusega vastamisel. See võib suuremaks probleemiks olla just laste ja noorte puhul, kes soovivad gruppi sulanduda.

Uurijad on arutlenud, kas tundlike teemade (nagu *online*-riskid) puhul on fookusgrupp metoodiliselt parim valik. Ühelt poolt peab arvestama, et lapsed võivad tunda piinlikkust avaldada oma tegelikke mõtteid ja kogemusi, mis anonüümse ankeetküsitluse puhul probleemiks ei ole. Samas on just väikeste laste uurimine ankeetküsitluse kaudu raskendatud

nende vähese lugemis- ja kirjaoskuse tõttu. Teisalt aitab vestlusring vähemalt osaliselt tabada ja taasluua laste sõpruskonna dünaamikat, kus lapsed mitte ei anna oma veebikasutuse kohta aru, vaid arutlevad väikeses eakaaslaste rühmas interneti ja *online*-riskide üle (Lobe jt 2008). Seda enam, et eakaaslased on laste jaoks niikuinii oluline uue meedia üle arutlemise grupp. Läbi viidud intervjuudes tundsin kohati laste piinlikkust tundlikematest *online*-riskidest ja keelatud netitegevustest rääkides, kuid mulle tundus, et piinlikkust tunti pigem minu kui uurija, mitte eakaaslaste ees. Usun, et süvaintervjuus oleks laste ebamugavustunne riskidest rääkides oluliselt suurem olnud.

Rühmavestluse meetod vähendab lapse ja täiskasvanud uurija vahelist ebavõrdset võimusuhet ja eakaaslaste rühmas ei tunne lapsed nii suurt täiskasvanupoolset survet. Hill jt (1996) toovad välja, et kuuldes rühmakaaslaste oma arvamust avaldamas, võivad ka vaiksemad lapsed oma mõtete avaldamisel julgemad olla. Mayall (2000) arvab, et sõbra kohalolek võib häbelikule lapsele toetavalt mõjuda ja laps tunneb end arvamust avaldades julgemalt ja enesekindlamalt, kui rääkides uurijaga kahekesi süvaintervjuus. Seetõttu arvan, et ka tundlike teemade puhul on fookusgrupi uurimismeetod igati õigustatud.

Kuna fookusgrupi intervjuu põhineb sotsiaalsel interaktsioonil, siis on selle toimumise kontekst väga oluline. Et luua laste jaoks meeldiv ja turvaline keskkond, on mõistlik korraldada rühmavestlust lastele tuttavas paigas (Lobe jt 2008). Oluline on luua mitteformaalne ja mugav õhkkond, kus kõik lapsed saavad oma arvamust avaldada, kuid kus kellelegi ei suruta vastamist peale. Nii on fookusgrupp kõige enam loomuliku sõpruskonna, mitte kunstlikult tekitatud vastajate rühma moodi. Usun, et lastele tuttavas klassiruumis intervjuu korraldamine tuli mugava õhkkonna loomise seisukohast plussiks, samas on võimalik, et jäin laste jaoks niimoodi liigselt „õpetaja“ rolli. Intervjuude ajal ma siiski ei tundud, et lapsed oleksid mind justkui õpetajana näinud – ilmselt aitas siin kaasa ka püüe suhelda lastega neile arusaadavas keeles ja uuringu tutvustamine koolitööna (ja enese tutvustamine „koolinoorena“). Klassiruum ei ole laste jaoks ehk niivõrd mitteformaalne keskkond, kuna seal toimub igapäevane koolitöö tegemine ja õpetajale kuuletumine, teisalt leiab klassiruumis aset ka mängimine just pikapäevarühma ajal. Olen kindel, et mingil määral aitas klassiruumis intervjuude läbiviimine kaasa laste keskendumisele, kuna nad on harjunud seda sellises „akadeemilises ruumis“ tegema.

Käesoleva magistr töö tulemusi võis mingil määral mõjutada asjaolu, et uuringus osalenud lapsed käivad kõik pärast koolitundide lõppu pikapäevarühmas. See võib tähendada, et nende

laste vanematel on range graafikuga töö ning lapse jaoks, sh lapse internetitegevuse jälgimiseks, ei jää nii palju aega. Pikapäevarühmas on lapsed õpetaja silma all, kuid pärast rühma lõppu jääb siiski mõnetunnine ajalõtk, kus klassikalise kaheksast-viieni töögraafikuga vanemate lapsed peavad endale omapäi tegevust leidma.

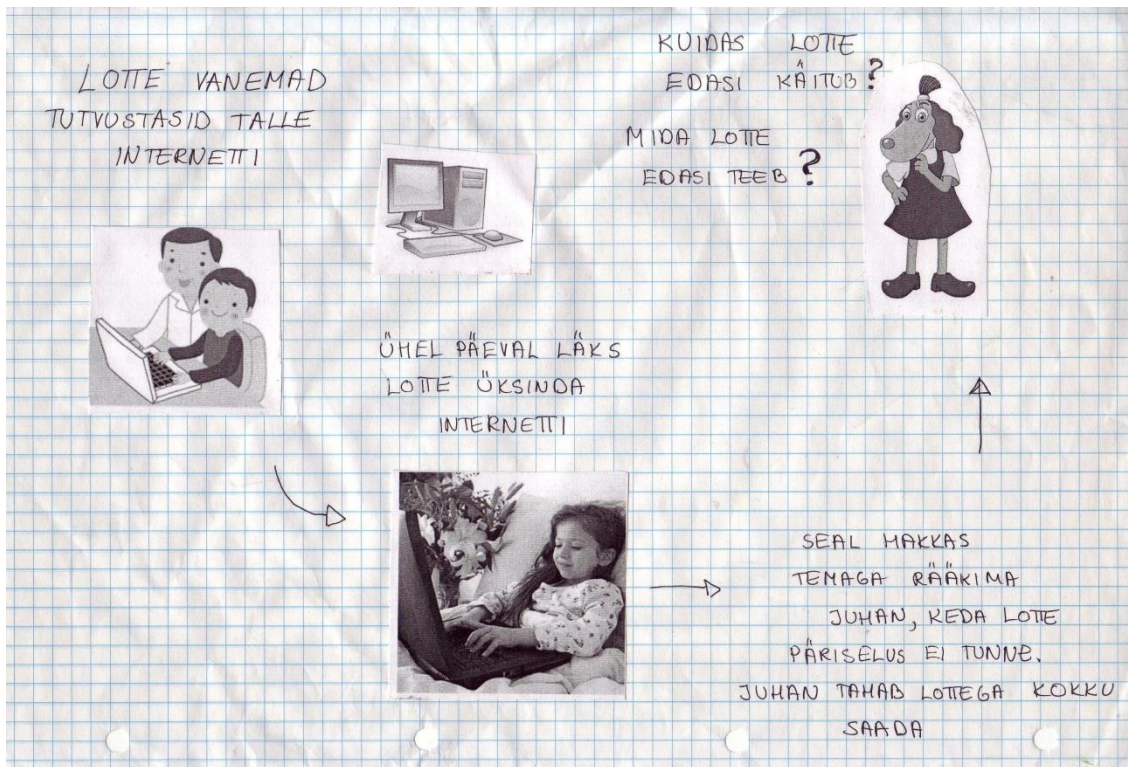
Intervjuusid läbi viies tundsin kohati, et mul ei jää kõikide laste vastuste fikseerimiseks, mõttes läbi analüüsimiseks ja olulise informatsiooni juurde küsimiseks alati piisavalt aega. Mitmel korral oli põhjuseks ka ajasurve – kuna lasteaiaõpetaja pidi lapsed kindlal kellajal pikapäevarühma vahepeal sööma viima, oli vestluste pikkuseks paika pandud tund aega. Kuigi enamasti ei olekski intervjuudega kauem läinud, tundsin ma siiski kohati ebameeldivat piirangut ja seetõttu hoidsin ehk liialt kramplikult intervjuu kavast kinni. Kuna aga väikeste laste mõttekäik muutub kiiresti ja neile ei pruugi hiljem üle küsides oma varasem idee meenuda, siis on eriti vajalik tunda koheselt ära uuringu seisukohalt olulised momendid ja neil piisava lisainformatsiooni saamiseks peatuda. Säärane situatsioon esines peamiselt suuremates gruppides, kus lapsed rääkisid rohkem ühekorraga, mistõttu aitaks probleemi ennetada väiksemate rühmade kasutamine ja intervjuu parem ajaline planeerimine.

5.6.1 Innovaatiline meetod

Fookusgrupi intervjuusid saab edukalt läbi viia ka väga noorte osalistega, kuid mitmed autorid (Clark 1996; Hill jt 1996) on soovitanud alla 8-aastaste lastega rühmavestlust pidades kasutada lisaks vestlemisele lõbusaid grupitegevusi ja innovaatilisi meetodeid, mis toovad vestlusesse vaheldust ning aitavad lastel paremini keskenduda. Kuna väga oluline on intervjuu ajal laste huvi ja keskendumisvõime hoidmine, siis on paindlikkus ja loomingulisus intervjuu läbiviimisel esmajärguline.

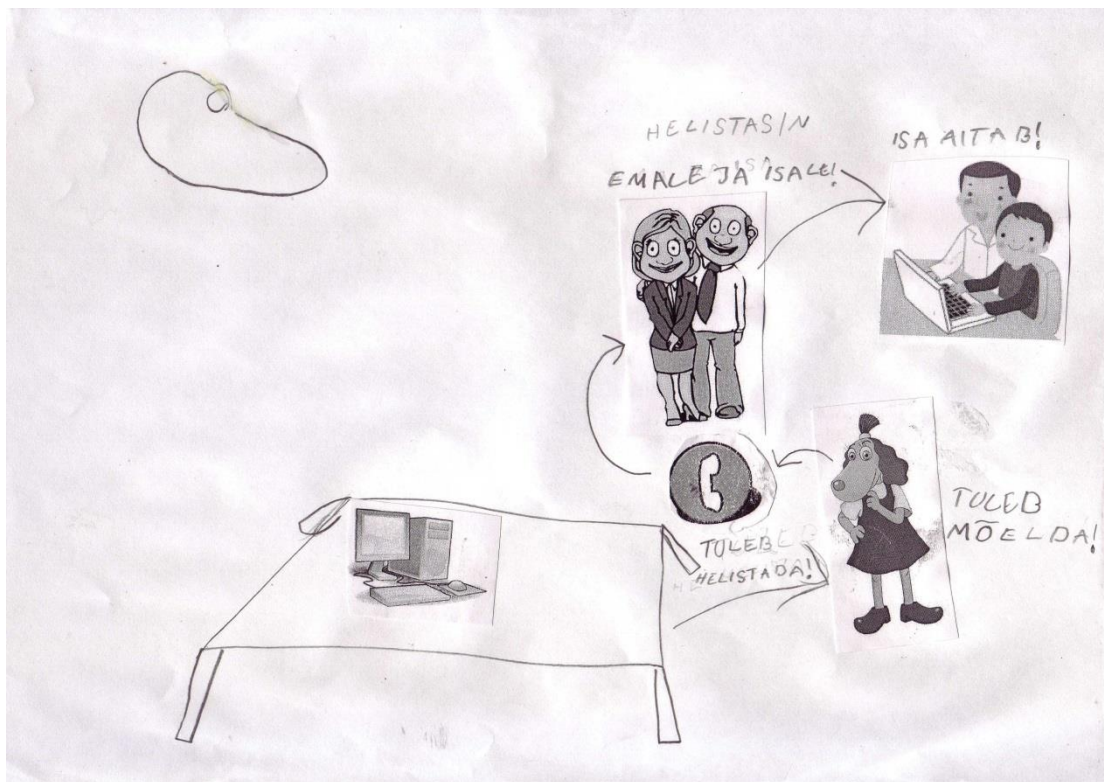
Mina valisin lõbusaks tegevuseks kollaaži meisterdamise ülesande, kus lapsed pidid kujutama, mida teeks Leiutajateküla Lotte siis, kui temaga hakkaks internetis rääkima võõras kaaskasutaja ja teeks ettepaneku reaalses elus kohtuda. Ülesandes oli oluline just toimetulekustrateegiate kirjeldamine läbi lastele meeldiva tegelase – säärane teguviis peaks teema tundlikkust ja personaalsust vähendama. Kollaaži meisterdamise ülesanne mõjus intervjuu keskel lastele väga värskendavalt ja oli abiks teemale keskendumisel. Vahetult enne meisterdamisülesannet tajusin, et lapsed hakkavad küsimustele vastamisest ära tüdinema, seega oli meisterdamisülesanne igati õigustatult ajastatud.

Esimeses vestlusringis tajusin, et lastele jääb ülesanne veidi segaseks: osa lapsi hakkas kollaažil kujutama sissejuhatavat lugu, mitte seda, mida Lotte riskiga toimetulemisel ette võtaks. Samuti küsisid lapsed mitmeid kordi üle, kas nad tohivad korraka joonistada, kirjutada ja kleepida või peavad nad valima neist ühe tehnika. Arvasin, et lastel oleks lihtsam ülesannet mõista, kui meisterdaksin sissejuhatavast loost samuti kollaaži (vt kollaaž 8), millele nemad seejärel „järke“ meisterdama hakkaksid.

Kollaaž 8.

Järgnevates rühmavestlustes toimus kollaažiülesande mõistmine paremini. Lapsed küsisid küll kohati üle, kas nad peavad meisterdama pildi samal teemal nagu minu ettenäidatud kollaaž, kuid üldiselt oli segadust vähem ja lapsed said lihtsamini aru ka kollaaži mõttest. Siiski tuleb etteantud abistava materjaliga olla väga ettevaatlik, kuna see võib hakata piirama laste fantaasiat ja seada nad mingil määral raamidesse. Näiteks kasutasid mõned lapsed pärast minu kollaaži nägemist sarnaseid võtteid (vt kollaaž 9).

Kollaaž 9. Sarnaselt ettenäidatud kollaažile on laps pildil kasutanud situatsioonide äramärgimiseks nooli.

Kokkuvõttes võib kollaaži meisterdamise meetodi lugeda õnnestunuks, kuna see aitas mõista laste kasutatavaid toimetulekustrategiaid mitmetahulisemalt, jälgida joonistamisel nende mõttekäiku ja aidata lastel paremini oma mõtteid fokuseerida.

5.6.2 Omavahel tuttavad lapsed

Kõik käesoleva magistritöö intervjuud viidi läbi omavahel tuttavate lastega, st igasse rühmavestlusesse valiti osalised samast klassist. Rühmavestluste läbiviimisel omavahel tuttavate lastega leidub nii kasutegureid kui ka ohte, kuid käesoleva magistritöö tulemuste kogumise seisukohalt pean seda kindlasti pigem toetavaks teguriks. Arvan, et kui vestlustes oleksid osalenud omavahel võõrad lapsed, oleks intervjuu alguses oluliselt rohkem aega kulunud sisseelamisele ja võõristamisele, mis klassikaaslastest koosnevate rühmade puhul ära jäi. Samuti arvan, et loomu poolest häbelikel lastel oleks võõras seltskonnas tunduvalt raskem ennast mugavalt tunda ja avameelselt arvamust avaldada. Arvestades, et fookusgrupi meetodi olulisimaks aspektiks on osalejatevaheline arutelu ja sotsiaalne interaktsioon, tuleb intervjuueeritavate omavaheline sõprus pigem kasuks.

Samas peab just tundlike teemade puhul olema valvas, et keegi lastest end rühmas piinlikult või ebamugavalt ei tunneks. Et grupis räägitu hiljem laste kahjuks ei hakkaks töötama, on uuringu alguses oluline rõhutada, et grupis räägitu peab jääma osaliste vahele ja arutluse detaile fookusgrupis mitteosalenud lastele avaldada ei tohi. Tunnen, et oleksin võinud seda lastele rohkemgi rõhutada. Üksteist mittetundvate laste rühmadega oleks säärane oht minimaalne. Samas tundus mulle laste rühmadünaamika kõikides läbiviidud vestlustest hea ja sõbralik ning kritiseerimise asemel näitasid lapsed üksteise suhtes üles uudishimu ja toetavat hoiakut.

5.6.3 Rühma suurus

Üldiselt loetakse parimaks fookusgrupi rühma suuruseks 4-8, nooremate laste puhul 4-5 osalejat (Lobe jt 2008). Magistritöö andmete kogumiseks viisin läbi kaks kuue osalejaga rühmaintervjuud ja kolm nelja osalejaga intervjuud. Üheks erinevuseks erineva suurusega rühmade vahel oli vestluseks kulunud aeg: nelja osalejaga vestlused kestsid üldjuhul 45 minutit, kuue osalejaga intervjuud vältasid umbes tunni. Suuremate rühmade puhul tundsin seetõttu rohkem laste nihelemist, korruga rääkimist ning intervjuu lõpus väsimist ja tüdinemist.

Arvan, et üle kuue osaleja algklasside laste intervjuueerimisel fookusgruppides olla ei tohiks – vastasel korral on uurijal endal raske osalejaid fookuses hoida ja hiljem vestlusi transkribeerida, samuti tüdinevad lapsed suuremas rühmas kiiremini ära – seda nii intervjuuks kuluva pikema aja kui ka vastamise „järjekorra“ ootamise tõttu. Suuremates rühmades on vastamine intensiivsem ja ka see võib lapsi väsitada. Samuti võib suuremas rühmas vastamisel esineda rohkem konformsust, kuigi mina läbiviidud intervjuudes seda ei märganud.

Soovitaksin optimaalseks laste fookusgrupi suuruseks 4-5 last. Sellises rühmas toimub väga edukalt osalejate vastastikune sotsiaalne interaktsioon ja vastamise pinge on mõõdukas (osalejad ei tunne liigset survet igale küsimusele vastata, kuid samas ei ole nii palju suuremale rühmale iseloomulikku mugavusvastamist).

5.6.4 Sama- ja segasoolised rühmad

Mitmed autorid on veendumusel, et samasoolised fookusgrupi rühmad töötavad paremini. Näiteks põhjendab Greenbaum (1988) samast soost rühmakaaslaste eelistamist sellega, et väikesed lapsed väljendavad üldjuhul vastassoos esindajate suhtes mittemeeldimist ning teismelised võivad vastassoost grupikaaslastele jällegi liiga palju tähelepanu pöörata. Nii grupikaaslaste vastastikune mittemeeldimine kui ka liigne huvi häirib grupi dünaamikat ja

vestluse sujuvat käiku. Samast soost osalejate kasutamise poolt räägib ka fakt, et koolieelikud ja varajases koolieas lapsed mängivad enamasti samast soost kaaslastega ning sarnaste gruppide kasutamine intervjuus aitaks reprodutseerida laste loomulikku sõpruskonda.

Mina viisin läbi rühmaintervjuud nii samast kui ka erinevast soost osalejate gruppidega, kuid suuri erinevusi ma nende gruppide toimimisel ei täheldanud. Enne intervjuude tegemist kujutasin ette, et ainult tüdrukute rühmas võivad osalejad olla vaiksemad ja häbelikumad, kuid see ei vastanud tõele. Samuti oli mul põhjendamatu eelarvamus, et rühmades, kus osaleb rohkem poisse kui tüdrukuid, võivad poisid kohati domineerida ja tüdrukud varju jätta. Ka see eelarvamus ei osutunud tõeks – näiteks rühmas, kus osales kolm poissi ja üks tüdruk, toimis osalejatevaheline interaktsioon väga hästi ja kõik lapsed avaldasid julgelt oma arvamust. Ka Greene ja Hogan (2005) märgivad, et rühmades, kus lapsed tunnevad üksteist hästi, töötavad võrdselt hästi nii samast kui ka erinevast soost fookusgrupid.

KOKKUVÕTE

Uus meedia levib üha kiiremini ja see muudab meie igapäevaelu harjumusi, sotsiaalseid suhteid ja mõtteviisi. Internetikasutajatest laste arv liigub tänapäeval üha tõusvas joones ja samal ajal väheneb esmakordsete internetikasutajate vanus. Interneti piiramatult levik on oluliseks teinud uue meedia uurimise ja seda eriti seoses lastega, kes digitaalsetest tehnoloogiatest ümbritsetuna üles kasvavad. Meid ümbritsev infotehnoloogia ei ole aga alati tingimata kahjulik. Kui suudame *online*-riskide kogemisest õppida ja arendada välja digitaalset kirjaoskust, siis on võimalik osa saada interneti lõpututest kasuteguritest.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida 1. ja 2. klassi laste internetikasutust, *online*-riskide taju, riskidega kokkupuudet ja toimetulekustrateegiaid, mida lapsed potentsiaalsete ohtudega silmitsi seistes kasutavad. Magistritöö teoreetiline osa andis ülevaate laste ja infoühiskonna suhtest; laste arengust; laste internetikasutusest; veebiriskidest; laste kogemusest *online*-riskidega ja toimetulekustrateegiatest, mida lapsed *online*-riskide kogemise järel kasutavad. Magistritöö eesmärkide täitmiseks viisin läbi viis fookusgrupi intervjuud kokku kahekümne nelja lapsega ning saadud tulemusi analüüsisin kvalitatiivse andmeanalüüsi meetodi abil.

Olulisemate tulemustena võib välja tuua 7-8-aastaste laste küllaltki mitmekülgse ja aktiivse internetikasutuse olukorras, kui nad on virtuaalmaailma võrdlemisi üksi jäetud – suurem osa lastest kasutab internetti vanemate pideva järelvalveta, olles kohati internetis ka siis, kui vanemaid kodus ei ole. Rohkem riske kogenud lastel on ka ohtlikumad veebikasutuse harjumused, näiteks teevad nad seda enda sõnutsi peaaegu alati üksi, erinevatel aegadel ja sealhulgas hilisõhtul, omavad personaalset sotsiaalsõrgustiku kontot ja käivad palju videosaitidel. Suurem osa riskidest, mida lapsed on kogenud, on ette tulnud suhtlusõrgustikes, kus riskiallikaks on olnud võõrad veebikasutajad, aga ka sõbrad ja tuttavad, kes on lapsele riskantse sisu edasi saatnud. Leidub ka lapsi, kes ei ole mitte ühegi riskiga kokku puutunud – neid lapsi on rohkem nooremate seas, nad käivad harvem internetis ja kindlates mängukeskkondades. Riskiga kokku puutudes kasutavad lapsed kõige rohkem kommunikatiivset ja passiivset toimetulekustrateegiat.

Peamiste järeldustena võib välja tuua, et mida rohkem ja erinevamaid tegevusi lapsed internetis harrastavad, seda rohkem puutuvad nad kokku erinevate *online*-riskidega. Ühe peamise järeldusena võib välja tuua vanemate ja veebikeskkondade poolt rakendatud reeglite

ebaefektiivsuse. Kuna kõikide riskide puhul on laste kõige populaarsemaks toimetulekustrateegiaks kogetust rääkimine, siis see näitab, kui võrd oluline on lapse ja täiskasvanu vaheline usaldusväärne suhe ja avatud kommunikatsioon nii kodus kui ka koolis. Väga oluline on jätkuvalt edendada täiskasvanute teadlikkust ja vastutustundlikku internetikasutust, et vanemad ja õpetajad suudaksid last meediamaastikul adekvaatselt, efektiivselt ja enesekindlalt suunata.

Lisaks pakub töö ka metodoloogilisi kogemusi innovaatilise meetodi, st loomingulise ülesande läbiviimise, sama- ja segasooliste fookusgruppide kasutamise ja erineva suurusega rühmade intervjuerimise kogemuse näol. Väikeste laste intervjuerimisel võib uurimissoovitustena välja tuua loomingulise ülesande või mängu kasutamise ja ajastamise intervjuu keskele, poiste-tüdrukute segarühmade kasutamise, mõõduka suurusega rühmad ning omavahel tuttavate laste kaasamise intervjuusse. Edasistes uuringutes soovitaksin tähelepanu pöörata üha nooremate laste mobiilse interneti kasutusele ning kaasata uuringusse laste pereliikmed, eakaaslased ja õpetajad.

SUMMARY

First and second grade childrens' online risk experiences and coping strategies

New media is spreading faster than ever, and it changes our everyday life habits, social relations and ways of thinking. The number of children using the Internet is increasingly moving upwards, and at the same time the age of first-time Internet users is steadily decreasing. Illimitable Internet penetration has made the new media research extremely important, particularly with regard to children who grow up surrounded by information technology. Nevertheless, information technology around us is not necessarily harmful. If we can learn from the experience of online risks and develop digital literacy, it is possible to experience the endless benefits of Internet.

The aim of this thesis is to examine the first and second grade children's Internet usage, online risk awareness and perception, risk exposure and coping strategies that children use when encountered with potential threats. The thesis aims to understand how children perceive online risks and what kinds of behaviours they choose when exposed to risks. Main research questions were: 1) How do children understand different online risks? 2) What kind of online risks children have experienced? 3) What kind of coping strategies do children use when encountered with different online risks?

The theoretical part of this study gives an overview of children and the information society; children's development; children's Internet usage; risks; children's experience with online risks and coping strategies that children use when encountered with online risks. The study outlines micro-level theoretical approaches and authors such as Livingstone, Haddon, Kalmus and others; and focuses on previous studies such as EU Kids Online, UK Children Go Online and many more.

In order to gather empirical data, five focus group interviews were conducted with a total of twenty-four children. The results were analysed with qualitative data analysis method.

Results of the study showed that 7-8 years old children use Internet quite actively and for diverse activities in a situation where they are left rather alone in the virtual world - the majority of children report using the Internet without parents' supervision and at times even when the parents are not at home. Children who have experienced more online risks have also more dangerous new media usage habits, for example, in their own words they do so nearly

always alone; at various times, including late at night; they have a personal social networking account and visit lots of video sites. Most of the risks that children have experienced have occurred through social networking sites where the child receives the risk source from strangers, but also from friends and acquaintances who have forwarded the risky content to the child. There are also children who have not experienced any risk - those kids are younger, they go online less and use specific game environments. When encountered with risks children's most common coping strategies are communicative (talking to someone about what happened) and passive (going offline and hoping the problem will go away) strategies.

One of the most important discussion points is that the more frequently children use the new media and the more various activities they perform, the more they are exposed to various online risks. One of the key findings was the inefficiency of the rules that parents and policymakers have set on children's Internet use. Since the most popular coping strategy is communicative strategy, it demonstrates the importance of a reliable relationship between the child and the adult, and open communication both at home and at school. It is very important to continue to promote awareness among adults and responsible Internet use among parents and teachers so they would be able to mediate children's new media use adequately, effectively and confidently.

KASUTATUD ALLIKAD

- Aavik, A. (2012). *E-kursuse "Sotsiaalpedagoogilised probleemid koolis ja õpetaja toimetulek" materjalid*. Tartu Ülikool. Kasutatud mai 2014
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/25450/Sotsiaalpedag_probl_materjalid.pdf?sequence=1
- Beck, U. (2005). *Riskiühiskond*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Billson, J. M. (1989). Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research. *Clinical Sociology Review*, 7.
- Bovill, M. & Livingstone, S. (2001). *Children and Their Changing Media Environment: A European Comparative Study Mahwah*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Briggs, F. & McVeity, M. (2000). *Teaching Children to Protect Themselves*. Crows Nest, NSW: Allen and Unwin.
- Broadbent, H. & Fell, L. & Green, P. & Gardner, W. (2013). *Have your Say: Listening to young people about their online rights and responsibilities*. Plymouth: Childnet International and UK Safer Internet Centre.
- Butterworth, G. & Harris, M. (2002). *Arengupsühholoogia alused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Buzzi, M. (2012). *What are your children watching on youtube? Advances in New Technologies, Interactive Interfaces and Communicability*. Berlin Heidelberg: SpringerVerlag.
- Byron, T. (2008). Safer Children in a Digital World. The Report of the Byron Review. *Children and New Technology*.
- Clark, C. D. (1996). Interviewing children in qualitative research: A show and tell. *Canadian Journal of Market Research*, 15, 74-79.
- Cole, M. & Cole, S. R. (1993). *The development of children*. New York: Scientific American Books.

Coleman, J. & Hagell, A. (2007). *Adolescence, risk and resilience: Against the odds*. West Sussex: John Wiley.

Coontz, S. (1997). *The Way We Really Are: Coming to Terms with America's Changing Families*. New York: Basic Books.

Daniel, B. & Wassell, S. (2002). *The School Years. Assessing and Promoting Resilience in Vulnerable Children 2*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Dunkels, E. (2008). Children's strategies on the Internet. *Critical Studies in Education*, 49, 171-184.

Eesti laste internetiriskide tase on endiselt Euroopa kõrgemaid, näitab värske, Tartu Ülikooli teadlaste osalusel valminud rahvusvaheline uuring (2010). Kasutatud aprill 2014

<http://eukidsonline.ut.ee/?p=20>

European Commission (2006). *Special Eurobarometer 250 Safer Internet*. Kasutatud veebruar 2014 http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_250_en.pdf

European Commission (2008). *Towards a safer use of the Internet for children in the EU – a parents' perspective*. Kasutatud veebruar 2014

http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_248_en.pdf

Ey, L. & Cupit, C. G. (2011). Exploring young children's understanding of risks associated with Internet usage and their concepts of management strategies. *Journal of Early Childhood Research*, 9.

Ferguson, D. A. & Perse, E. M. (2000). The World Wide Web as a functional alternative to television. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44, 155-174.

Flavell, J. H., Miller, P. H. & Miller, S. A. (1993). *Cognitive development*. London: Prentice-Hall International.

Fraser, M. W. & Galinsky, M. J. & Richman, J. M. (1999). Risk, protection, and resilience: Towards a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*, 23, lk 131-144.

Garmenda, M. & Garitaonandia, C. & Martinez, G & Casado, M. A. (2012). The effectiveness of parental mediation. S. Livingstone, L. Haddon, A. Görzig (toim), *Children, risk and safety on the Internet. Research and policy challenges in comparative perspective*, lk 231-244. Bristol: The Policy Press.

Gill, T. (2007). *No fear. Growing up in a risk averse society*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.

Greenbaum, T. L. (1988). *The practical handbook and guide to focus group research*. Lexington, MA: Lexington Books.

Greene, S. & Hogan, D. (2005). Researching Children's Experience. Exploring Children's Views through Focus Groups. *SAGE Research Methods*.

Hasebrink, U. and members of the EU Kids Online network (2011). *Patterns of Risk and Safety Online. In-depth analyses from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries*. LSE, London: EU Kids Online.

Hasebrink, U., Livingstone, S. & Haddon, L. (2008). *Comparing children's online opportunities and risks across Europe: Cross-national comparisons for EU Kids Online. EU Kids Online Deliverable D3.2 for the EC Safer Internet plus programme*. London: LSE.

Helsper, E. (2008). *Digital natives and ostrich tactics?: the possible implications of labelling young people as digital experts*. Beyond Current Horizons, Futurelab, Bristol, UK.

Helsper, E. J., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sagvari, B. & De Haan, J. (2013). *Country Classification. Opportunities, Risks, Harm and Parental Mediation*. LSE, London: EU Kids Online.

Hill, M., Laybourn, A. & Borland, M. (1996). Engaging with primary-aged children about their emotions and well-being: Methodological considerations. *Children and Society*, 10, 129-144.

Holloway, D., Green, L. & Livingstone, S. (2013). *Zero to Eight. Young children and their internet use*. LSE, London: EU Kids Online. Kasutatud veebruar 2014
http://eprints.lse.ac.uk/52630/1/Zero_to_eight.pdf

ITU Statistics (2013). *Percentage of individuals using the Internet*. www.itu.int

- Johnson, G. M. (2010). Young children's Internet use at home and school: Patterns and profiles. *Journal of Early Childhood Research*, 8.
- Kald, I. (2011). 5-7-aastaste laste vanemad laste meediakasutuse juhendajatena Rahamaa näitel. *Bakalaureusetöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kalmus, V. & Karu, K. & Komp, L. & Pruulmann-Vengerfeldt, P. & Siibak, A. & Ugur, K. (2010). *Riskid ja turvalisus internetis: Euroopa laste vaatenurk. Peamiste tulemuste eestikeelne kokkuvõte*. Kasutatud aprill 2014
<http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsExecSummary/EstoniaExecSum.pdf>
- Kalmus, V. & von Feilitzen, C. & Siibak, A. (2012). Effectiveness of teachers' and peers' mediation in supporting opportunities and reducing risks online. S. Livingstone, L. Haddon, A. Görzig (toim), *Children, risk and safety on the Internet. Research and policy challenges in comparative perspective*, (lk 245-256). Bristol: The Policy Press.
- Kalmus, V. (2007). 'Estonian adolescents' expertise in the internet in comparative perspective. *Journal of Psychological Research on Cyberspace*, 1.
- Kalmus, V. (2008). Riskialtid tiigrikutsud: Eesti lapsed kui (uue) meedia kasutajad. L. Ots (toim). *Uued ajad – uued lapsed*. Tallinn: TLÜ kirjastus.
- Kalmus, V. (2012). Making sense of the social mediation of children's internet use: Perspectives for interdisciplinary and cross-cultural research. C. W. Wijnen, S. Trültzsch, C. Ortner (toim). *Medienwelten im Wandel: Kommunikationswissenschaftliche Positionen, Perspektiven und Konsequenzen. Festschrift für Ingrid Paus-Hasebrink*. Wien: Springer, lk 137-149.
- Karu, K. (2010). *I klassi õpilaste teadlikkus online-riskidest ning vanemate käitumispraktikad laste internetikasutuse kujundamisel Tartu koolide näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
- Komp, L. (2012). Oluliste teiste roll 3. klassi laste toimetulemisel *online*-riskidega. *Magistritöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

- Lindström, M. & Seybold, P. B. (2004). *Bränd ja lapsed: särav pilguheit tänaste laste mõttemaailma ja nende suhetesse brändidega*. Tallinn: Noman.
- Livingstone, S. & Bober, M. (2005). *UK Children Go Online: final report of key project findings*. London: LSE Research Online.
- Livingstone, S. & Haddon, L. & Görzig, A. & Ólafsson, K. (2010). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings*. LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S. & Haddon, L. & Görzig, A. jt (2011). *Risk and safety on the internet: The perspective of European children. Full findings*. LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S. & Haddon, L. (2008). Risky Experiences for Children Online: Charting European Research on Children and the Internet. *Children and Society*, 22, lk 314-323.
- Livingstone, S. & Haddon, L. (2009). *Kids online. Opportunities and risks for Children*. UK: The Policy Press.
- Livingstone, S. & Haddon, L. (2012). Theoretical framework for children's internet use. S. Livingstone, L. Haddon, A. Görzig (toim), *Children, risk and safety on the Internet. Research and policy challenges in comparative perspective*, lk 1-14. Bristol: The Policy Press.
- Livingstone, S. & Helsper, E. J. (2012). Children, Internet and Risk in Comparative Perspective. *Journal of Children and Media*, 7, lk 1-8.
- Livingstone, S. & Kalmus, V. & Talves, K. (2014). Girls' and boys' experiences of online risk and safety. C. Carter, L. Steiner & L. McLaughlin (toim), *The Routledge Companion to Media and Gender*, Routledge.
- Livingstone, S. (2009). *Children and the Internet*. Cambridge: Polity Press.
- Livingstone, S., Haddon, L. & Görzig, A. (2012). *Children, risk and safety on the Internet. Research and policy challenges in comparative perspective*. UK: The Policy Press.
- Livingstone, S., Haddon, L. (2009). *EU Kids Online: lõppraport*. LSE, London: EU Kids Online.

Lobe, B. & Livingstone, S. & Olafsson, K. & Simões, J. A. (2008). *Best Practice Research Guide: How to research children and online technologies in comparative perspective*. London: EU Kids Online.

Loit, U. & Harro-Loit, H. (2010). *The case of Estonia. Background information report. Media policies and regulatory practices in a selected set of European countries, the EU and the Council of Europe*. Mediadem. European Commission.

Lupton, D. (2005). *Risk*. New York: Routledge.

Mascheroni, G. & Ólafsson, K. (2014). *Net Children Go Mobile: Risks and Opportunities*. Milano: Educatt.

Mayall, B. (2000). Conversations with children: Working with generational issues. P. Christensen & A. James (toim), *Research with children: Perspectives and practices*. London: Falmer Press, lk 120-135.

McCarrick, K. & Li, X. (2007). Buried treasure: The impact of computer use on young children's social, cognitive, language development and motivation. *AACE Journal*, 15, lk 73-95.

McQuillan, H. & O'Neill, B. (2009). Gender Differences in Children's Internet Use. Key findings from Europe. *Journal of Children and Media*, 3, lk 366-378.

Mets, R. (2013). Uus põlvkond satub internetti juba enne sündi. *Postimees*, 30. august 2013. Kasutatud veebruar 2014 <http://tartu.postimees.ee/1366298/uus-polvkond-satub-internetti-juba-enne-sundi>

Murphy, C. & Beggs, J. (2003). Primary pupils' and teachers' use of computers at home and school. *British Journal of Educational Technology*, 34, lk 79–83.

Nairn, A. & Clarke, B. (2012). Researching children: are we getting it right? A discussion of ethics. *International Journal of Market Research*, 54.

New evidence, new challenge (2014). EU Kids Online, Net Children Go Mobile. ICT Coalition, Brussels. Kasutatud aprill 2014 <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/PDFs/ICT-coalition-EU-Kids-Online-NCGM-110414.pdf>

O'Connell, R. & Bryce, J. (2006). *Young people, well-being and risk on-line*. Council of Europe. Kasutatud mai 2014 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/H-Inf%282006%29005_en.pdf

Papacharissi, Z. & Rubin, A. M. (2000). Predictors of Internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44, lk 175-196.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1969). *The Psychology Of The Child*. Paris: Basic Books Inc.

Pikk, S. (2011). Eesti, Suurbritannia, Saksamaa ja Soome 9–16aastaste laste ja nende vanemate arusaamad online-riskidest (EU Kids Online küsitluse lahtiste vastuste põhjal). *Bakalaureusetöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Romanenkov, K. (2009). *Online-keskkonnas valitsevad riskid ja nende teadvustamine 9-12-aastaste laste seas*. *Bakalaureusetöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Sagvari, B. & Galacz, A. (2012). Relating online practices, negative experiences and coping strategies. S. Livingstone, L. Haddon, A. Görzig (toim), *Children, risk and safety on the Internet. Research and policy challenges in comparative perspective*, lk 309-322. Bristol: The Policy Press.

Staksrud, E. & Livingstone, S. (2009). Children and online risk. Powerless victims or resourceful participants? *Information, Communication & Society*, 12:3, lk 364-387.

Trewin, D. (2003). *Children's participation in cultural and leisure activities*. Australian Bureau of Statistics. Kasutatud mai 2014 [http://www.ausstats.abs.gov.au/Ausstats/subscriber.nsf/0/99AEABDFDCF70A0DCA256E2A00767431/\\$File/49010_apr%202003.pdf](http://www.ausstats.abs.gov.au/Ausstats/subscriber.nsf/0/99AEABDFDCF70A0DCA256E2A00767431/$File/49010_apr%202003.pdf)

Uuring: Eesti laste netikasutus sarnaneb Ida- ja Kagu-Euroopale (2013). EU Kids Online'i kodulehekül. Kasutatud aprill 2014 <http://eukidsonline.ut.ee/?p=34>

Uuring: laste sõnutsi häirivad neid enim videojagamise saidid (2013). EU Kids Online'i kodulehekül. Kasutatud aprill 2014 <http://eukidsonline.ut.ee/?p=33>

Valkenburg, P. M. & Soeters, K. E. (2001). Children's Positive and Negative Experiences With the Internet : An Exploratory Survey. *Communication Research*, 28.

Vandoninck, S., d'Haenens, L. & Roe, K. (2013). Online risks. Coping strategies of less resilient children and teenagers across Europe. *Journal of Children and Media*, 7, lk 60-78.

Vandoninck, S., d'Haenens, L. & Segers, K. (2012). Coping and resilience: Children's responses to online risks. S. Livingstone, L. Haddon, A. Görzig (toim), *Children, risk and safety on the Internet. Research and policy challenges in comparative perspective*, lk 205-218. Bristol: The Policy Press.

Vaughn, S., Schumm, J. S. & Sinagub J. M. (1996). *Focus Group Interviews in Education and Psychology*. London: Sage.

Vinter, K. (2013). Digitaalse ekraanimeedia tarbimine 5-7-aastaste laste seas ja selle sotsiaalne vahendamine Eestis. Pedagoogiline vaatekoht. *Doktoritöö*. Tallinn, Tallinna Ülikool.

Võgotski, L. S. (2002). *Thought and language*. London: MIT Press.

Whitesell, N., Robinson, N. & Harter, S. (1993). Coping with anger-provoking situations: Young adolescents' theories of strategy use and effectiveness. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 14, lk 521-545.

Ybarra, M. L & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, lk 1308-1316.

Young Kids Report (2011). *Europe-wide Online Survey on Online Usage and Online Child Protection*. Kasutatud aprill 2014 http://www.goodbeans.com/wp-content/uploads/news/en/2011/EN_Young_Kids_Report.pdf

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kava

Tere, lapsed. Minu nimi on Inga ja ma õpin Tartu Ülikoolis. Ma teen ühte koolitööd ning mul oleks väga teie abi vaja. Mul on väga hea meel, et te olete nõus rühmavestlusel osalema. Teie istuge mugavalt ringis ja mina hakkän teie käest erinevaid küsimusi küsima. Need puudutavad internetti, arvutit ja selles peituvaid ohte (*Võib-olla mainin ainult arvutit ja selles peituvaid ohte, eeldades, et lapsed räägivad rohkem arvutist kui internetist. Arvan ka, et lapsed ei pruugi neid kahte üldse eristada ning arvavad, et arvuti = internet*). Teie vastake täiesti ausalt ja nii, kuidas esimesena pähe tuleb. Valesid vastuseid siin ei ole. Teie nimesid ei kasuta ma mitte kuskil. Ma salvestan meie jutu telefoni peale, et seda hiljem uuesti kuulata. Pidage meeles, et te võite minu käest igal ajal küsimusi küsida ning te võite igal hetkel vestlusest loobuda. Nii, alustame!

SISSEJUHATUS

- Mis on teie nimed?
- Kui vanad te olete?
- Kas teil on hobsid? Millised? – *alternatiiv: Mis on teie lemmiktegevus?*

KÜSIMUSED ARVUTIKASUTUSE KOHTA

- Mida te tavaliselt arvutis teete?
- Kas oskate nimetada mõningaid internetilehekülgi, mida te kasutate? – *vajadusel nimetan lastele näitena lehti Lastekas.ee, Rahamaa.ee jm.*
- Kas te kasutate arvutit tavaliselt üksinda või kellegagi koos? Kellega?

KÜSIMUSED ONLINE-RISKIDE KOHTA

- Kas teie arvates on internetis ka mingisuguseid halbu asju? Keelatud asju? Ohte? Milliseid? (*Vajadusel: mida emme või issi teil arvutis teha/vaadata ei luba?*)
- Mida peate teie interneti ohtudeks? (vajadusel: Miks?) Milliseid internetis leiduvaid ohte oskate nimetada?
- Kas teie olete kokku puutunud mingisuguste halbade asjadega internetis?
- Kuidas te ennast tundsite pärast selle halva asjaga kokkupuutumist? – (*vajadusel nimetan nt häiritus, hirm, vastikus, ükskõiksus, naer jne*).
- Kas olete halbade asjadega kokku puutunud ühe korra või rohkem?

KÜSIMUSED TOIMETULEKU-STRATEEGIADE KOHTA

Ülesanne: Leiutajaküla Lotte ema ja isa tutvustasid talle hiljaaegu arvutit ja internetti. Nüüd meeldib Lottele väga internetis käia. Vanemad olid aidanud Lottel teha endale e-maili aadressi, mille kaudu Lotte oma sõpradega kirju vahetada saab. Ühel õhtupoolikul läks Lotte internetti üksinda, vanemate juuresolekuta. Talle oli e-maili aadressile kirjutanud keegi Juhan, keda Lotte ei tunne ega keda ta pole kunagi näinud. Juhan tahab Lottega kohtuda.

Palun kirjutage, joonistage ja meisterdage, kuidas Lotte edasi käitub ja mida teeb.

- Kui teie olete mõne halva asjaga internetis kokku puutunud, siis mida te pärast seda teinud olete? *(teen siinkohal selgeks ka selle, milline oli oht)*
Kas see oli hea teguviis? Kas te arvate, et käitusite siis õigesti/hästi? Mis hiljem sai?
- Mida peaks teie arvates interneti ohuga kokkupuutumisel tegema? Mida peaks tegema esimesena, teisena, viimasena...? *(Vajadusel pakun lastele variante: rääkida kellelegi, mitte välja teha, püüda riski ise „lahendada“ jne. Näiteid tooksin siiski viimasel võimalusel.)*
Kas te olete kellelegi kogetud ohust rääkinud? Kellele?
Kas see aitas?
- Kas te arvate, et oleks vaja kellelegi rääkida interneti ohust? Miks? Kellele?
- Kas erinevate interneti ohtudega kokkupuutumisel peaks ka erinevalt käituma? Kuidas? *(Vajadusel küsin lihtsamalt üksikute riskide kohta vastavalt ohtudele, mida lapsed on eelnevalt välja toonud, näiteks: kuidas peaks käituma, kui keegi ütleb sinu kohta halbu asju internetis? Mida peaks tegema, kui näed internetis halbu ja koledaid pilte? jne)*

Lapsed, nüüd on minu küsimused otsas ning rühmavestlus on läbi saanud. Täna teid kõiki veel kord, te olite mulle suureks abiks! Kas te soovite äkki midagi veel öelda või minu käest küsida?

Lisa 2. Informeeritud nõusoleku kiri lapsevanematele

Hea lapsevanem!

Minu nimi on Inga Kald ja ma olen Tartu Ülikooli kommunikatsioonijuhtimise magistrant. Koostan magistritööd teemal „7-8-aastaste laste tõlgendused *online*-riskidest“. Töö uurib laste tõlgendusi internetis leiduvatest riskidest ning nende tegevusi ohuga kokkupuutumisel. Viin lastega läbi uurimuse ning selleks oleks mul väga vaja Teie lapse abi.

Viin koolis läbi vestlusringi, kuhu ootan osalema **kuut 7-8-aastast** eesti keelt kõnelevat last. Laps peaks olema eelnevalt arvuti ja internetiga kokku puutunud. Intervjuu võtab aega umbes **1h** ning see toimub koolis **kohe pärast laste tundide lõppu** (pikapäevarühm). Kohal on ka õpetaja, kes viibib samal ajal avatud uksega kõrvalruumis.

Vestlusring salvestatakse hilisemaks analüüsiks diktofonile, kirjutatakse lindilt maha ja kustutatakse. Saadud materjali kasutatakse ainult õppetöö eesmärgil. **Uuring on täielikult anonüümne**, mitte kuskil ei kasutata Teie lapse nime.

Rühmaintervjuu on Teie lapse jaoks tore ja lõbus võimalus avaldada oma arvamust ning veeta meeldivalt aega oma eakaaslastega. Kui Teie (ja Teie laps) olete nõus, et Teie laps vestlusringis osaleb, siis kirjutage oma allkiri siia:

.....

Lapsele sobivad ajad (*täita vajadusel*):

.....

Vastan meeleldi kõikidele küsimustele nii vestlusringi kui ka laste internetikasutuse kohta!

Suur tänu ette!

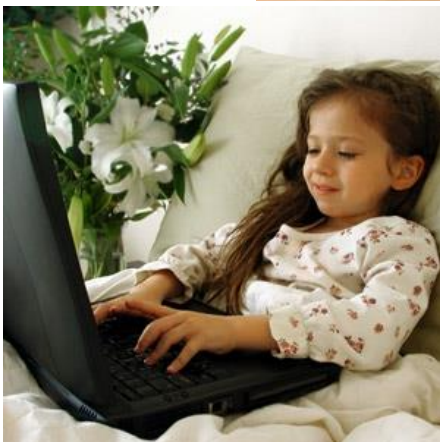
Päikest soovides,

Inga Kald

Inga.kald@gmail.com

59052679

Lisa 3. Kollaaži meisterdamiseks jagatud pildid

Lisa 4. Fookusgrupi intervjuude transkriptsioonid

Transkriptsioon 1

Grupp: kuus 8-aastast last – 2 poissi, 4 tüdrukut.

Aeg, koht: Tartu, 16.11.2012

Osalejad: kaks poissi P8-1 ja P8-2, neli tüdrukut T8-1, T8-2, T8-3 ja T8-4

Tere, lapsed! Minu nimi on Inga ja ma käin ülikoolis, Tartu Ülikoolis. Ma teen ühte koolitööd, magistritööd, see on selline suur-suur töö, mida teie ka võib-olla kunagi tegema hakkate. Selle jaoks ma teid täna intervjuueeringi. Ma salvestan meie jutu siia selle telefoni peale, ma panen selle siia laua keskele. Pärast meie vestlust kirjutan ma meie jutu lindilt maha ja kustutan. Et te ei pea muretsema, teie nime ei kasutata mitte kuskil ja keegi ei seosta seda teiega. Kõik, mida me siin räägime, jääb meie enda vahele. Et võite vabalt kõike rääkida. Samuti siin ei ole valesid vastuseid, et kõik, mida te räägite, on õige. Nüüd, kui te tunnete, et te mingile küsimusele vastata ei soovi, siis te ei pea seda tegema. Te võite mulle seda öelda. Ja kui te ükskõik millisel hetkel tahate ära minna või intervjuud katkestada, siis see võimalus on teil ka. Nii... kas teil on äkki küsimusi?

Aga alustame siis kõigepealt äkki sellest, et mis teie nimed on?

Lapsed ütlevad oma nimed.

Kui vanad te olete?

Kõik korraga: Kaheksa.

Kõik olete kaheksa?

Kõik: Jaa.

P8-1 – Ma saan see aasta üheksa.

T8-4 – Ma ka! Mul on detsembris sünnipäev.

T8-2 – Mina saan ka.

P8-2 – Ma saan järgmisel aastal...

Okei. Ja te käite kõik siis teises klassis, jah?

Kõik: Jah.

Okei. Kas teil on mingisuguseid hobisid või... millised on teie lemmiktegevused?

T8-2 – Meisterdamine.

T8-3 – Laulmine.

T8-1 – Trennis käimine!

P8-2 – Laulmine, ujumine, jalgpall ja kergejõustik.

P8-1 – Mul on ka kergejõustik!

T8-1 – Mul on trenn, meisterdamine, jooksmine...

T8-2 – Mulle meeldivad õuemängud.

Õuemängud, okei.

P8-1 – Mulle meeldivad legod ja siis mulle meeldib jalgpallis käia ja siis ujuda.

Okei. Väga põnevad hobid on teil! Aga ma küsiks teie käest nüüd natuke arvuti kohta. Et kui tihti te tavaliselt arvutis käite?

P8-1 – Ma ei käigi tihti, ma käin iga päev arvutis.

Iga päev? Nii...

T8-1 – Mina käin umbes et... kaks päeva vahet ja siis käin.

T8-2 – Mul on niimoodi, et üks või kaks korda päevas.

Ahah, okei.

P8-2 – Ee... ma käin iga päev.

T8-4 – Mina käin ka iga päev.

P8-1 – Mitte päris iga päev, ma käin näiteks, näiteks neljapäeval ma ei käi.

T8-3 – Mina käin... kolm päeva vahet ja siis kolm päeva arvutis pool tundi.

Ahah, pool tundi korraga jah?

T8-3 – Jah.

T8-2 – Mina käin mingi 15 minti ainult.

T8-4 – Koolipäevadel ma ei käi, aga puhkepäevadel...

Okei. Aga mida te tavaliselt teete arvutis?

T8-4 – Mängin.

T8-3 – Mina käin e-koolis ja mängin.

P8-2 – Mina mängin ja käin Miksikeses ja ma käin veel... ee... ma ei mäleta, mitu kohta oli, aa Facebookis.

T8-2 – Ma käin vahepeal, käisin Skype'is ja nüüd käin ma muusikat kuulamas, käin e-koolis, käin mängimas ja käin saateid vaatamas.

Ahah, okei.

T8-1 – Mina käin mängimas, Swedbankis kui palju nagu raha mul on...

T8-2 – Sul on pangakaart vä?

T8-1 – Jah. Ja siis e-koolis.

Nii...

P8-1 – Mina mängin ja siis ma olen vahel Skype'is ja siis ma... ma ei mäleta selle nime, aga kuskil käisin.

T8-4 – Ma käin vahepeal Facebookis ja ma kuulan muusikat ka.

Aga kus te muusikat kuulate?

Kõik: Youtube'ist.

T8-2 – Mina käin multikaid vaatamas.

T8-3 – Mina ka.

T8-1 – Ma ka.

Aga... kui te Facebookis käite, kes käivad, et mida te seal teete?

P8-2 – Ma saan seal mängida.

Okei, mängida. Kas sul on oma kasutaja?

P8-2 – Ei ole.

Sa käid vanemate kasutajaga?

P8-2 – Mul emal on, aga õel on ka.

Nii, aga sina?

T8-4 – Mina käin sõpradega rääkimas.

Kas sul on oma kasutaja seal?

T8-4 – Jaa.

Okei. Aga nimetage veel mingisuguseid lehekülgi, kus te käite.

P8-1 – Ma käin kõige rohkem Robloxis.

T8-1 – Min käin Miniclipis ja Clipis ja Y8-s.

P8-1 – Ma käin ka Y8-s.

T8-2 – Ma käin vahepeal selles Simsi, Simsi ühel lehel. Et Sims on üks mäng, üks plaadi peal mäng ja siis ma käin seda lehte vaatamas, kus need asjad on.

Okei...

P8-1 – Mina käin Y8-s, mina käin ka, see, mis koht see oligi Youtube 'is, ma käin veel mingi... raha tasuta mängud

T8-4 – Rahamaa!

P8-1 – Jah, Rahamaas ka.

T8-2 – Ma käin ka Rahamaas.

T8-3 - Mina käin sellisel lehel, kus inglisekeelsesed, inglisekeelsesed nagu, et sa näed pilti ja siis ta ütleb sulle, mis see on.

Aa, okei, et nagu inglise keelt õpetab jah?

T8-3 – Jah.

T8-4 – Ma käin veel GamesBoxis, Y8-s ja Rahamaal.

Okei.

T8-2 – Ma käin Transformises ka.

P8-1 – Ma käin ka Transformises! Ja ma käin veel... mis see oli... Y10-s ja Y8-s ka. Ma käin Gameboxis ka.

T8-2 – Ma käin veel Y3-s ja Y9-s ka veel.

Okei. Nii palju lehekülgi!

P8-2 – No ma käin kõikides mängukohtades.

T8-2 – Ma käin ka veel Transformises, aga ma enne unustasin selle nime ära.

P8-2 – Ma käisin ühes mingis, ee... jälle oli mingi mäng, kus oli kolm planeeti, üks oli Kuu, teine oli see...

T8-4 – Päike?

P8-2 – Ei... Siis üks oli maakera ja teine oli, ma ei mäleta, mingi ma ei mäleta, mis see oli. Ja siis saad valida, mis maalt sa oled ja siis mina mängisin seal. Ja siis saab rünnata teisi.

T8-2 – Ja siis ma leidsin ühe sellise esimese ja teise osa, mul oli vanas arvutis see nagu, seal oli peale kirjutatud ABC esimene ja ABC teine. Seal oli ka nagu, teises õpetati ingliskeelt ja essas said arvata... näiteks tuli muna pilt, siis kirjutasid muna.

Okei, väga põnev. Nii?

P8-1 – Mu sõber ükskord ütles, et ta kirjutas www.fuck ja siis olid seal hästi rõvedad pildid.

Oi. Aga kas ta on vanem sõber või ta on sinuvanune?

P8-1 – Noo, ta on ühe aasta minust vanem.

Okei. Aga mis ta rääkis sellest lehest, talle siis ei meeldinud need pildid?

P8-1 – Mkmm.

Kas sa oled ka seal lehel käinud?

P8-1 – Ei ole! Ta ei soovitanud sinna minna...

Ütles, et ära sina sinna mine, jah?

P8-1 – Mhmmh.

Okei. Väga hea. Aga kas te kasutate näiteks MSN-i ka või Skype'i?

Lapsed hakkavad korraga rääkima, kes nende peres MSN-i või Skype'i kasutavad.

T8-2 – Ma varem kasutasin, aga ma unustasin oma salasõna... ja selle nime.

Okei, kes kasutavad ise kas MSN-i või Skype'i?

T8-4 – Mina kasutan.

P8-1 – Mina ka kasutan.

P8-2 – Aga ma kasutan mingit teist... mingi Rate.

Okei. Kas teile meeldivad sellised kohad nagu MSN või Facebook või Rate või...?

P8-1 – Jaa.

T8-1 – Mhmmh.

T8-2 – No ma ei tea, natukene vahepeal ei meeldi.

P8-1 – Mina räägin Skype'is ja kirjutan.

Kellega?

P8-1 – Sõpradega.

T8-3 – Mul on ka Skype'is kasutaja.

Aga mida te nagu peamiselt sellistes kohtades teete?

T8-4 – Mina räägin sõpradega ja siis me saame näha üksteist. Skype'ist.

Okei.

P8-1 – Mul tuli üks mängukoht veel üks meelde... see... üks Happyvillage.

Okei. Nii?

T8-2 – Ma... räägin Skype'is sõpradega ja no mul küll videokaamerat ei ole aga ma panen endale uusi sõpru ja niimoodi.

Aga kas te kunagi lisate selliseid inimesi ka sõbraks, keda te päriselus ei tunne?

T8-2 – Mm... ei.

P8-2 – Mul ei olegi selliseid.

Olgu. Aga kas nendes kohtades on ka midagi halba?

T8-2 – Sest, vaata... kui sa paned endale mõne sõbra, keda sa ei tunne, siis ta võib sind ähvardama hakata millegagi.

Aga näiteks millega?

T8-2 – No... ma ei tea.

Ühesõnaga pahad inimesed ja sellised asjad?

T8-2 – Jah.

T8-4 – Ükskord ma rääkisin sõpradega ja siis mingi võõras mingi... mees oli kirjutatud tema nimeks ja siis ta rääkis minuga aga ma ei vastanud talle.

Okei. Aga mis ta sinuga rääkis?

T8-4 – Ta rääkis, et vahepeal... et tule minu juurde.

Ahah. Ja sina ei vastanud talle?

T8-4 raputab pead.

Okei. Aga midagi veel nendes kohtades halba?

P8-1 – Et näiteks... ee... niimoodi et... üks siukene inimene oli ostnud endale Skype'is siukse asja, et saab helistada telefonile ja siis ma vaatasin, et kes helistab ja ma panin kinni.

Mhmm, et sõber helistas sulle?

P8-1 – Ta ei olnud sõber, ta oli mingi võõras inimene.

Okei, aga sina panid ise kinni jah?

P8-1 – Jah.

Aga miks sa kinni panid?

P8-1 – Ee... sest ma ei tea ju, kes ta on.

Selge.

T8-4 – Mul oli üks... mul on üks väga hea sõber ja siis ta saatis mulle ühe halva pildi... kus oli mingi mees koos lapsega.

Aga mis seal pildil halba oli?

T8-4 - ... nagu ähvardas last.

Oi, okei... aga mis sina siis tegid?

T8-4 – Midagi.

Aga kas ta oli su sõber, kes saatis?

T8-4 noogutab.

Aga mis sa arvad, miks ta seda tegi?

T8-4 – Ei tea, ta ütles, et ta tegi pilti sellest mehest.

Aa, et ta ise tegi selle pildi?

T8-4 – Jah.

Okei. Aga sulle ei meeldinud, et ta sulle selle pildi saatis?

T8-4 – Ei...

T8-1 – Aga mul juhtus ükskord niimoodi, et me ostsime Hollandist raadiosaatjad. Ja siis mängisime ja siis seal sai vaadata, mis teised räägivad ka, kellel on raadiosaatjad. Ja siis me kuulsime ühte meest, kes rääkis meiega. Ja siis ta rääkis mingis teises keeles, hollandi keeles. Ainult papa sai aru ja Iris sai aru, sest papa oskab hollandi keelt, mina pole veel õppinud, aga Iris on. Aga nüüd me õpime juba hollandi keelt... sest ma olen pool-hollandlane. Ja siis...

kuulsime mingit... Iirs ja papa tõlkisid, et see mees ütles, et... midagi ütles ja siis pärast tuli mingi naise hääl ja siis naine oli teises keeles hoopiski.

Okei. Okei. Aga ma küsiks edasi, et kui te tavaliselt arvutis olete, kas te olete üksi või kellegagi koos?

P8-1 – Üksi.

T8-2 – Üksinda.

T8-1 – Üksi.

T8-3 – Mõnikord üksi... sellepärast, et Frivvis on üks mäng, kahemäng.

T8-2 - Mõnikord olen õega, sest Y8-s saab kahega mängida.

P8-2 – Ma olen üksi tavaliselt.

T8-4 – Kui mul on keegi sõber külas, siis me lähme koos arvutisse mängima, selliseid toredaid mängu, aga kui ma olen üksi, siis mängin ka toredaid mängu.

Millised need toredad mängud näiteks on?

T8-4 – Mm... Rahamaa... ja Y8...

Okei. Aga vanemad üldiselt siis teie juures ei ole?

P8-1 – Natukene on.

T8-1 – Ei ole...

T8-2 – Päeval kindlasti ei ole.

Aga kas te olete niimoodi ka vahel arvutis, et vanemaid üldse kodus pole?

Kõik koos – Jaa.

P8-2 – Kui nad poes on.

Okei.

T8-3 – A minul on siis nii, kui ma koolist tulen. Mõnikord.

T8-2 – Mul ka.

Mhmh. Siis ei ole veel vanemaid kodus jah?

T8-3 - ...Sest nad on tööl. A see nädal on sellepärast, et mul jäi vend... vennal oli hästi suur nohu ja siis emme pidi koju jääma. Ta oli reedel kodus ja pärast siis esmaspäeval läksid nad arsti juurde päeval. Ja siis tal oli kõrv natuke punane ja siis ta pidi terve nädala kodus olema.

Ja siis on ema ka kodus jah?

T8-3 – Mhmh.

Okei.

T8-4 – Mul oli ükskord, et ema läks kodust ära ja ma olin üksi kodus on ju ja siis oli mingi kell 2. Ja siis ma mängisin ja mingi võõras inimene lihtsalt tuli ja ropendas niimoodi seal MSN-is niimoodi.

Aga kuidas ta sai sinu MSN-i?

T8-4 – Ma ei tea.

Võib-olla olid kogemata ta kuidagi vastu võtnud või...?

T8-4 – Ei, ma ei ole kedagi vastu võtnud.

Hmm, nii et ta ropendas siis jah. Aga mis sa tegid siis?

T8-4 – Midagi, ma lihtsalt ütlesin enda emale ära.

Aga kas sa teadsid, kes ta on?

T8-4 – Mkm.

Aga kas ema sul tegi midagi?

T8-4 – Midagi ei teinud...

Okei.

T8-1 – Minul on niimoodi, et mu isa on peaaegu kogu-aeg ära, et praegu on tal ka niimoodi, et ta tuli esmaspäeval hommikul viis mind kooli ja siis läks ära ja tuleb reedel õhtul tagasi. Aga hästi harva on ta terve nädal kodus, see on hästi harva, aga vahepealselt käib ta niimoodi, et esmaspäeval, siis tuleb kolmapäeva õhtul ja siis on näiteks reedeni kodus. Tal töö... ta peab Tallinnasse ja Taanisse sõitma.

Okei, selge. Ma küsiks seda ka, et kas te tavaliselt kasutategi arvutit pärast kooli või pigem õhtu poole?

T8-1 – Õhtu poole kui olen ära õppinud.

T8-3 – Õhtu poole.

P8-1 – Pigem õhtu poole, aga mõnikord...

P8-2 – Jah.

T8-2 – Täna ma kasutan vist kogu-aeg, sest eile mul oli muusikakool pärast trenni... täna ma ei lähe

T8-4 – Ma olen mõnikord päeval ja mõnikord õhtul. Ja natuke hilisõhtul ka.

Aga ka näiteks puhkepäevadel?

P8-1 – Vahepeal.

P8-2 – Ee...

T8-3 – Ee... puhkepäevadel me käime tavaliselt hommikuti.

T8-2 – Ja täna ma ei saagi eriti arvutis olla, sest täna mul on pidžaamapidu ja sinna tuleb tema... ja rohkem ei tulegi siit.

Okei. Kas teil on mingi kindel kellaaeg või mingid kindlad reeglid kui kaua te võite arvutis olla?

P8-2 – Jaa!

T8-3 – Naabril on pool tundi.

T8-2 – Mina saan ainult pool tundi.

T8-1 – Mu naabril saavad päevas olla ainult tund aega.

T8-3 – Ma käin üks kord päevas.

Okei, aga teil endal?

T8-1 – Mul endal ei ole...

T8-4 – Ma võin nii kaua olla kui ma tahan.

P8-1 – Mina ka.

P8-2 – Ma ka, ainult mitte... kui ma loen raamatuid, siis pool... veerand tundi.

Kui sa loed raamatuid? Okei. Aga kui sa ei loe?

P8-2 – Kohustuslik kui on, siis... ma loen kümme lehekülge ja veerand tundi saangi olla.

T8-2 – No aga kui kaua sa arvutis võid olla??

T8-1 – No saabki veerand tundi!

Veerand tundi?
P8-2 noogutab.

Okei.

T8-1 – Minul on niimoodi, et... minul on ükskõik, aga piir on pool tundi või tund aega. Aga mu naabritel on niimoodi, et kui nad pahasti midagi kaklevad, siis nemad ei tohi enam teha.

Kui nad halvasti käitunud on, jah? Okei.

T8-2 – Mul on niimoodi, et ma saan olla... kõige suurem on... kolm või neli tundi.

Okei, okei. Kas teil on arvuti enda toas või kuskil elutoas?

T8-4 – Elutoas.

T8-1 – Meil ka.

T8-3 – Köögis.

P8-1 – Suures toas.

T8-3 – Meil on köögis sellised... hästi palju kappe ja...

T8-2 – Emme-issi magamistoas on mul.

P8-1 – Suures toas.

P8-2 – Mul on köögis...

T8-4 – Mul on enda toas ka.

Kas kellelgi... aa, sul on enda toas ka? Kas kellegi on veel enda toas arvuti?

P8-1 – Mmmm.

T8-2 – T8-4-l on nagunii kõik toad ühendatud nii et...

T8-4 – Äkää.

P8-2 – Ma saan ükskõik kuhu ta viia, mul on lapakas. Ja siis on üks suur ka...

Okei. Aga kas sa siis oled ka enda toas vahepeal üksi arvutis või... pigem mitte?

T8-4 – Vahepeal olen olnud.

Ja ema-isa juures ei ole sel ajal?

T8-4 – Ei ole.

Selge. Ma küsin nüüd järgmisena teilt sellist asja. Kas arvutis on mingeid halbu asju ka? Aga nüüd hakkaks äkki niipidi rääkima (näitan käega suunda). Et missuguseid halbu asju arvutis on?

P8-2 – Ee... viiruseid.

Viiruseid. Midagi veel?

P8-2 – Eee... arvutis siuksed asjad, mis panevad su arvutile...

Nii?

P8-2 – See tähendab, et teeb nagu aeglaseks.

Ahsoo, aeglaseks. Et nagu liiga palju asju on arvutis?

P8-2 – Jah...

T8-1 – Mul on, et ka viiruseid, aga... mul oli ka mõnikord niimoodi, et sellised klahvid on, et ükskord mul juhtus, siis ma ei teadnud, et kuidas see läks, et ma vajutasin kahte klahvi ja siis ühte teist ja siis see pilt läks külili. Ja see oli terve päev ja siis äkitselt ma ei tea järgmine

päev oli korras, keegi, keegi... Ja siis teine kord mul läks samasugune... niimoodi (näitab käega) ja ma nägin kuidas. Ja mõnikord on ka niimoodi, et lihtsalt läheb arvuti pilt eest. Mustaks läheb kõik.

Jajaa, okei. Nii?

T8-2 – Niimoodi on ka, et no see sama klahvide asi, siis on see viirused ja siis on selline asi, et kui me räägime nüüd sellest, et see arvuti, mis ta sulle kahju teeb, et ta võib silmanägemisele midagi halba teha.

Jaa. Nii, mis on veel arvutis halba?

T8-3 – Viirused.

Aga internetis nagu ületuldse? Kui te käite seal kuskil, et mis on halba?

P8-1 – Üks poiss käis mingis kohas, ma nägin, mis koht see oli ja see oli hästi halb. Ma mäletan, mis seal ekraanil oli.

Aga mis seal oli halba?

P8-1 – Ma mäletan, et mingi.... ma ei mäleta.

Sa ei mäleta? Kas seal oli midagi hirmutavat?

P8-1 – Mhmh.

Ühesõnaga mingid halvad leheküljed, jah?

P8-1 – Mhmh.

T8-3 – Ee... see. Kui mingile valele klahvile peale minna ja siis läheb ekraan mustaks.

Mhmh. Okei.

T8-4 – Kui ma olin arvutis ja siis tuli ka midagi halba tuli ette ja sama asi, mis T2 ütles, see silmanägemine. Mu vend ei saanud tükk aega vaadata, kui ta arvutis oli.

Silmanägemine oli lihtsalt halb jah?

T8-4 – Jah.

Okei.

T8-1 – Minul oli niimoodi, et ükskord... mulle ei meeldi see asi, et ma olin YouTube 'is ja siis vaatasin filmi ja äkitselt tuli mingi kole nägu ette.

Kas see ehmatas sind?

T8-1 – Jaa! Ja ükskord mul läksid silmad mustaks, siis kui ma panin mingi juhe, ma ei teadnud, juhe pistikusse ja siis äkitselt käis pauk ja siis mul läksid silmad... must pilt tuli ette ja siis mingi viis minutit oli ja siis läks ära.

T8-4 – Mul oli nii, et kui mu vend oli arvutis onju, siis mingi viis tundi oli kindlasti, väga palju, ja siis mu vend hakkas mingisse mängulehte minema ja siis äkitselt tuli mingi kole nägu ette, et mul ema pani mingi sellise asja, et kui liiga kaua oled, siis tuleb kole nägu ette. Kõik naeravad.

Aa. Ja vend ehmatas jah?

T8-4 – Te ehmatas jah.

T8-1 – Ma olen näinud mingites koduvideotes niimoodi, et vaatavad hästi arvutit ja siis tuleb äkitselt mingi... ja siis üks mäng oli niimoodi, et kolm osa oli. Kui tegid kolmanda osani

jõudsid, siis sa pidid tegema ühe hästi raske leveli. Kui jõudsid sinna lõppu, siis tuli hästi kole nägu ja siis ehmatasid kõik. Minu õde mängis seda mängu ja siis tema ehmatas ka.

P8-1 – Mul oli, see mis P4 rääkis oli mul päriselus, et käisid töömehed ja siis tegid kraaniga mingeid asju ja siis kui mina tegin selle kraani lahti, siis purskas mulle seda näkku...

(kõik naeravad)

T8-2 – Mul oli niimoodi, mul vennal oli niimoodi, et nad näitasid mulle maakodus öösel, kell oli umbes 1, ja me olime üleval, keegi ei käsutanud meid nagu magama ja siis me ei tahtnud minna. Ja siis nad minu nõoga näitasid mulle mingit jubedat pilti ja siis ma nagu kukkusin lihtsalt pikali ja lõin pea hullult ära.

Mis pilt see oli?

T8-2 – No, ma ei tea, oli mingi surnud tüdruku pilt.

Issand, okei. Ja sa ehmatasid väga jah?

T8-2 – Jaa, täiega jube oli.

Aga kas nad oleksid pidanud sulle seda pilti näitama või mitte?

T8-2 – No... ma ei tea, ma nagu ise tahtsin ka. Aga ma väga ei mäleta, see oli nii hirmus.

Aga kuidas sa pärast selle pildi nägemist end tundsid?

T8-2 – Jube oli...

T8-1 – Ma nägin sellist nagu Vööras... Ma ei soovita teil vaadata, see on hästi õudne. Me vaatasime naabrite pool. Nad olid märganud seda ühe naabri sünnipäeval. Ja see oli hästi õudne, selline, et... oli nii, et ühed poisid tahtsid mingit videot teha telefoniga. Ja kui nad selle ära tegid ja tahtsid ära minna, siis vaatasid, et kõik ukсед on lukus. Siis nad olid segaduses ja jooksid ringi... ja siis äkitselt läksid kõik tuled kustu ja siis ühed poisid olid kadunud ja üks poiss jäi üksi. Siis ta läks otsima neid poisse ja siis äkitselt läks uuesti tuli kustu ja siis nad leidsid ta surnuna mingi, see oli mingis jõusaalis ja siis see, mida tõstetakse oli tema kaela peal ja porgand oli suus. Ja mõrvar oli selline jänku ja seal oli mingi viis või kaksteist poissi. Ja siis üks oli hästi hirmus, selline, et pandi mustikamahla ja siis näidati käsi, et ühel inimesel näidati käsi veriseid, et nagu oleks lõikand keha pooleks ja siis pärast...

P8-2 – Mul läheb süda pahaks!

T8-2 – Mul ka (naeravad).

T8-1 – Ja siis... lõpus oli selline direktor oli ja siis näidati ka seda jänkut. Jänku oligi mõrvar, ta panigi sellepärast porgandit suhu.

Kõik naeravad.

Aga kas see oli nagu mingi film või kust te seda vaatasite?

T8-1 – Ei, see oli YouTube'is selline. Ja siis üks oli selline, et pandi... üks poiss tahtis teha kappi lahti ja siis pärast tuli see jänku selja tagant ja pani kapiukse kinni ja porgandi suhu ja pärast oli direktor magas, porgand oli tal suus, aga pärast ärkas üles ja vaatas, et miks tal porgand suus on ja siis pärast astus mõrvar sisse, et ei olnudki jänku, vaid tal olid jänku kingad, jänku saapad ja sellepärast arvati, et see oli mõrvar. Üks poiss oli mõrvar lihtsalt. Aga see oli mängu film lihtsalt!

Aga kuidas sa nagu... kui sellist asja nagu vaadata, kuidas sa ennast tunnend?

T8-1 – Algul mina ütlesin, et kui jänku hüppas nagu trepist üles ja pärast kui ma magama jäin, siis ema polnud kodus ega isa ja siis ma kartsin. Õnneks oli õde kodus.

Aga kas sa oleksid tahtnud seda vaadata või pigem mitte?

T8-1 – Pigem mitte, aga algul ei tundunud see küll hirmus, aga äkitselt siis oli...

T8-4 – Meie vaatasime YouTube'ist ühte videot, mis oli päriselt juhtunud. Mingid noored, olid mingi 19-aastased ja mingi vana valge maja oli. Ja see oli väga õudne. Video oli tehtud YouTube'i, et mingi poiss läks siis sisse onju ja mõtles, et näed seal ei ole kedagi onju. Käis ringi. Siis läks tüdruk sisse, siis tuli välja, et näed, see poiss on kadunud. Poiss oli ikkagi seal majas, käis veel ringi onju. Siis mingi mees tuli ja tappis ta lihtsalt ära. Ja siis see tüdruk, kes seal sees oli käinud, ta läks välja ja mingi vikatiga mees tuli ja tappis ta ära.

Issand, kui õudne. Aga kas see oli päriselt juhtunud?

T8-4 – Jaa!

Aga kuidas sa seda tead?

T8-4 – No seal oli kirjas nagu... öeldud.

Aga kas mõnikord võib nii ka olla, et öeldakse küll, et on päris elus juhtunud, aga tegelikult ikka ei ole?

T8-4 – Hmm...

T8-2 – Võib küll!

P8-1 – Võib jah.

Aga kuidas sa tundsid pärast seda, kui sa seda videot nägid?

T8-4 – Hirmu tundsin.

Hirmu tundsid.

T8-4 – Ma ei julgenud hiljem kooligi minna.

Aga kas kuidagi saab... kui sa sellist asja juba oled näinud, et kas kuidagi saab seda hirmu nagu leevendada ka või...?

T8-1 – Mina kardan selle pärast... üksi kodus olla selle pärast. aga ükskord mingi Lõpp-punkti vist nägi, mu õde nägi Lõpp-punkti. Oli niimoodi, et mingi viis-kuus poissi oli ja siis üks poiss nägi ette ennustust. Nad läksid lennuki peale ja üks poiss nägi ennustust, et lennuk plahvatab õhus ja siis see läks kõik täide.

Jaa. Aga internetis veel midagi?

P8-2 – See... ma vaatasin ükskord YouTube'ist ühte ööhäiret ja seal oli niimoodi, et ühed tüdrukud olid magamistoas ja siis läks iga pool kustu, terve maja läks kustu, mingi kool oli ja siis terve maja läks kustu, pidid ootama. Ja siis tulid... kellelgi oli sünnipäev ja läks ukse taha vaatama, midagi ei olnud ja siis läks edasi ja ülevalt tulid sellised kummitused nagu...

Okei.

T8-3 – Aga kas see on nagu päriselt juhtunud või?

P8-2 – Ma ei tea, mis see oli.

Okei. Nii?

T8-2 – Ma räägin teile ühe päriselt juhtunud loo, mis mul oli maal. /räägib loo, kuidas maal öösel alumisel korrusel midagi krigises, lapsed väljendavad hirmu, samas naeravad mitmete asjade üle/

Nii, aga midagi veel internetis?

T8-4 – Ei ole...

T8-1 – Mul oli ükskord pärisjuhtum, et /räägib loo, kuidas sõber tegi nalja koletise näoga/

Okei.

P8-1 – Mul on üks asi, mis ükskord mu vend Facebookis nägi ja siis ta rääkis nagu emale, aga ma kuulsin seda.

Nii?

P8-1 – Et ühel mehel oli Inglismaal sõber ja siis nagu oli jõululaupäev ja siis kõik inimesed läksid magama, aga tema oli see... öösel mitte ei jäänud ülevale, aga ta oli ööinimene, et ta jäi ülesse ja siis ta läks kõndima tänava peale ja siis pärast seda tahtis tagasi minna. Aga siis kui ta valgusfoori juurest kõndis, siis ta nägi ühte meest, kes tantsis. (lapsed naeravad)

Aga miks see jube oli?

P8-1 – Sellepärast, et ta jäi sinna siis vahtima ja siis ta vaatas niimoodi üles. See must tantsiv mees. Ja siis ta vaatas teda ja siis ta pärast kõndis edasi, jooksis ta eest ära ja siis mees kõndis talle järele nagu, aga siis ta nägi seda meest ja läks temaga kaasa ja siis ta pani enda pea niimoodi maha ühe teise koha poole ja siis ta nägi, et ta on kadunud, aga siis ta, aga siis ta... nägi seda meest, tantsis seal tagapool, aga siis ta jäi seisma ja jäi jälle vaatama, aga siis ta hakkas jooksuma tema poole. Ja siis tema jooksis ka ära. Ja pärast teda polnudki.

Okei, ja kes ta oli siis?

P8-1 – Üks siukene must mees...

Aga ma küsiks edasi, kas internetis on ka mingeid keelatud asju?

Kõik koos – Jaa!

Nii?

T8-4 – Ee... sellised viirused. Mu ema läks onju sisse ja tahtis ühte mängu mängida ja seal ütles, et kui sa tahad seda mängida, siis tulevad sulle viirused arvutisse.

Okei. Aga veel keelatud asju?

T8-3 – Et see... ükskord ma läksin arvutisse ja siis see... ee... mul tuli keeld, sest internetiühendust ei olnud.

Aa, okei.

P8-1 – Üks oli veel. Vaata, ühed mängud on. Mida ei saa mängida, mis on nagu hästi suure pildiga näiteks. Nii, siis sellised tapmis nagu mängud, sellised mis on hästi päris nagu, originaalid, et neid ei saa mängida, ainult siis kui sa pead tõmbama mingi asja. Seal üleval on mingi asi ja siis vajutad sinna ja siis on mingi pilt ja kui sa teed seda, siis tuleb viirus. Ma ükskord tegin, aga ei tulnud ühtegi viirust tegelt.

Okei, nii, keelatud asju veel.

T8-2 – No mul näiteks... no minu ema-isa keelavad seda näiteks.

Jaa?

T8-2 – No sellist... ma ei tea... ma ei tea, kuidas ma seda ütlen... selliste stripp-piltide vaatamine.

Aa, jajaa. Nagu sellised täiskasvanute mingid pildid jah?

T8-2 – Jaa.

T8-1 – Mina ükskord... oli üks tavaline multikas /räägib loo naljakatest koduvideotest/

Nii, okei. Aga midagi veel keelatud just internetis?

P8-2 – Jaa, näiteks kui... ma läksin ühele lehele ja ma tahtsin sellele mehele saata sõnumi, kes tegi selle koha, aga ma ei saanud. Aga siis ta ütles seal ühte paha asja ja siis need moderaatorid vaatasid, et mis see on ja siis nad võtavad sult kasutaja ära.

T8-4 – Kuna me joonistama hakkame?

Varti hakkame. Nii, aga ... kust te teate, et need asjad nagu keelatud ja halvad on?

T8-4 – Seal on kirjutatud.

T8-1 – Ma olen näinud ka sellist filmi, et mittesoovitav 7-aastastele ja ma vaatasin seda ja see oli selline hästi hirmus. /selgitab filmi sisu/

P8-2 – Sa räägid nii palju!

Nii, aga hakkame nüüd joonistama!

Ma räägin teile kõigepealt ühe loo. Ja siis saate te teada, mida te joonistama hakkate. Nii. Leiutajaküla Lotte Lotte ema ja isa tutvustasid talle hiljaaegu arvutit. Nüüd meeldib Lottele väga internetis ja arvutis käia. Vanemad olid aidanud Lottel teha endale e-maili aadressi ja MSN-i, mille kaudu Lotte oma sõpradega kirju vahetab ja räägib. ühel õhtupoolikul läks Lotte internetti üksinda, sest vanemaid ei olnud kodus. Talle oli MSN-i keegi kirjutanud, keegi Juhan, keda Lotte ei tunne. Ja ta pole Juhanit mitte kunagi näinud. Juhan tahab Lottega kokku saada. palun kirjutage, joonistage ja meisterdage, kuidas Lotte edasi käitub, mida Lotte teeb. Siin on teile antud telefon, et kas ta helistab kellelegi, kas ta näitab sõpradele, räägib vanematega. Te võite kõike kasutada, te võite kirjutada, liimida, joonistada...

Nii, teeme üsna kiiresti, et hakake kohe hoolega joonistama!

Noh, et mida teie teeksite, kui keegi võõras inimene kirjutab teile e-maili ja tahab teiega kokku saada?

P8-1- Ütleksin talle, et käi minema.

Okei, joonistagegi seda.

P8-2 – Paneksin arvuti kinni!

P8-1 – Mina küsiks, et kes ta selline on. Et kas sa oled loll... kas sa oled tark või loll.

Et siis mida Lotte peaks tegema...

T8-3 – Ta ei tohiks minna!

Ma küsiks siis veel, et kas te ise olete internetis millegi halvaga veel kokku puutunud? Midagi, mis teile ei ole meeldinud...

T8-4 – Ee... mu sõber saatis ühe lingi, kus olid väga halvad asjad.

Mis seal oli?

T8-4 – Ma ei taha rääkida...

Kas midagi roppu? Kas seal oli mingid paljaste inimeste pildid äkki või?

T8-4 – Jah...

Olid jah? Aga kuidas sa ennast tundsid, kui neid nägid?

T8-4 – Vastikult. Ma panin kohe ära, kustutasin kohe ära.

P8-1 – Ma hakkaks oksele.

Kustutasid ära, jah? Aga kas sa rääkisid ka sellest kellelegi?

T8-4 – Äkää.

Vanematele?

T8-4 – Emmele rääkisin.

Aa, aga mis tema ütles?

T8-4 – Midagi ei öelnud... Pahandas. Selle poisiga, kes selle saatis.

Okei. Väga hea... Kas keegi on veel midagi halba ise internetis kogenud?... Aga ma küsiks siis, et mis teile vanemad või õed-vennad näiteks interneti kohta veel rääkinud on? Nagu... midagi, mida seal näiteks teha ei tohi või... kas on midagi sellist?

T8-4 – Minu suurem vend, minu 13-aastane vend ütles, et ära mine sellisesse kohta, kus... sinuga noritakse.

Mhmh. Kus seda näiteks tehakse?

T8-4 – Hmm... mõnikord näiteks Skype'is või Facebookis.

Aga kas sa käid seal?

T8-4 – Vahepeal küll...

Ma küsiks veel seda, et kui te olete mingisuguse halva asjaga kokku puutunud, näiteks näinud mingit jubedat videot või koledat pilti või on teiega keegi võõras rääkima hakanud, et mida te pärast seda teinud olete?

P8-2 – Ma olen hulluks läinud (naerab).

T8-4 – Ma olin selles arvutis onju, ta ütles, et ta on mind näinud. Mingi mees rääkis minuga ja siis see mees ütles, et noh tule minuga kaasa.

Kes see mees oli? Kas ta oli sind varem siis päriselus näinud?

T8-4 – Ta ütles, et ta on minust pilti teinud.

Aa, aga mis sa siis tegid?

T8-4 – Ütlesin enda emale ära.

Ja mis ema tegi?

T8-4 – Helistas politseisse.

Ahhaa. Okei. Kõigepealt rääkis ta siis sinuga arvutis jah?

T8-4 – Jah, aga ma ei vastanud talle üldse ja siis tänaval kui ta mind nägi, siis ütles, et miks sa mulle ei vastanud, et me oleme ju parimad onud sinule. Ja siis ma jooksin ruttu koju ja ütlesin emale ära. Ja siis mu ema helistas ruttu politseile...

Kas sa siis läksid koolist koju, kui nad päriselt nägid sind?

T8-4 – Ei, ma läksin kooli hommikul. Pime oli...

Okei. Aga mida sa nagu tundsid siis?

T8-4 – Hirmu tundsin.

Ja jooksid ära ruttu? Aga kas sa nüüd arvad, et kui sa nagu emale rääkisid, et see nagu selles mõttes aitas sul hirmust lahti saada või...

T8-4 – Jaa. Enam ma ei karda.

Okei, väga hea. Aga kuidas see mees arvutis sinuga rääkis?

T8-4 – Skype 'is.

Aga kuidas ta sinna sai?

T8-4 – Ma ei tea...

T8-2 – Minul juhtus näiteks nii, et ma ei tea, kes see oli, kas naine või tüdruk, kes oli ise mu Skype'i sisse loginud. Või noh, mitte nagu sisse loginud, aga nagu ennast minu Skype'i loginud ja siis see oli jumala jube ja siis ta nagu... ühesõnaga ta pani ennast sinna Skype'i ja siis mu isa küsis, et kes see on ja siis ma ütlesin, et ma ei tea ja siis issi kustutas selle ära.

Kas ta oli nagu sinu Skype'i kontaktides või?

T8-2 – Jah. Aga ma ei tea, kes ta oli. Nimi oli mingi Kiss või midagi.

Aga kas sa rääkisid ka temaga?

T8-2 – Mhmm. Ja esimest korda, kui mu nõbu end sinna pani, mina ei teadnud vaata, ja siis ma sõin laua ääres ja tema nagu pani end minu kontaktidesse ja ma ei teadnud seda ja siis ma arvasin, et kes see on... tal oli mingi teine nimi ka seal.

Okei. Aga mida peaksite te enda arvates tegema, kui midagi sellist jubedat juhtub?

T8-3 – Helistaksin emale.

P8-1 – Ma paneks „põmm“ arvuti kinni.

Paneks arvuti kinni, jah? Nii?

P8-2 – Helistaks emale.

T8-1 – Ta võib sind ju telefonist kuulata pealt!

T8-3 – Helistaks politseisse ja siis emale.

Politseisse ja siis emale? Okei. Aga mis on kõige jubedam asi, mis võib juhtuda?

T8-2 – Ee... ta võib sul ukse taga olla...

T8-4 – Ta võib sinuga rääkida ja hiljem, kui sa lähed õue, siis ta võib sind ära röövida.

T8-2 - ... Ja siis sa teed ukse lahti, et sa arvad, et see on su ema ja siis ta paneb sulle koti pähe ja röövib sind ära.

Okei. Nii?

P8-2 – Et näiteks et ta räägib, et sa oled... mulle ei meeldi sa ja siis räägib pahasid asju, et ma tapan su ära...

Mhmm. Aga kuidas pärast seda käituda? Kui selline asi on juhtunud...

P8-1 – Ma helistaks politseisse. Ja ütleks emale-isale ka.

T8-4 – Jaa, ma helistasin ükskord politseisse, sest üks mees tahtis mind tänaval ära röövida. See mees asutus minu poole, aga politsei jõudis samal hetkel ja siis see mees teeskles ja läks rahulikult lihtsalt minema nagu. Et ma olen ta onu, et ta on nagu minu onu.

Päriselus, tänaval kuskil jah?

T8-4 – Jah.

Issand, kui õudne. Aga vähemalt te teate, kuhu pöörduda, eks ole. Aga kuidas sa ennast pärast seda tundsid? Kas samamoodi hirmu?

T8-4 – Enam ei tundunud. Ma nägin juba politseid siis.

Hmm, okei.

P8-2 – Valvekaamera peaks olema.

Nii, te mõtlete, et peaks siis ema-isa ja politseiga rääkima mingitest ohtudest, eksole. Aga mida peaks nagu kõige esimesena tegema, kui midagi jubedat juhtub?

P8-2 – Võtta telefon ja peita ennast ära, et siis ta võib-olla ei leia sind ülesse. Ja siis helistad samal ajal.

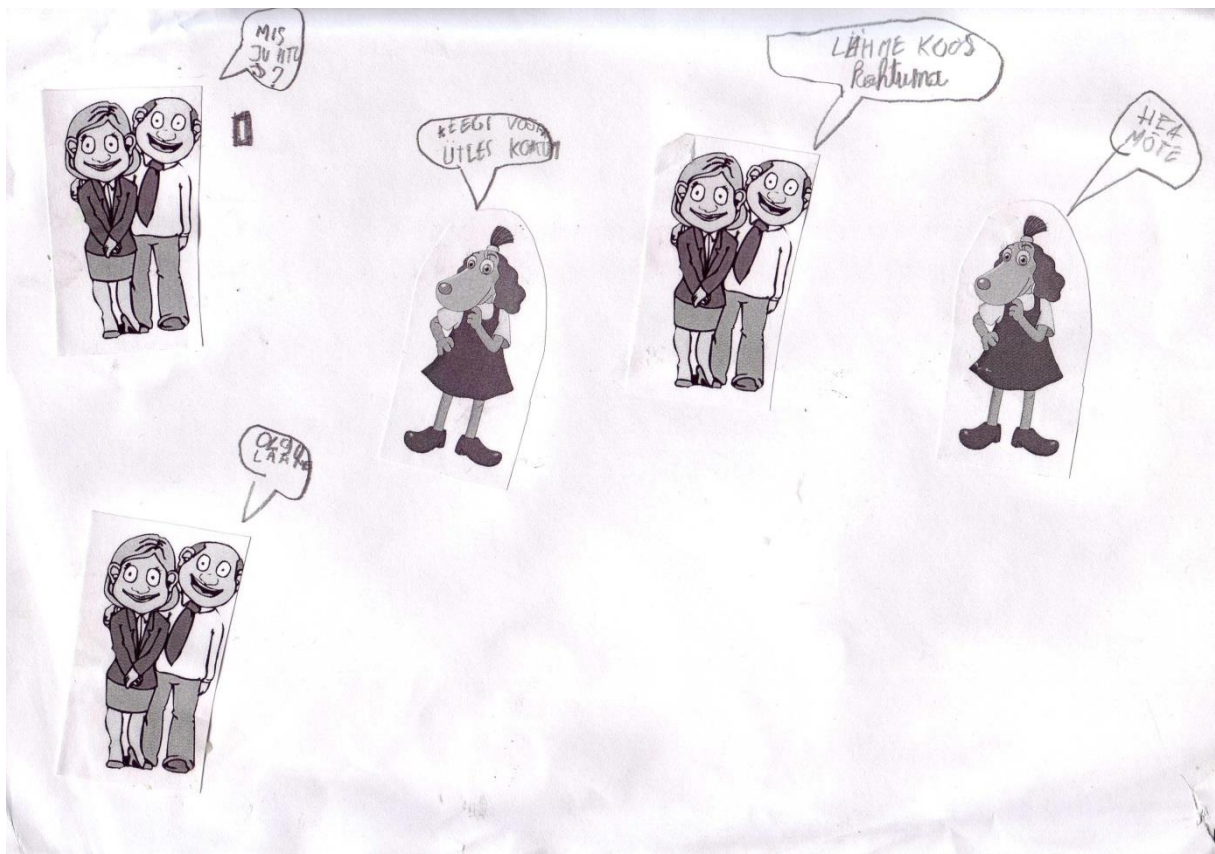
Okei, aga kui ta arvutis on, internetis? Kui ta ei ole reaalselt sinu juures...

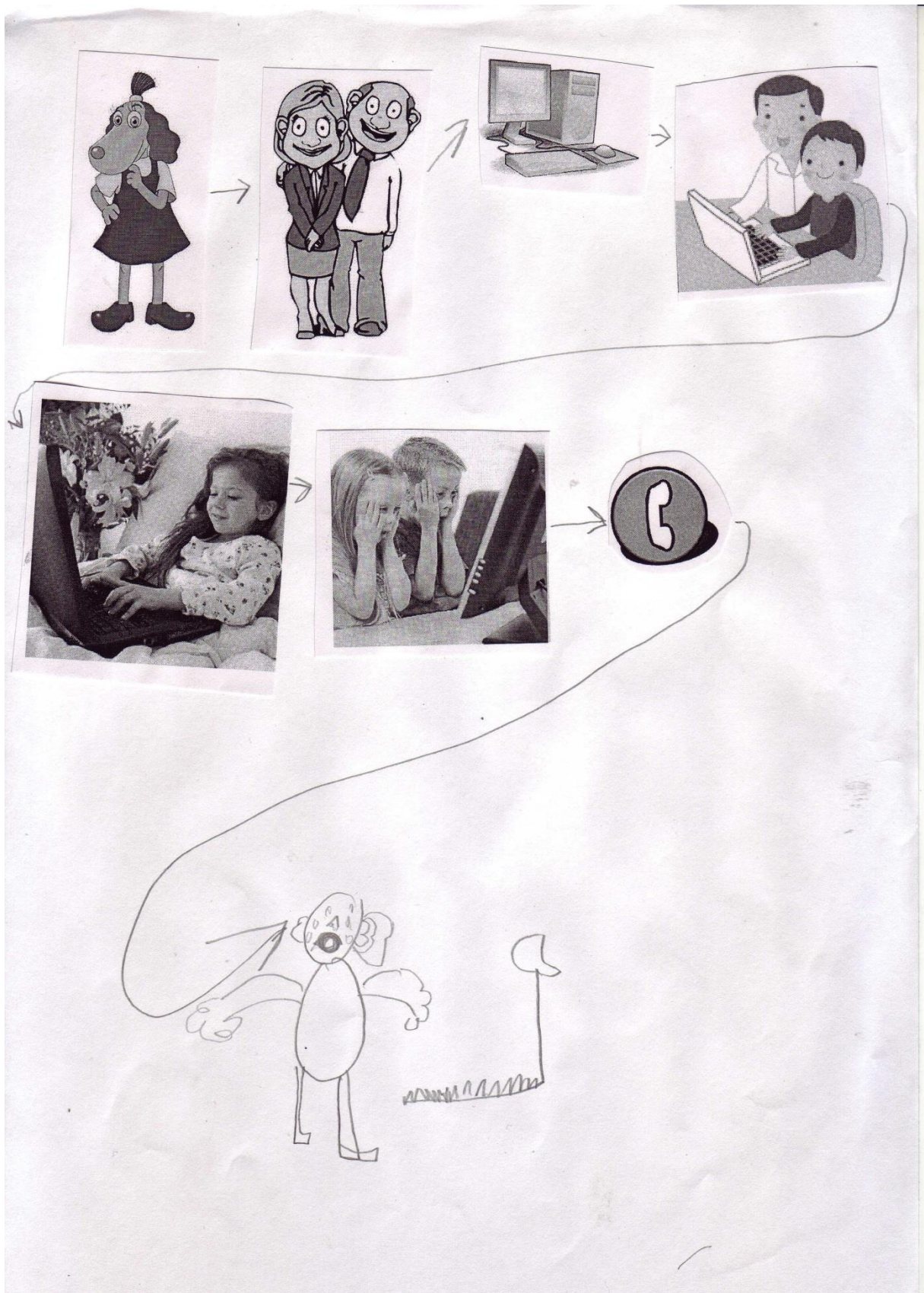
T8-2 – Sa näiteks... noo... näiteks, sa näiteks kustutad ta lihtsalt ära ja paned nii, et keegi ei saa end enam sinu kasutajasse sisse logida. Nagu kontaktidesse panna.

T8-3 – Paned lukustuse. Lukustuse ja pin-koodi.

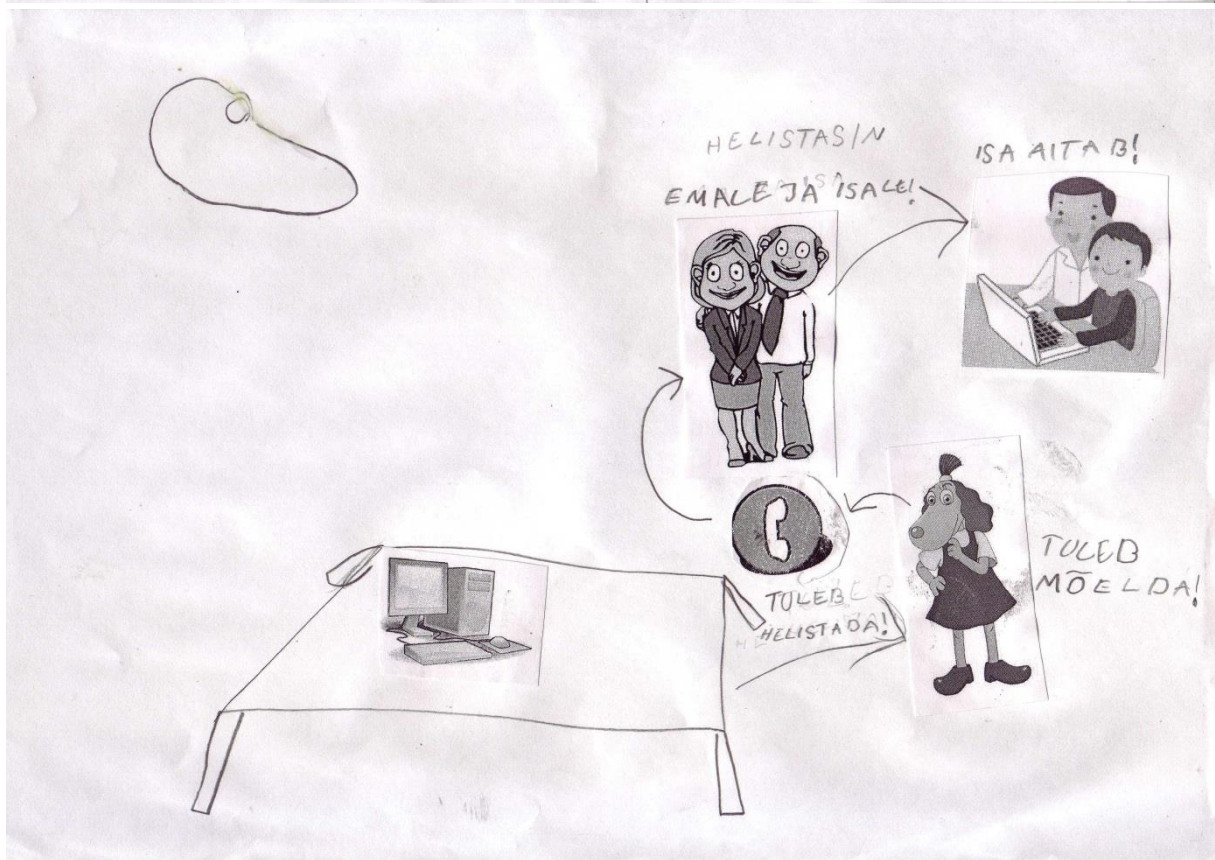
Räägime veel lastega korraks piltidest, palun neid endale. Kõik lapsed on nõus.

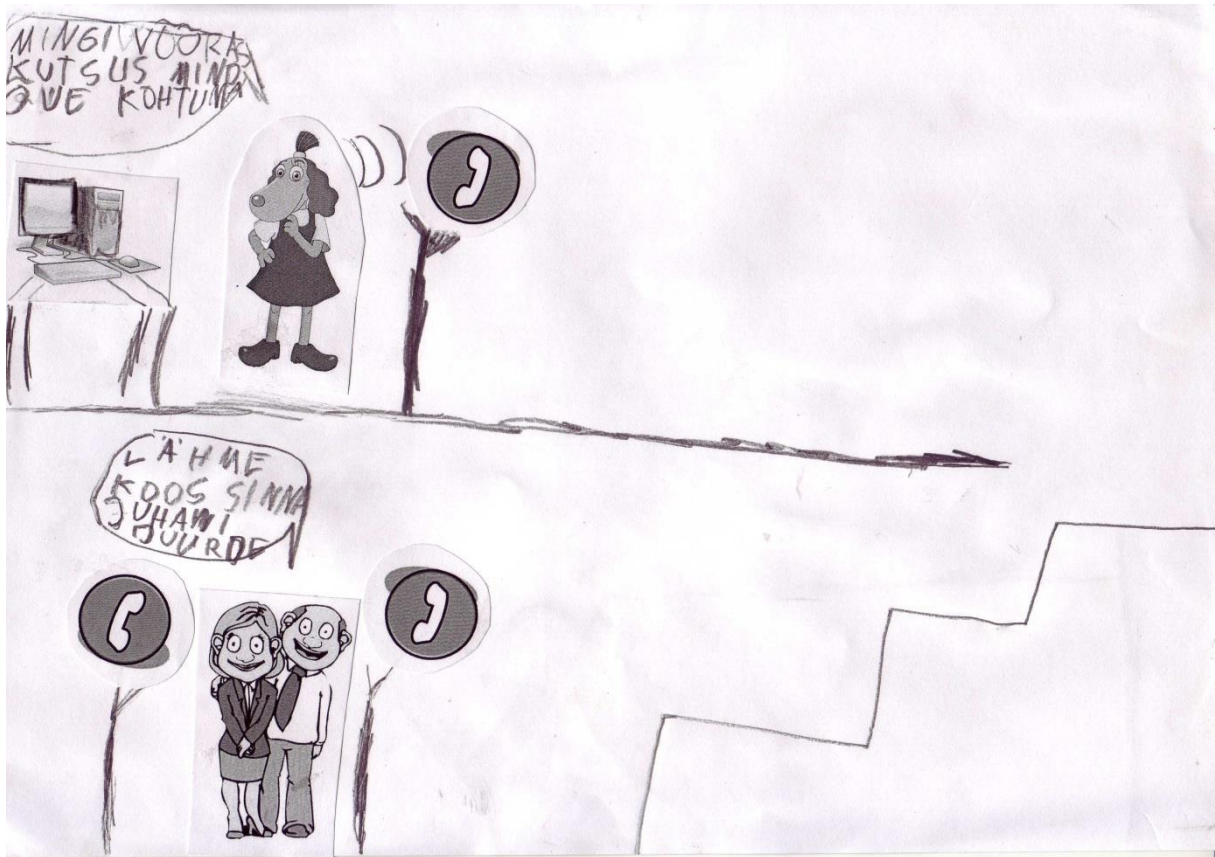
Okei, aga nüüd ongi mul küsimused otsas. Suur-suur aitäh, lapsed, et te mind aitasite! Kas teil on veel küsimusi? Nii, saadan teid nüüd koos õpetajaga üles...

Transkriptsioon 2

Grupp: neli last, kolm 7-aastast ja üks 8-aastane (käivad esimeses klassis)

Aeg, koht: Tartu, 6.12.2012

Osalejad: kolm poissi P7-3, P7-4 ja P8-5 ning üks tüdruk T7-5

Nii. Minu nimi on Inga ja ma käin koolis, ülikoolis. Ma teen seal ühte suurt-suurt koolitööd, magistritööd. Selle jaoks ma teid täna intervjuueeringi. Mul on väga hea meel, et te olite nõus minu küsimustele vastama. Ma panen selle siia... niimoodi, selle telefoni peale salvestan meie jutu. Pärast kirjutan ma selle, mis me siin räägime, lindilt maha ja kustutan. Ärge muretsege, keegi ei tea teie nimesid ega saa seda teiega seostada, nii et rääkige täiesti vabalt ja ausalt kõigest. Valesid vastuseid siin ei ole. Kui te tunnete, et te ei taha mingile küsimusele vastata või tahate hoopis intervjuud katkestada, ära minna, siis kindlasti öelge mulle, et see võimalus on teil olemas. Kas alustame?

Kõigepealt ma küsiks teie nimesid siis. Et mis on teie nimed?

Lapsed ütlevad oma nimed.

Ja kui vanad te olete?

P7-3 – Ee... ma olen seitse.

P7-4 – Seitse.

P8-5 – Kaheksa!

T7-5 – Seitse.

Ja käite kõik esimeses klassis, eksle?

Kõik – Jaa.

Ja õpetaja nimi/ on teie õpetaja, jah?

Kõik – Jaa.

Okei. Kas teil on ka mingisuguseid hobisid?

P7-4 – Minul on jalgpall.

Jalgpall.

P7-4 – Temal on akrobaatika.

P7-3 – Jaa, akrobaatika.

Okei, väga lahe.

P8-5 – Korvpall on minul. Enam ei ole...

Korvpall, nii?

T7-5 – Ilutrenn ja tantsutrenn.

Ilutrenn ja tantsutrenn. Selge.

T7-5 – Jah. Need on mõlemad meil ühes ja samas trennis.

Ahah, okei. Teil on päris palju huvitavaid hobisid.

P8-5 – Ma ei käi enam korvpallis.

Ei käi enam korvpallis? Aga kas sul on mingi hobi äkki, mida sa kodus teed või vabal ajal pärast kooli või...

P8-5 – Mkm.

Okei. Aga ma küsiksin natuke teie käest arvuti kasutamise kohta. Et... kui tihti te tavaliselt arvutis käite? Kas te üldse käite?

P7-3 – Mina käin!

P7-4 – Vahest.

P8-5 – Ma ikka vahepeal, kui emme lubab.

Kui emme lubab...

T7-5 – Ma käin ka siis, kui emme lubab.

P7-4 – Ma käin siis, kui ma ise tahan.

P8-5 – Ma saan igal nädalavahetusel ja siis ma saan esmaspäevast kuni reedeni olla ainult õhtul arvutis.

Pärast kooli jah?

P8-5 – Mhmm.

P7-4 – Ma võin ükskõik kuna käia, aga ma lihtsalt ei taha käia.

Ei taha käia... Miks?

P7-3 – Ma ka vahepeal ei taha...

P7-4 – Muidu jäävad silmad haigeks.

Aga kas te käite enamjaolt ikkagi nädalavahetusel või enamasti nädala sees? Või mõlemat?

P8-5 – Nädalavahetusel ma...

P7-3 – Nädalavahetusel.

T7-5 – Nädala sees.

P7-4 – Ma arvan, et mina käin mõlemat.

T7-5 – Ma rohkem käin ka tegelt mõlemat.

P7-3 – Ma käin ka, kui trenni ei ole, siis reedeti, kolmapäeviti ja esmaspäeviti.

Aga mida te tavaliselt arvutis teete?

T7-5 – Mängin mängu.

P7-4 – Mängin mängu.

P7-3 – Ma kah mängu.

P8-5 – Mänge.

Ja midagi rohkemat te seal tavaliselt ei tee, või...?

P7-4 – Mina olen Facebookis ka.

Facebookis ka... kas sul on oma kasutaja või?

P7-3 – Ja ma käin ka...

P7-4 – Jah, mul on oma kasutaja.

Oma kasutaja, okei. Aga mis sa seal teed, seal Facebookis?

P7-4 – Sõpradele kirjutan. Kui kedagi sees on üldse.

Mhmh. Kas sul on paljud sõbrad Facebookis?

P7-4 – Mm... 32 sõpra.

No siis on ikka täitsa palju.

T7-5 – Ma käin veel Farmis ka tavaliselt.

Okei. Kas kellelgi on veel midagi, mida nad teevad? Nii. Aga kas te oskate veel mingisuguseid internetilehekülgi nimetada? Mida te kasutate...

P7-3 – Y8.

P7-4 – Y8 ja Frevv! Siis...

T7-5 – Frivvi ma tean.

P8-5 – Lego.

P7-3 – Siis on veel... siis on veel...

P8-5 – Kitsip.

P7-4 – Miniclip!

P7-3 – YouTube.

T7-5 – Ma tean.

Mis te YouTube'is teete?

P7-3 – Multikaid vaatan.

P8-5 – Ma ei käigi seal.

Okei. Aga näiteks... Rahamaa?

P8-5 – Seal käib mu väiksem vend.

P7-4 – Mis see... Rahamaa?

See on selline mäng, kus saab mängida... no ühesõnaga, ma arvan, et tasub järgi vaadata...

P8-5 – Ma käin seal enda kasutajanimega sees.

P7-3 – Aa, see Rahamaa.ee?

Jaa. Nii. Aga kas te kasutate ka näiteks MSNi või Skype'i?

P7-4 – Skype'i mina kasutan.

P8-5 – Isa kasutab.

P7-4 – Skype'i kasutan ise ja ema... ema selles Skype'is olen.

Aa... Sa oledki ema Skype'is. Aga mis sa seal teed tavaliselt?

P7-4 – Mmm...

Räägid ema tuttavatega juttu?

P7-4 – Ei, selle sugulasega... ja siis teistega ka, emme sugulastega.

Selge. Aga kas sellised kohad nagu Facebook ja MSN ja... kuidas... kas need on teie arvates pigem sellised head leheküljed, huvitavad leheküljed või võib seal ka midagi halba juhtuda?

P7-4 – Head leheküljed! ...Aga kui sa kellegi võõraga räägid, siis ta võib su aadressi teada saada ja sulle vargile tulla. Võõrast sõpra ei tohi kasutajaks võtta...

P7-3 – Aa ma tegin, siis kui ma läks bussi peale. Sõber, mingi võõras küsis eks, et mis su aadress on. Siis mina ütlesin, et ma ei tea, aga tegelt tean (naerab).

Jaa, väga tubli, ega ei tohigi ju võõrastele öelda oma aadressi, eks. Aga kas teie arvates internetis tohib seda teha?

Kõik – Ei! Ei tohi!

P7-4 – Ei, ikka Facebookis, kui sa võtad ikka võõraid ja...

Aga miks ei tohi?

P7-4 – Sellepärast...

P7-3 – et nad võivad pahad inimesed olla.

Nad võivad sulle midagi paha öelda ja teha või?

P7-3 – Ja teha jah.

Mhmm. Aga kui te arvutit kasutate, kas te olete tavaliselt seal üksinda või kellegagi koos?

Kõik – Üksinda!

P8-5 – Mu väiksem vend on mõnikord kõrval.

T7-5 – Mõnikord mu vend tahab tulla vaatama. Aga ise ta ei tohi olla, sest ta on nii väike veel.

Ahah. Aga vanemaid teil üldjuhul ei ole kõrval?

Kõik – Eii.

P8-5 – Mu väiksem vend on aastane.

P7-4 – Mul on oma laps tops...

Aga... ma tahakski küsida, et kus teil arvuti on, et kas teil on oma toas või on kuskil elutoas või köögis või?

P7-4 – Elu... arvutitoas.

P8-5 – Minul on köögis. Mitte köögis, vaid suures toas.

P7-3 – Oma toas.

T7-5 – Mul on arvuti... mul on üks arvuti ja emme paneb seda igale poole, ükskõik kuhu.

Aa, sul ongi siis lap top jah?

P7-4 – Mul on enda arvuti...

P7-3 – Mul on tahvelarvuti ja iPad ka.

Kas täitsa enda oma või?

P7-3 – Jah, mõlemad on enda omad.

P7-4 – Sul veab siis täiega!

Nii, siis ma küsiks, et millal te tavaliselt arvutit kasutate, mis kellaajal, et kas pärast kooli või veel hiljem õhtul?

P8-5 – Kui ma koolis tulen.

T7-5 – Kui ma...

P7-4 – Kui ma trennist tulen.

T7-5 – Mina käin trennis, siis ma vah... kui mul trenn ära lõppeb, siis ma lähen arvutisse.

P7-3 – Mina küll peale trenni ei lähe, siis olen väsinud, aga mina lähen siis, kui ma lähen koju koolist, siis ma õpin ära ja lähen. Või siis vahepeal iPadi ka.

P8-5 – Mina lähen ükskõik, mis ajal.

P7-4 – Ma ka.

Aga... selles suhtes, et kas ema või isa on teile mingisuguseid reegleid ka kehtestanud, et kas te võite olla ja millal te võite olla või kui kaua korraga?

T7-5 – Jaa. Et kui on õpitud.

P8-5 – Meil on emal nii, et kui on õpitud, siis võin telekasse-arvutisse minna ja siis ema ütleb, millal aitab.

Ahah, ja kui kaua see tavaliselt on, kas sa oskad öelda?

P8-5 – Ühe tunni, vahetevahest kaks tundi.

Ahah, okei. Nii?

P7-3 – Et minul on mõndade asjadega nii ka, et ema tahab ka vahepeal olla ja siis ma pean teise asja võtma lihtsalt.

P7-4 – Mul on vend ja siis... kui me mängime, siis me peame vahetama. Ta paneb 15 minutit käima ja siis nii kaua oleme.

Aa, see on päris mõistlik.

P7-3 – Nagu meie vahepeal...

Nii. Nüüd ma küsiks natuke selle kohta, et kas teie arvates on internetis ka mingisuguseid halbu asju?

Kõik koos – Jaa.

P8-5 – Viirused.

P7-4 – Et kui sa hakkad nagu kasu... et kui sa hakkad midagi tellima ja seal on nagu tasuta, et nagu tasuta oleks, see võib viirus ka olla, et kõik võib mustaks lüüa.

Okei. Kas kellelgi tuleb veel midagi pähe? Ei tule... Aga mingisuguseid keelatud asju näiteks?

P8-5 – Mu emme ütles, et siin küsitakse arvutimängude kohta ka.

Hmm, ma isegi ei tea, miks ta nii arvas... võid mulle pärast rääkida oma lemmikutest, okei?

P8-5 – Okei.

T7-5 – Aa, mul tuli meelde. Mõnikord on Farmis siuksed asjad, et saab kuldünite osta ja siis peab pärisraha maksma...

Okei. Midagi veel? Kuhu ema-isa ei luba teil näiteks minna, mida ei luba vaadata?

P7-3 – Oota, on küll, on küll...

T7-5– Ta ei luba paha... halbadesse asjadesse minna.

Näiteks? Mis need halvad asjad on?

P7-3 – Ta ei luba näiteks vaadata...

T7-5– Võõrastesse asjadesse.

P7-3 – Ta ei luba näiteks midagi...

T7-5– Sest muidu võib olla võõrastes asjades viirused.

P7-4 – Kui mina tahan näiteks mingit mängu või midagi tellida, siis ta keelab ära, sest seal on viirus.

T7-5– Ega see võib olla vale ka.

P7-4 – Kui ma ostsin näiteks sealt Lõunakeskusest ühe mängu, nagu arvutimäng, ja siis see lihtsalt ei läinud tööle.

Okei. Aga mingisuguseid ohte või midagi sellist nagu... peale viiruste?

P8-5 – Mina ei teegi muud kui ainult mängin. Või vaatan mingeid videosid või...

Selge. Aga... kust te teate, et need on halvad asjad, mida te ütlesite? Kas keegi on teile öelnud seda?

P8-5 – Ei, mina ise tean.

T7-5– Ma ise ka tean.

P7-4 – Sõnad on peale loetud.

Sõnad on peale loetud, jah? Ema ja isa on siis rääkinud või?

P7-4 – Jah.

T7-5– Minule on öeldud seda ja nüüd ma juba tean seda.

Mhmh. Okei. Aga kas te olete ise ka mingisuguste halbade asjadega internetis kokku puutunud?

Kõik koos – Ei, ei ole!

P8-5 – Mhh, igasugused küsimused on.

Sa mõtled praegu või internetis?

P8-5 – Praegu...

Nojah, eks ma ikka pean igasugu küsimusi küsima. Aga kui sa mingile neist küsimustest vastata ei taha, siis sa ei pea seda tegema, eks... Aga et siis ei ole mitte midagi olnud halba? Mitte midagi halba, midagi, mis teid ärritas?

Kõik koos – Eiii!

Okei. Aga mis veel näiteks emme-issi või õed-vennad teile arvuti kohta rääkinud on?

P7-3 – Venna on rääkinud, et ära mingeid selliseid mängu tõmba... Et võib mingi viirus olla või kui nad on hästi suured...

P8-5 – Ei ole.

T7-5– Ei ole.

Okei. Aga hakkame siis joonistama. Nii. Ma annan kõikidele ühe lehe... Ma hakkam teile kohe rääkima, mida me joonistama hakkama. Näete, siin on igasugu pilte. Siin on Lotte, siis

vanemad, sõbrad... neid võite kleepida. Kohe ma räägin teile ühe loo. Leiutajaküla Lotte Lotte ema ja isa tutvustasid talle hiljaaegu arvutit. Nüüd meeldib Lottele väga internetis ja arvutis käia. Vanemad olid aidanud Lottel teha endale e-maili aadressi ja MSN-i, mille kaudu Lotte oma sõpradega kirju vahetab ja räägib. ühel õhtupoolikul läks Lotte internetti üksinda, sest vanemaid ei olnud kodus. Talle oli MSN-i keegi kirjutanud, keegi Juhan, keda Lotte ei tunne. Ja ta pole Juhanit mitte kunagi näinud. Juhan tahab Lottega kokku saada. palun kirjutage, joonistage ja meisterdage, kuidas Lotte edasi käitub, mida Lotte teeb. Nii ja mida ma palun teil joonistada on see, et kuidas Lotte edasi käituma peaks. Mida Lotte peaks sellises olukorras tegema?

P7-3 – Mis nende piltidega teha?

No te võite kleepida neid, aga te ei pea.

P7-4 – Võime joonistada?

Jaa, võite joonistada. Ja võib teha ka mõlemat. Just et mida teie ka teeksite, kui on nii, et te läheme oma e-maili ja vaatate, et keegi võõras on kirjutanud, et ta tahab kokku saada. Mida te teeksite?

P8-5 – Ma ei viitsi.

P7-3 – Ma ei tea... paneks... sõidaks minema kohe.

Lapsed arutavad piltide üle.

Nii, teil on 10 minutit aega. Kujutage just seda oma pildi peal, mida Lotte peaks edasi tegema...

P7-4 – Aa, arvuti kinni panna!

P7-3 – Ma kirjutan.

P8-5 – Ma joonistan. Juhani nutitelefon... see reklaam.

T7-5 – Ma joonistan, kirjutan.

P7-3 – Valmiis!

Nii? Mis sul on siin?

P7-3 – Arvuti kinni panema...

Okei, väga mõistlik muidugi. Aga kui ta nüüd uuesti arvuti lahti teeb ja jälle on see sama asi? Mida ta siis tegema peaks?

P7-4 – Emale-isale ütlema.

Emale-isale ütlema. Seda võite ka kirjutada või joonistada.

P8-5 – Kas ema on kahe m-iga?

Ei, ema on ühe m-iga. Aga näiteks emme on kahe m-iga.

P8-5 – Okei.

Kas teil on valmis?

P7-4 – Jaa.

Okei. Ma hakkam nüüd uuesti küsima. Et kui... kujutage ette, et te kohtute mingisuguse halva asjaga arvutis. Näiteks keegi võõras hakkaks teiega rääkima või tuleks mingi kole pilt teile ette... mida te teeksite?

P8-5 – Ma läheksin ja lööksin ta maha (naeravad).

Aga ta on arvutis. Sa ei tea, kus ta on. Et mis sa ise teeksid kodus arvutis.

P8-5 – Paneks arvuti kinni ja helistaks emale ja isale.

Okei.

P7-4 – Ma paneks ka arvuti kinni ja helistaks isale.

P7-3 - Mina teeks seda, et... jookseks (naerab).

Lapsed hakkavad nalja viskama.

P7-3 – Tahaks arvutit puru lüüa (naerab).

P7-4 – Ma küsiks, et mis keelt ta räägib... ja kui ta on kaugel, siis sõidaks bussiga sinna (naerab).

Palun nüüd mõelge natukene... varsti on meil küsimused otsas. Mida te teeksite?

T7-5– Helistaks emale.

P7-4 – Paneks arvuti... hästi kõvasti hoiaks kinni seda, põmm. Ja siis võtaks kohe telefoni ja helistaks.

Jaa, väga tublid olete. Aga kui te näiteks näete mingit koledat videot, mingit jubedat, mis tekitab teis hirmu.

P7-3 – Jaa, mulle meeldib.

P8-5 – Ma vaatangi igast õudukaid.

Teile meeldivadki õudukad või?

P7-3 – Mhmh.

P8-5 – Mitte palju, aga ma ei vahi neid.

T7-5– Ma ükskord nägin nii õudset, et ma ei hakanudki vaatama.

Okei. No õelge siis, mis on teie lemmik arvutimäng!

P7-3 – Oii...

P8-5 – Takioover

Okei. Ma ei teagi sellist mängi.

P8-5 – Püssimäng. Takioover.

P7-4 – Jalgpall.

T7-5– Mulle meeldivad jõulumängud.

P8-5 – Mulle surmamängud (naerab).

Räägivad läbisegi mängudest.

Surmamängud? Miks surmamängud ägedad on?

P7-4 – Ei olegi, jalgpall ja sport on äge.

Aga miks mingisugused püssimängud ja sellised ägedad on?

P7-3 – Sellepärast... ei, need pole üldse lahedad...

P8-5 – On küll lahedad.

T7-5– Jaa, see on õudne!

P8-5 – Emme lubab aind ühe, aga Takiooverit ma võin nii palju kui ise tahan.

Aga miks need meeldivad sulle?

P8-5 – Ma ei mäleta.

Räägivad läbisegi mängudest, levelitest.

T7-5– Ükskord ma mängisin ka tulistusmängu, kus pidi teisi maha laskma. Nad olid pahad, sellepärast.

Kas sulle meeldis see mäng?

T7-5– Jaa. Sõjaväemäng oli see.

P7-3 – Aa, ma mängin seda laevade pommistamist

Hmm, okei. Aga nüüd mul ongi küsimused otsas. Nii kiiresti läks.

P7-3 – Juba!

Aga ma tänan teid kõiki vestluses osalemise eest! Te tõesti aitasite mind väga palju. Nii, aga vaatame nüüd, kus õpetaja on.

PEAP ARVUTI KNIPANEME
ELISTAT VANEMATELE

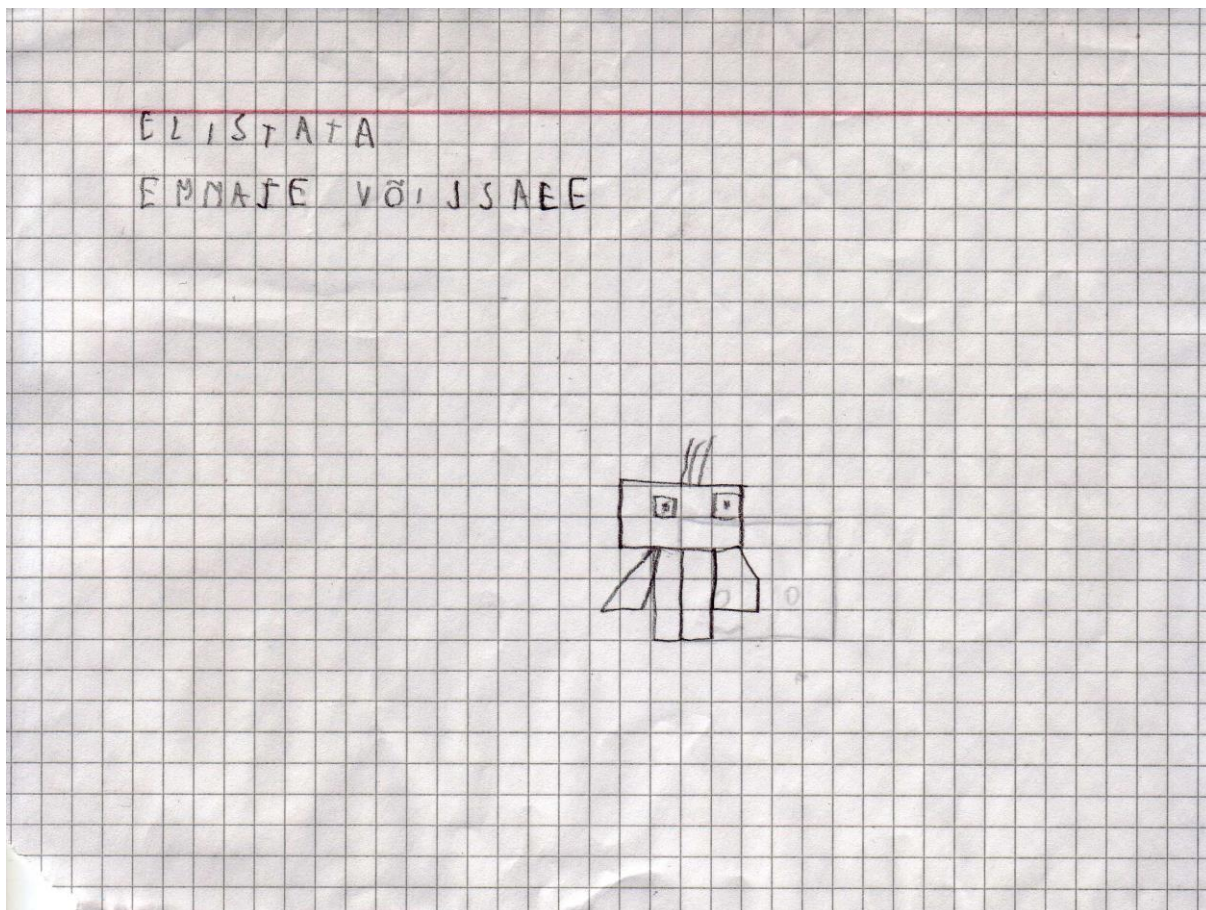

ARVOTI KINIPANE MA
EMALE ELISTATA

ARVOTI
KINIPANE MA
EMALE JAISSE
ELISTAMA

The collage consists of several elements: a circular graphic with the letter 'G', a drawing of a boy with blonde hair and a blue dog, a drawing of a girl with dark hair in a ponytail wearing a black dress, a drawing of a computer monitor and keyboard, and a drawing of two children in overalls. A small watermark 'www.muratin.org.com' is visible at the bottom of the children's drawing.

Transkriptsioon 3

Grupp: kuus 8-aastast last – 3 poissi, 3 tüdrukut. Käivad teises klassis.

Aeg, koht: Tartu, 7.05.2012 kell 13.30

Osalejad: kolm poissi P8-6, P8-7, P8-8 ja kolm tüdrukut T8-6, T8-7, T8-8

Tere lapsed!

Kõik lapsed - Tere!

Minu nimi on Inga ja ma õpin ülikoolis. Ma teen ülikoolis ühte koolitööd ja selleks ongi mul täna teie abi vaja. Mul on väga-väga hea meel, et te olete nõus siin täna osalema, te olete mulle väga suureks abiks. Teie istuge mugavalt ringis ja ma hakkän teie käest erinevad küsimusi küsima. Need puudutavad internetti, arvutit ja selles peituvaid ohte, halbu asju. Mis on arvutis halvad asjad. Teie vastake täiesti ausalt ja täpselt nii nagu teile pähe tuleb, siin valesid vastuseid ei ole. (*Üks laps tõstab kätt*) Nii, palun.

P8-6 – Et kui sa kaua arvutis oled, mängid, siis võib viirus arvutisse tulla.

Õige, jaa. (*Teine laps tõstab kätt*) Palun.

P8-7 – Siis ei tule viirusi kui sul on üks viirusetõrje pandud.

See on ka õige. Nii, ma kohe hakkam teie käest edasi küsima. Ma palun teilt ka seda, et äkki teeksime vastamise näiteks nii pidi ringis (*näitan käega*) ja vahepeal ka nii pidi ringis (*näitan käega*), et palun püüdke mitte korrata rääkida. Et siis kui on võimalik... et kui teine parasjagu räägib, siis võitegi tõsta käe ja siis... Nii. Ja te võite ka igal ajal vastamisest loobuda, eks ole? Kõigepealt ma küsiksin, mis on teie nimed?

Lapsed vastavad oma nimed.

Ja kui vanad te olete?

Kõik lapsed – Kaheksa.

Kõik olete kaheksa. Okei. Kas teil mingeid hobisid ka on?

P8-6 – Ee... jalgpall.

Jalgpall, nii.

P8-7 – Laulmine.

T8-6 – Ballett.

Ballett.

P8-7 – Mul on veel üks, tegelt kaks tükki. Muusika ja matemaatika.

Muusika ja matemaatika. Nii, aga teil?

T8-7 – Jalgpall.

P8-6 – Ujumine.

T8-8 – Minul ka ujumine.

No teil on tõesti väga põnevad hobid. Nüüd ma küsin teie käest lihtsalt küsimusi arvuti kasutamise kohta. Mida te tavaliselt arvutis teete, kui te seal olete?

P8-7 – Miksikeses arvutan.

Arvutad Miksikeses, mis sina teed?

P8-8 – Youtube'is käin.

Youtube'is käid, okei, vaatad videosid. Mis teie teete?

T8-7 – Mängin.

T8-8 – Mängin ka.

T8-6 – Minu issi ei luba mind eriti iga päev, siis kui issi jõuab minu väikest õde enne lasteaeda viia, siis ma saan arvutisse.

Siis sa saad jah... aga mis sa teed seal tavaliselt?

T8-6 – Meil on, issi avastas ühe mängu. Ja me tahtsime ka mängida ja me mängime seda.

Okei. Ja mis sina teed?

P8-6 – Mängin.

Mängid, jah. Nii et põhiliselt...

P8-6 – Y8-s.

Okei, nii et põhiliselt teile meeldib ikkagi mängida kõige rohkem arvutis, jah?

P8-8 – Ma õpin ka arvutis.

Õpid, jah? Kas sa ka arvutad Miksikeses?

P8-8 – Jaa.

Okei, selge pilt. (*lapsed sosistavad omavahel*) Kas ma tohiks seda ka paluda, et te omavahel ei räägiks, et kuulake teiste vastuseid või siis rääkige kõigile, eks? Kas nii sobib?

Kõik koos – Jaa.

Aga kas te oskate nimetada mingisuguseid internetilehekülgi, kus te käite? Miksike tuli juba, eks ole, mis veel?

P8-6 – Y8.

P8-7 – Y7 ka.

P8-6 – Mis see Y7 on?

T8-6 – Rahamaa!

P8-8 – Y10.

P8-7 – Jaa. On olemas! 8,7,6...

P8-8 – Y3.

Kas te käite sellisel lehel ka nagu Lastekas.ee?

P8-8 – Kolm on ka olemas!

Teised lapsed – Jaa, käin, mina käin.

Okei, väga palju huvitavaid internetilehekülgi. Aga kas te tavaliselt kasutate internetti või arvutit kellegagi koos või üksinda?

T8-7 – Koos.

Kellega?

T8-7 – Enda venna ja tema sõpradega

Okei.

P8-7 – Koos ja nagu... mitte oma vennaga, vaid ta on mul maal nagu, meil on kaks maja ja siis me nagu...

Sõber?

P8-7 – Jah.

Okei. Nii.

P8-8 – Üksi. Sellepärast, et... sellepärast, et et mu sõber vahepeal kasutab seda ja mu isal on vahepeal üks tööasi seal ja ta kasutab põhimõtteliselt iga päev seda.

Nii, aga sina?

T8-6 – Ee... oota ...Mida sa küsisid?

Kõik naeravad

Et kas sa kasutad tavaliselt internetti üksi või kellegagi koos?

T8-6 – ...ma tegelikult eriti ei käigi arvutis.

Okei. Ja sina?

T8-8 – Mina kasutan koos emmega või õega.

Okei. Kas te ema või isaga kasutate arvutit koos niimoodi, et tema on teie kõrval kui te seal olete?

T8-7 – Jaa.

T8-8 – Jah.

P8-7 – Mkm.

P8-6 – Ei kasuta.

Selge pilt. (Üks laps tõstab kätt) Nii?

P8-8 – Sõbraga, sõbraga.

Okei. Nüüd ma küsin teilt igasuguste halbade asjade kohta, mis arvutis leidub. Kas teie arvates on arvutis mingisuguseid halbu asju üldse?

T8-7 – On.

T8-8 – On küll.

P8-8 – On, aga seda ei tohi öelda.

Mida ei tohi öelda?

P8-8 – Üks internetilehekülg, üks sõber ütles, see on tegelikult üks...

Ütle ikka, siin sa võid kõike öelda.

P8-8 – Redtube. Üks sõber ütles mulle.

Ja mis seal on?

P8-8 – Noh... ei ütle.

Ei ütle. Ei taha öelda? See on midagi halba siis? Seal ei tohi käia?

P8-8 – Ei tohi, lapsed ei või.

Lapsed ei või. Aga täiskasvanud tohivad?

P8-8 – Jaa.

T8-6 – Aga miks lapsed ei tohi?

Jah, miks lapsed ei tohi?

P8-8 – Sellepärast, et seal on... ee... ropud asjad.

Hmm... aga miks lapsed ei tohi neid näha?

P8-8 – Nad... nad on liiga väiksed selleks.

T8-6 – See võib lastele rumalusi tuua. Ja siis nad võivad pärast pahandusi teha nende järgi.

Jaa, jaa. Aga kas võib veel olla mingeid keelatud asju arvutis, midagi halba? Mitte just, et kus ei tohi käia, vaid üldse halba.

T8-8 – Koledaid pilte võib olla.

P8-6 – Minu emme ei luba arvutist vaadata neid pilte.

Pilte. Kelle pilte või mille pilte?

P8-6 – Ei, me oleme teinud ja siis emme on sisse laadinud, aga ta lubab vaid harva, aga mitte väga.

Teie enda tehtud pilte?

P8-6 – Jah.

Aga kas sa oskad arvata, miks ta ei luba neid vaadata?

P8-6 – Ma ei tea, miks ta ei luba...

Okei. Aga millised koledaid pilte veel võib arvutis olla?

T8-8 – Noh... (mõtleb pikalt) Hirmsaid pilte, näiteks varastest või pättidest...

P8-7 – Või krokodillidest!

T8-6 – Jah ja müristamisest... selliseid, mis tekitavad hirmu.

Aga miks need pildid hirmu tekitavad?

T8-6 – Selline tunne, et nad on olemas ja see halb asi on siin kohe siin sinu juures (näitab käega enda lähedale lauale).

T8-7 – Jah, kui krokodill oleks siin!

Lapsed teevad suuri silmi

P8-8 – Ta sööks meid kõiki ära!

Okei, see oleks hirmus küll jah. Aga mida veel võib arvutis olla halba?

P8-8 – Siin on niimoodi, et... näiteks... kui sa tahad mingit mängu endale alla laadida, siis see maksab raha näiteks.

P8-7 – Ja kui sa tahad endale telefoni laadida mängu, siis osad maksavad ka.

Mhmmh.

P8-6 – Kui ma tahan mingid filmid alla laadida, Tomi ja Jerry't, siis emme peab ise laadima, sest ma ei oska eriti ja need maksavad ka natuke.

Maksavad ja see on raske?

P8-6 – Jah.

P8-7 – Mina küll oskan!

Aga mis teie arvate, mis võib veel olla arvutis halba?

T8-7 – Halvad inimesed.

Mhmmh, halvad inimesed, teised kasutajad ühesõnaga, jah?

T8-7 – Jah.

Väga õige. Kas midagi veel äkki...?

P8-8 – Kui sa oled kuskil kohas näiteks, Facebookis või MSN-is, siis seal võidakse sulle rääkida halbu asju.

Teised inimesed räägivad, jah?

P8-8 – Jah.

T8-7 – Ja Facebook on kõige halvem asi, seal juhtuvad väga palju asju.

Mis seal juhtub?

T8-7 – Mu ema oli Facebookis ja siis üks mingi mees hakkas temaga rääkima ja mu ema ei rääkinud edasi.

Kas keegi võõras?

T8-7 – Jah.

Selge pilt, selge pilt. Nii, mida te peate interneti ohtudeks? Halbadeks asjadeks? Kas see on kõik see, mida te rääkisite praegu?

Mitu last – Jah.

T8-8 – Pahad inimesed, pahad pildid...

T8-6 – Aa, ma tean! Silmad võivad haigeks jääda.

P8-7 – See. Üks koht on veel olemas, kus on niimoodi, et seal nagu, nagu, vajutad nagu next ja siis tuleb inimene ja niimoodi... (naerab) ma ei taha öelda nagu.

Mis seal on? Kas see ei ole hea asi siis, on keelatud?

P8-7 – Mh...

Kuidas? On halb asi? See on halb asi?

P8-7 – Mhmh, jah.

P8-6 – Silmad võivad pimedaks minna.

Aga miks? Kas siis, kui liiga palju kasutate arvutit või?

P8-6 – Näiteks iga päev oled tund või kaks tundi, siis lähevad järjest silmad pimedaks.

P8-8 – Ma ütlen ühte tavaliselt asja, ükskord, ühte, noh, naljakat asja. Mulle öeldi ükskord...

Skype'is kirjutas mingi Edgar Savisaar: „Nüüd saate molli!“

Kõik naeravad.

P8-8 – Niimoodi ja siis näitas seal poksimis seda ja siis niukest märki.

Kas sa arvad, et see oligi Edgar Savisaar, päris Edgar Savisaar?

P8-8 – Jaa.

P8-6 – (naerab) „Nüüd saate molli!“

Aga miks ta seda kirjutas?

P8-8 – Ma ei tea.

T8-6 – Haa, ma tean!

P8-8 – Ja näitas musklit veel!

T8-6 – Mul issi rääkis ükskord mulle, et hoopis mõni teine paha inimene võib võtta näiteks kellegi teise inimese pildi ja siis rääkida selles pildis.

Jaa, väga õige...

T8-7 – Ja minu vend on üle kümne tunni arvutis.

Teised - Appi! Oo mai gaad!

On? Ja kas tal on silmad haiged ka?

T8-7 – Äkä.

P8-6 – Siis ta peaks prille kandma!

P8-7 – Hommikust õhtuni?

T8-6 – Hommikul vara ärkab üles, kell kuus, ja kell kümme lõpetab!

T8-8 – Issand jumal küll!

Okei. Aga ma küsin nüüd teilt järgmisena sellise küsimuse, et kas teie ise olete internetis mingi halva asjaga kokku puutunud, nagu te rääkisite?

T8-7 – Jaa.

Nii?

T8-7 – Mingi võõras inimene hakkas minuga rääkima.

Kus ta hakkas sinuga rääkima?

T8-7 – Ma läksin mingi mängima ja siis MSN-is oli mingi võõras inimene.

Aga mida ta sinuga rääkis?

T8-7 – Ei mäleta enam.

Aga kas sa rääkisid temaga vastu ka või?

T8-7 – Mkm.

Ei rääkinud, okei.

P8-7 – See, mis ma enne ei tahtnud öelda, siis selles...

Mis seal oli?

P8-7 – Nagu, nagu... ta hakkas nagu rääkima, siis ta ütles mingis teises keeles ütles mulle, ühest ma sain aru ja siis ta ütles, ee... ma ei mäleta, mis see sõna oli.

Midagi ütles võõras keeles sulle?

P8-7 – Mhm. Midagi ma sain ikka aru ka, sest ma oskan seda keelt, mis seal oli.

T8-7 – See oli vene keel või?

P8-7 – Ei olnud!

Aga mis ta rääkis, mis ta ütles?

P8-7 – Ee... ma ei mäleta.

Aga kas te veel olete kogenud midagi halba internetis? Ise.

Mitu last - Mkm.

Viiruseid, kas keegi on teiega rääkima hakanud veel? Või... on midagi... keegi on vale pildiga olnud või?

P8-8 – Arvuti lendab õhku.

Poisid naeravad.

P8-7 – Üks näitas... vaata selles kohas, mis ma enne rääkisin, et ei taha öelda, siis seal üks nagu vajutas, mina ei vajutanud ja siis keegi vajutas next ja siis tuli mingi asi ja siis ta näitas (vaikselt) fakk.

Lapsed üllatuvad, naeravad.

Ah, et roppused ühesõnaga jah?

P8-6 – Selline on fakk ju? (näitab keskmist sõrme)

Teised – Ouu, ei tohi!

Et ühesõnaga roppendatud on internetis, jah?

P8-7 - Mhm.

T8-7 – Kui ma mängin arvutis, siis MSN-i tuleb mingi võõras inimene ja saadab mulle tapmispildi.

T8-6 – Väkk.

Kuidas?

T8-7 – Tapmispildi saadeti mulle MSN-i. Emme ka teab seda.

Rääkisid emmele jah? Muidugi... aga mis sa arvad, miks ta nii tegi?

T8-7 – Ma ei tea.

Sulle saatis?

T8-7 – Teistele on ka saatnud, X-le näiteks...

T8-8 – Ma tean jah.

T8-6 – Kes saatis?

Aga kuidas see nagu... et see on ju väga halb, kui nii tehakse?

T8-7 – Jah...

Ja midagi rohkem ei ole teie endaga juhtunud?

T8-7 – Ei.

P8-8 – Ei.

Aga kuidas... öelge mingisuguseid märksõnu, et kuidas te olete ennast tundud pärast selle halva asjaga kokku puutumist.

P8-7 – Ma ükskord nutsin ka (muigab).

Ahah. Okei. Aga kas on olnud halb või häiritud või ükskõikne näiteks? Kuidas te olete ennast tundud?

T8-7 – Ma olen halvasti ennast tundud.

Jah... Kas kellelgi tuleb veel midagi pähe?

T8-8 – Paha olla.

P8-8 – Et halvasti oleme end tundud... aa, siis on küll, palju kordi, väga palju.

On väga palju juhtunud seda?

P8-8 – Kuskilt kohtadest valutab, vahepeal valutab pea või siis südamest.

T8-7 – Hirm tuleb peale.

Hirm tuleb peale?

T8-6 – Hirm tuleb peale, et mida sa nüüd teed, appi, et no ma ei tea, kus ma olen.

P8-6 – Kui kaua me veel räägime?

Natukene veel. Varsti saate joonistama ka hakata.

P8-6 – Jee!

P8-8 – Mul on kõik olemas!

Aga kas... ühesõnaga väga palju te halbade asjadega ei ole kokku puutunud?

Mitu last - Mkm.

Kui palju kordi, kui te ütleksite?

P8-7 – No, üks kord.

P8-8 – Kümme! Kümme tuhat!

T8-7 – Kaks korda ütleme.

Aga nüüd võitegi oma värvilised pliiatsid võtta. Hakkame joonistama!

Lapsed hakkavad sagima, omavahel arutama ja pliiatseid kokku koguma.

Nii, ma jagan siia laua peale pildid.

Lapsed – Oo!

See on arvuti, üks ole. See on selline pilt, see näitab sõpra, sina sõbraga. See pilt näitab ka sina sõbraga, näiteks koera või muu koduloomaga. See pilt näitab väga palju sõpru koos, üks ole. Nii, see on Leiutajaküla Lotte, ma loodan, et te kõik teate teda.

Lapsed – Jaa!

Need on vanemad. Ema ja isa, üks ole. Nii, siin olete vanematega arvutis, näete. Siin on nagu isa ja poeg, aga te võite seda... et see olete näiteks teie ja see on kas isa...

T8-6 – Siia võib patsi joonistada!

Jaa, just, täpselt nii, joonistad patsi pähe. Nii, siin on, näete, kaks last arvutis, hoiavad niimoodi peast kinni oi-oi-oi, siin on küll midagi halba juhtunud. Kas nad on üllatunud või pettunud.

P8-8 – Või nad on... pea valutab.

Heh, või jah pea valutab. Siin on lapsed kõik koos arvutis. Naeravad, midagi teeb neile nalja. Siin on üks laps arvutis, räägib kellegagi juttu, kirjutab kellelegi.

P8-7 – Kas ta on voodis või autos?

Ta on voodis. Ja see on telefon.

T8-6 – A mida me siis nagu joonistame?

Kohe hakkam teile rääkima. Nii. Kuulake nüüd hästi tähelepanelikult.

T8-7 – Mul on teritaja ka!

T8-8 – Näe, mul on selline teritaja!

Väga tore. Kuulake nüüd tähelepanelikult, ma räägin teile nüüd... Leiutajaküla Lotte ema ja isa tutvustasid talle hiljaaegu arvutit. Nüüd meeldib Lottele väga internetis ja arvutis käia. Vanemad olid aidanud Lottel teha endale e-maili aadressi ja MSN-i, mille kaudu Lotte oma sõpradega kirju vahetab ja räägib. ühel õhtupoolikul läks Lotte internetti üksinda, sest vanemaid ei olnud kodus. Talle oli MSN-i keegi kirjutanud, keegi Juhan, keda Lotte ei tunne. Ja ta pole Juhanit mitte kunagi näinud. Juhan tahab Lottega kokku saada. palun kirjutage, joonistage ja meisterdage, kuidas Lotte edasi käitub, mida Lotte teeb. Siin on teile antud telefon, et kas ta helistab kellelegi, kas ta näitab sõpradele, räägib vanematega. Te võite kõike kasutada, te võite kirjutada, liimida, joonistada...

P8-8 – Kas niimoodi ei või teha, et ta seal internetis räägib talle vastu?

Võite kõike teha, aga kirjutage ja joonistage just seda, mida te arvate, et oleks õige teha! Mida teie teeksite.

P8-6 – Aga kas võib joonistada seda, et... nagu Lotte on arvutis ja siis mingi kirjutab sinna ja...

No selles mõttes... joonistage just seda...

T8-6 – Ma oskan hästi joonistada!

Väga hea.

T8-7 – Mulle meeldib joonistada!

T8-8 – Mulle kaa!

Aga, tähelepanu. Kirjutage justnimelt seda, mida te arvate, et oleks õige teha. Mida teie teeksite.

P8-6 – Aga kas joonistada võib?

Jaa, jaa, muidugi.

Lapsed arutavad pliiaatsite, liimi, väljalõigete ja oma plaanide osas omavahel.

Võtke kõike, mis teil vaja on...

P8-8 – Kas joonistada ei või?

Võib, ikka võib. Võite joonistada, kirjutada, liimida, võite teha, kuidas iganes tahate. Mõelge muidugi. Aega on.

T8-6 – Kui palju?

Aega on umbes 20 minutit. Ja kui te tahate, kui teil on natuke kitsas või... siis võite minna teise laua taha, sest võib-olla on teil natuke mugavam. Kui te ei taha, et teised näeksid teie pilti.

Lapsed arutavad ja joonistavad, meisterdavad. Keegi eraldi istuma ei lähe.

Kõik, mida te joonistate või kirjutate, on õige. Joonistage seda, mida te arvate, et Lotte võiks teha.

Vahepeal selgitan lastele veel: Võite kirjutadagi, võite joonistada ja kirjutada, mida ta teeb just. Kas ta räägib kellelegi või kas ta helistab kellelegi või kas ta läheb kohtuma või mida ta teeb? Või ta ei tee midagi? Mida peaks tegema?

T8-6 – Paneb arvuti kinni.

Jah. Aga võidki seda joonistada või kirjutada.

T8-7 – Vaata, see pilt on täpselt nagu Y!

T8-8 – Näita!

T8-6 – On jah! Ja kui tal juuksed kinni oleks siis oleks nagu P8-6!

Kõik naeravad

P8-6 – (vaatab pilti) On jah ühesugune minuga.

Vahepeal, kui tundus, et lastel on juba teatav tüdimus või kui mõni laps hakkas midagi muud tegema, millestki muust rääkima, ütlesin: Nii, lapsed, teil on nüüd aega veel kümme minutit. Nii et joonistage veel hoolega.

P8-6 – Näed, siin liiga kaua rääkisid ja arvuti plahvatas.

Nii, aga mis Lotte siis tegi?

P8-6 – Noh, läks lihtsalt ema ja isa juurde.

Kas ta rääkis neile siis, mis juhtus?

P8-6 – Jah, rääkis.

P8-7 – Nii, siin Lotte helistab. Ta räägib emale ja isale ja siis helistab sellele Juhanile.

Ja mis ta temaga räägib?

P8-7 – Et mis kell nagu.

Aga Lotte räägib kõigepealt emale ja isale, et Juhan tuli temaga rääkima?

P8-7 – Jah.

Mis ema ja isa ütlevad?

P8-7 – Et... kas sa tahad minna. Lotte ütleb jaa.

Okei. Aga kui sina ütleksid emale ja isale, et keegi võõras onu, keda ma ei ole mitte kunagi näinud, tahab minuga kokku saada, et mis sa arvad, mis su vanemad ütleksid?

P8-7 – Nad võib-olla ei lubaks nagu, kuna see on võõras inimene.

T8-6 – Jah, võõrad inimesed võivad ükskõik, kes, kelled olla.

P8-8 – Nad võivad olla vargad, kes varastavad hoopis asju.

P8-7 – Ja siis nad suhtlevad arvutis. Et alguses oli rõõmus ja siis nagu keskmine ja siis läks ära tujust...

Lotte või?

P8-7 – Jah.

Ahah. Aga miks ta läks kurvaks?

T8-6 – Sellepärast, et ta ei saanud enam arvutis olla.

Kes tahab veel oma pildist rääkida?

P8-8 – Nii, siis Lotte rääkis selle Juhaniga, Juhamiga. Siis ta mõtles, et kas ema ja isa lubavad ja siis ta helistas ema-isale telefoniga. Nemad ei lubanud. Ja siis ma tegin siia selle mossis näo sellepärast, et nad ei luba.

Aa, et Lotte oleks ise tahtnud kokku saada?

P8-8 – Jah...

Ja ema-isa ei lubanud. Aga kas Lotte siis sai või ei saanud kokku?

P8-8 – Ei saanud. Oleks võinud teise osa ka teha, kus Lotte läheb salaja sinna.

Aga sina oleksid nii teinud?

P8-8 – Eiii.

T8-6 – Vaata...

Aa, et siin Lotte kutsub oma emme vaatama arvutisse jah?

T8-6 – Jaa, see on alati... mina ka kutsuksin.

Mis sinul siin on?

T8-7 – Nii, Lotte räägib arvutis. Ja siis kiusab see Juhan teda. Ja siis näitab tapmispilti, kus on veretilgad.

Aga mis siis Lotte teeb?

T8-7 – Siis ta saab kurvaks. Näed, siin on sellest Juhanist kuri pilt.

Aga Lotte... mis ta teeb, kas ta paneb arvuti kinni või ta vastab või?

T8-7 – Ta ei räägi enam...

Kas ta läheb arvuti juurest ära või paneb arvuti kinni või...?

T8-7 – Ta paneb arvuti kinni.

Aga kas ta räägib hiljem ka sellest kellelegi?

T8-7 – Ei.

Ei räägi, mitte kellelegi?

T8-7 – Ainult emale ja isale.

Emale ja isale räägib, jah. Okei. Mis sinul siin pildil on?

T8-8 – Minul läheb Lotte lihtsalt arvuti juures ära, ta läheb, näed, siin ta läheb räägib emmele ära.

Okei. Ja mis siis saab?

T8-8 – No siis ema paneb selle arvuti kinni ja Lotte ei lähe enam sinna.

Kas Lotte ei taha siis enam arvutis käia?

T8-8 – Ei ta käib ikka, aga koos emaga nagu.

Okei. Nii, kas te olete valmis?

Enamik lapsi – Jaa.

T8-6 - Üks minut on aega

P8-7 – Jah, üks minut on veel aega.

Lapsed on joonistamisega valmis saanud

Kas ma võin need pildid endaga kaasa ka võtta?

Kõik lapsed – Jaa!

Kui tore, aitäh! Teil on kõikidel väga ilusad pildid. Kas ma võin nüüd teie käest edasi küsida?

P8-6 – Jaa.

Nii, ma küsiksin nüüd seda teie käest, et kui te olete mingi sellise halva asjaga kokku puutunud arvutis, siis mida teie teinud olete? Kuidas te käitunud olete?

P8-8 – Niimoodi, et kõik on korras.

Et kui te olete midagi halba näinud arvutis, kuidas te olete edasi käitunud? Mida te teinud olete?

T8-7 – Ee... siis ma olen emmele ütlen.

Emmele öelnud, okei.

T8-6 – Või issile.

Või issile, jaa.

T8-7 – Või vennale, suurele vennale.

Jaa. Aga mida nemad on öelnud vastu?

T8-7 – Et... ära räägi sellistega.

T8-8 – Mul ütleb õde nii. Et ei tohi rääkida võõrastega.

Kas midagi olete veel teinud?

P8-7 – Vastan talle ja ütlen, et ma ei taha enam rääkida... siis ma ütlen talle „kes sa oled“, siis ta näiteks ütleb, et ta on Ott...

T8-6 – Minu issi on Ott!

P8-7 – Ee... siis ma ütlen talle, et mis sa mulle nii halva pildi... nagu pildi saatsid.

Jaa?

P8-7 – Siis ta ütled, et mis pildi...

P8-8 – Ma tahtsin lisada... lisada P8-7 jutule.

Nii?

P8-8 – Et... ee... et kui ta ütleb näiteks halba midagi, siis niimoodi kirjutan: tsau-pakaa ja panen arvuti kinni.

Kas midagi veel? Mis teie näiteks teete?

P8-6 – Et kui keegi saadab midagi halba? Minul pole sellist veel juhtunud.

Aga kui on näiteks viirus?

P8-6 – Ma ei oska selle kohta midagi öelda.

P8-7 – Siis ma võtan selle viiruse maha.

Oskate seda teha?

P8-7 – Mina oskan.

P8-8 – Mul on viirusetõrje.

P8-7 – Aa mul ka viirusetõrje.

Kas emale-isale ka ütlete?

P8-7 – Mina küll ei ütle.

T8-8 – Mina ütlen emmele!

Miks sina ei ütle?

P8-7 – Sest ma oskan seda ise ära parandada.

Okei. Kas see teie arvates on õige, mida te teete? Räägite emmele-issile ja panete arvuti kinni ja...

Kõik lapsed – Jaa.

Aga mida peaks tegema kõigepealt, kõige esimese asjana, kui midagi paha näed arvutis? Kõige esimese asjana.

Mõtlevad

P8-7 – Ei vaata seda.

P8-8 – Niimoodi (paneב käe silmade ette) ei vaata seda ja katsub arvuti kinni panna. Paneb silmad kinni niimoodi ja siis tõmbab arvuti alla.

Okei. Ja siis räägib kellelegi?

P8-8 – Jah.

Aga kas see teie arvates aitab kuidagi, kui te räägite näiteks emale-isale. Kas see aitab?

P8-7 – Jaa.

T8-6 – Jaa.

Teised noogutavad.

Kuidas see aitab?

P8-8 – Otsivad nad üles ja siis nad lähevad nende isa ja emaga rääkima.

T8-8 - Jah, lähevad nendele ukse taha!

T8-7 – Lähevad politseisse!

Ahah, et see aitab. Aga kas see teid ka aitab, et kui te ennast halvasti tunnete, et kui te midagi halba olete näinud. Kas see teid aitab, kui te räägite kellelegi?

T8-7 – Ei.

Lapsed raputavad pead.

Selles osas ei aita. Aga mis siin aitaks?

Mõtlevad...

Kas lihtsalt unustamine, selle asja unustamine või?

T8-7 – Kui mul ikka väga halb hakkab, siis ma ütlen seda emmele ja siis ta võib sellest politseile teatada.

P8-7 – Viiu-viiu-viiu.

T8-8 – Mis sa teed!

Internetis on igasuguseid ohte, eks, nagu me rääkisime. Teised kasutajad ja nii edasi, väga palju erinevaid asju. Kas erinevate asjadega peaks ka erinevalt läituma?

Mõtlevad...

Kõik lapsed – Jaa.

Kuidas näiteks?

T8-6 – Näiteks selle koleda pildi võiks näiteks ära kustutada.

P8-8 – Või siis saata politseile.

Aga mida näiteks selle paha inimesega teha, kes teiega räägib?

T8-7 – Seletad seda politseile ja nad otsivad selle päti üles.

P8-6 – Siis annavad talle karistuse, et ta ei saa viis kuud, ei, kolm kuud arvutisse.

Üks laps tõstab kätt. Mhmh, nii?

P8-7 – Soome politseile.

Soome politseile? Miks Soome politseile?

P8-7 – Sest ta võib ka Soomes olla ju või Inglismaal.

Okei.

P8-8 – Mina olen Soomes käinud jalgpalli võistlustel ja Lätis ka.

Väga tore. Aga... kas üldjuhul on teie arvates arvuti hea või halb?

T8-7 – Halb

P8-7 – Hea

P8-8 – 50% hea ja 50% halb.

Et seal on mõlemaid asju jah, nii häid kui halbu asju?

Kõik lapsed – Jaa.

Aga kas teie üldse julgete arvutis käia või on teil pigem selline hirm, et midagi halba juhtub seal?

T8-7 – Minul on hirm.

T8-6 – Minul tegelikult ei ole, sellepärast, et mina käin ainult ühes kohas ja mängin kogu-aeg ainult ühte mängu.

P8-7 – Mis ühte mängu ainult!

Kus sa käid?

T8-6 – Ma tegelt ei tea, sest issi ei luba meil seda vaadata, sest ta kardab... ta ei luba meil väga palju arvutis ka üldse olla. Ja siis ta ei näita meile, kuidas ta paneb, sest me võime hommikuti muidu näiteks ise seda käima panna ja siis mängida.

Okei. Aga tegelikult ongi mul nüüd küsimused otsas. Et kas teil on veel midagi, mida te tahaksite öelda, näiteks arvuti kohta. Mis teil tuleb veel meelde? Mida emme ja issi on näiteks rääkinud?

P8-7 – Seda et, kui sa tahad mingist kohast nagu mingid asja, nagu nagu mingit koodi, mitte koodi, vaid seal on nagu see kasutaja... siis kui sa teed selle kasutaja, siis ema ja isa tegelikult teavad seda, sest neile gmaili, kas gmaili või igale poole neile tulevad sinna...

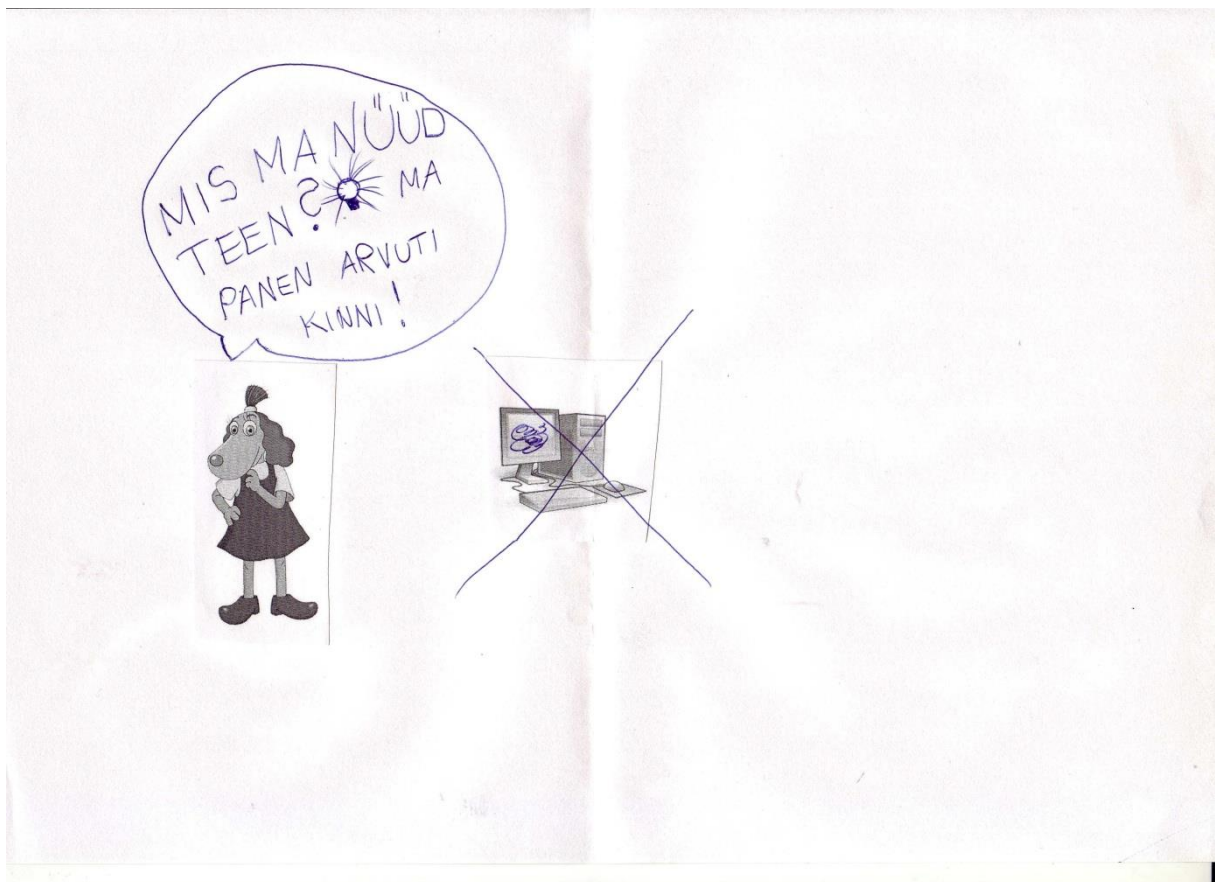
Mingi kiri nagu?

P8-7 – Jah, tulevad sinna. Ja siis nad saavad teada nagu.

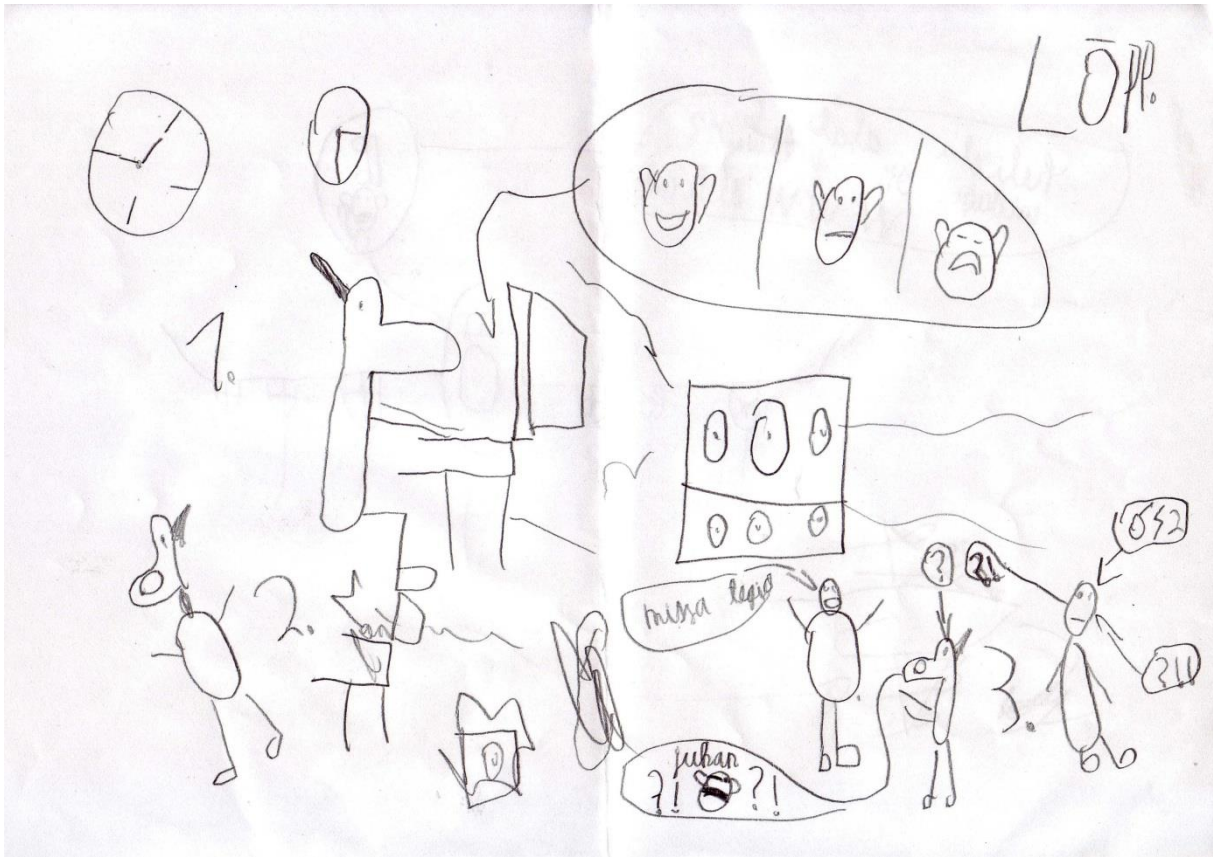
Mhm, okei.

P8-7 – Et kui sul on see sama kasutaja näiteks, kuskil nagu Rahamaal või... ja kui keegi on veel, siis sa ei tohi talle öelda seda, seda koodi, siis muidu võib ta sinna minna.

Jaa, see on ka väga õige. Kas veel midagi? Okei, aga lapsed, tegelikult ongi nüüd nii, et ma lähen kutsun õpetaja. Suur-suur aitäh teile abiks olemise eest!

Transkriptsioon 4

Grupp: neli 7-aastast last, kõik tüdrukud

Aeg, koht: Tartu, 14.01.2013

Osalejad: neli tüdrukut T7-9, T7-10, T7-11 ja T7-12

Tere, lapsed. Mul on väga hea meel, et te olete nõus mind täna siin aitama. Minu nimi on siis Inga ja olen üliõpilane, käin koolis. Ma teen seal ühte suurt koolitööd, magistritööd, ja selleks mul teie abi vaja ongi. Kunagi teete teie ka seda kindlasti. Nii. Ma panen telefoni siia niimoodi, see siis salvestab meie juttu. Pärast kirjutan siit lindilt meie jutu maha ja kustutan selle ära. Nii et ärge muretsege, keegi ei tea teie nimesid ega seosta seda teiega, nii et võite rääkida täiesti vabalt ja ausalt, kuidas pähe tuleb. Valesid vastuseid siin ei ole. Kui te tunnete, et te ei taha mingile küsimusele vastata või tahate hoopis ära minna, siis kindlasti öelge mulle, et see võimalus on teil olemas. Kas teil on küsimusi?

T7-11 – Ega meid telekasse ei panda?

Ei, ei. Ei panda telekasse.

Teised naeravad.

Teid keegi ei näe, keegi ei seosta teid kunagi selle intervjuuga. Teie andmeid kuskil ei ole, keegi ei tea, et just teie siin räägite. Ainult seda teatakse, et selle intervjuu vastajad on eestlased, 7-aastased ja et te käite ühes Tartu koolis.

T7-9 – Esimeses [klassi number] klassis.

Jaa, aga seda ka selles mõttes ei öelda, et te võite olla täitsa rahulikud. Ja kui teile mingi küsimus ei meeldi, siis sellele te vastama ei pea. Aga ma hakkan siis küsimusi küsima. Eksole? Ja ühte asja ma tahaks tegelikult veel paluda – et palun ärme korraga räägi.

T7-10 – Räägime ükshaaval.

Räägime ükshaaval. Ja kui keegi tahab kohe midagi väga öelda, siis tõstku käsi, eksole.

Lapsed – Mhmh.

Nii, hakkame pihta. Alustame äkki ringi, et mis on teie nimed.

Lapsed ütlevad oma nimed.

Ja kui vanad te olete, te olete 7-aastased, eks?

Lapsed – Jaa.

Ja te käite esimeses klassis, eks?

Lapsed – Jaa.

Kas teil on mingeid hobisid äkki?

Mis hobisid?

Noh, millega te tegelete vabal ajal, pärast kooli näiteks. Nii?

T7-10 – Ee... pärast kooli, kui me ära läheme jah?

Mhmh.

T7-10 – Ee... mina lähen neljapäev ja teisipäev trenni koos nende kolmega ja veel on tüdrukuid...

Mis trennis te käite?

T7-9 – Shate tantsukool.

T7-10 – Shates.

Aa, Shates, tantsutrennis ühesõnaga jah?

T7-10 – Jaa. Ja siis ülejäänud päevad ma lähen ema tööjuurde. Siit mäest alla ja... Aga reedel... ei teisipäeval ja esmaspäeval tal ei ole nagu seda tööd ja siis ma pean minema sinna Konsumi juurde ootama ja emme lubab mul vahepeal käia poes ja osta endale väike snäkk sinna näksimiseks senikaua, kuni ma teda ootan, ja juua.

Mhmh. Nii, hobisid veel?

T7-9 – Ma käin iga õhtu uisutamas.

Aa, uisutamas, väga lahe. Nii?

T7-12 – Mul on väga palju asju. Esmaspäeval käin ma laulustuudios ja koolis, teisipäeval käin ma trennis ja koolis, kolmapäeval käin ma laulustuudios, klaveris ja koolis, neljapäeval käin ma trennis, reede on mul vaba. Pühapäev, ei laupäeval käin ma jälle klaveritunnis, pool päeva vaba ja pühapäeval on mul vaba.

Ohhoo, milline tihe graafik. Nii, kas sinul ka mingeid hobisid on või lemmiktegevusi?

T7-10 – Ta käis balletis ükskord Shates!

T7-11 – Ma käisin trennis Shates, ma praegu seal ei käi, sest mul kand valutab, aga ema ja isa ütlesid mul, et ma lähen võib-olla veebruari kuus alles Shatesse ja balletti, aga täna ma lähen balletti vaatama.

Aa, väga kihvt. Väga tore muidugi. Mina tegin ka kunagi... käisin tantsimas, me käisime Koolitantsul ja esinemas ja igal pool.

T7-9 – Me lähme Koolitantsule!

Jah, see on hästi lahe.

T7-10 – 26ndal, see kuu juba!

See on lahe kogemus jah. Teil tulevad kindlasti kõik vanemad vaatama ja?

T7-10 – Meil on kava nimi on...

T7-9 – Ilutulestik!

T7-10 – Ilutulestik, et me sahistitega vehime.

Nii lahe.

T7-12 – Mul on kuldsed sahistid.

Nii. Väga tore. Nüüd ma hakkam teilt küsima arvuti kasutamise kohta. Kui tihti te tavaliselt arvutis käite? Alustame siis siit poolt.

T7-9 – Ma käin... vahel... ma ei käi väga arvutis, ma käin emme tahvelarvutis vahepeal.

Aa, aga kui tihti umbes?

T7-9 – Mm...

Kas nädalas paar korda või harvemini või tihemini või?

T7-9 – Nädalas ikka.

Nädalas paar korda?

T7-10 – Kas päris arvutis?

Noh, ükskõik, internetis. Näiteks tahvelarvutis ka.

T7-10 – Ee... ma ei käi peaaegu üldse, ainult kolmapäeviti vahepeal käin vaatamas e-kooli.

e-kooli? Okei.

T7-11 – Ee... mina käin mingi. Okei. Ma käin tema juures vahepeal arvutis, vaatan, mis seal toimub ja... mida ta õde teeb ja aga muidu ma ei ole peaaegu üldse.

Aga kas kodus on sul muidu arvuti olemas?

T7-11 – Mhmh.

Aga vahel käid seal?

T7-11 – Vahel.

Aga mitte väga tihti?

T7-11 – Mhmh.

Nii?

T7-12 – Ei käi üldse.

Mitte üldse? Sa ei ole kunagi arvutis käinud?

T7-12 – Mm... Ma nägin ükskord unes. Ma magasin ja nägin unes, et ma olin arvutis (lapsed naeravad).

Okei. Aga kas päriselt oled arvutis kunagi käinud?

T7-12 – Ei, ma nägin unes, et ma olin arvutis. Ja siis ma ütlesin „Emme!“ . Emme ei vastanud (lapsed naeravad).

Okei. Siis on küll nii, et sul võib olla isegi natuke igav siin küsimustele vastata... et need on ikkagi arvuti kasutamise kohta. Et kui sa ei ole seal kunagi käinud, siis võib-olla hakkab sul siin igav...

T7-12 – Aga ma väiksenä käisin.

Okei. Kas sa mäletad, kui vana sa siis olid?

T7-12 – Ee... mingi paar aastat tagasi oli see.

Aga miks sa enam ei käi?

T7-12 – No ma vahepeal hästi harva käin.

Selge. aga ma küsin edasi. Mida te tavaliselt arvutis teete?

T7-9 – Mängin.

Millistel lehtedel, kas sa oskad nimetada?

T7-9 – Ma mängin ainult neid mängu, mis on ise tõmmatud.

Aa. Et internetis nagu mitte jah?

T7-9 – Jah.

Okei. Nii? Mis sina tavaliselt teed arvutis?

T7-10 – Mina... mm... ma mängin vahepeal Angry Birdsi. Ja siis panen neid nukke riidesse.

Okei. Ühesõnaga ka mängid. Nii?

T7-11 – Mina mängin Y8-s ja siis ma kuulan YouTube'is laule ja siis ma vaatan hästi harva pilte.

Pilte? Kus sa pilte vaatad?

T7-11 – Google'ist.

Ahah, okei.

T7-10 – Ma ei viitsi vaadata.

T7-12 – Ma käisin väiksenä seal... arvutis, hakkasin panema salaja arvutit käima, aga ee... arvuti oli liiga kõva ja siis ma hakkasin karjuma (lapsed naeravad).

Aga kas sa oled ka kuskil internetis käinud, kuskil lehtedel? Midagi teinud?

T7-12 – Mkm.

Mitte midagi? Okei.

T7-9 – A ta telekat ikka vaatab!

Okei. Kas te oskate veel nimetada mingisuguseid internetilehekülgi, kus te käinud olete?

T7-11 – Frivv!

T7-9 – Y3.

T7-10 – Y8, Frivv ja...

Kas midagi veel? Näiteks sa ütlesid YouTube? Vahepeal vaatate mingeid videoid?

T7-10 – e-kool.

Rahamaa?

Kõik lapsed – Rahamaa!

T7-10 – Ma mängin seal!

Mängite jah?

T7-10 – Pandandaa on kaa!

Misasi?

Kõik lapsed – Pandandaa!

T7-10 – Seal saad sa ise valida enda pandale värvi ja temaga mängida, saad jäätist käia ostmas, raamatukogus. Ja siis saad käia kummituste majas, maal ja...

Issand kui huvitav, ma ei teadnudki sellest lehest midagi... Aga... kas te kasutate selliseid lehekülgi ka, näiteks nagu MSN?

Kõik lapsed – Eii.

Või Facebook?

Kõik lapsed – Eii.

Või Skype?

T7-11 – Skype, Skype, Skype!

T7-10 – Mina kasutan Skype'i!

T7-9 – Minu meelest need 18-aastased ei tohi... alla 18-aastastel ei tohi vist olla Facebooki.

Mhmm. Aga miks, ei tea?

T7-9 – Ee... Seal võivad võõrad midagi öelda sulle.

Võõrad võivad rääkima tulla, eks ju?

T7-9 – Jaa.

Aga kas te tahaksite endale näiteks Facebooki kontot?

T7-10 – Mul on.

Sul on või?

T7-10 – Ma käin oma venna omas. Aga see ongi põhimõtteliselt nagu minu oma, ainult mina käin seal.

Aga mis sa teed seal?

T7-10 – Noo... mu sugulastel ja siis mu sõbrad on onju ja siis nendega räägin vahepeal, aga ükski võõras inimene ei ole siiani tulnud.

Ei ole jah? See on väga hea, see on väga hea. Nii?

T7-9 – Mina käisin salaja emme tahvelarvutis vaatamas Facebooki, ma tean parooli ja siis tean nime ka.

Aga mis sa seal teed? Kui sa seal oled?

T7-9 – Vaatan.

Vaatad pilte?

T7-9 – Jaa.

Aga kas sa räägid ka kellegagi?

T7-9 – Ee... Ei.

T7-10 – Kas sa mängid seal?

T7-9 – Ee... noo... ma ei tea.

Aga näiteks Skype... kes kasutasidki Skype'i?

Kolm last tõstavad käe.

Aga mis te seal teete?

T7-10 – Ma tahan öelda (tõstab kätt)!

Nii?

T7-10 – See, et... Minu ema õde elab Saksamaal, tal on kolm last. Ja siis me nagu temaga vahepeal suhtleme.

Mhmh. Ühesõnaga sugulastega räägid juttu ja nii?

T7-10 – Mhmh.

T7-9 – Mina käin tahvelarvutis, eks ju, no Skype'is ja mu vanaema on Ameerikas ja tema saadab meile igasugusi asju ja ta on mulle 19 kuni 20 kleiti juba saatnud.

Aga siis sa temaga räägid ka Skype teel juttu jah?

T7-9 – Jah, aga ma näen teda. Videoga.

T7-10 – Jaa, me näeme!

Jaa-jaa-jaa. Nii?

T7-11 – Ma käin tavaliselt emme või õe omas, aga varsti saan enda oma ka.

Ahah, okei.

T7-10 – Kuule me oleme alles 7-aastased. Mõtle, mitme aastased meie vanemad olid, kui...

Jah, kui mina olin 7-aastane, siis ei olnud midagi sellist veel.

T7-10 – 11 aastat veel.

Nii. Ma küsin teilt nüüd edasi. Kui te arvutis olete käinud, kui sina väikena käisid või kui te praegu seda kasutate, kas te kasutate seda tavaliselt üksinda või on keegi teie juures? Alustame siit poolt. Kui sina näiteks arvutis käisid, kas sa käisid täiesti üksinda või oli keegi sinu juures?

T7-12 – Salaja.

Salaja? Sa ei öelnud ka kellelegi või?

T7-12 – Ei.

Ema-isa ka ei teadnud?

T7-12 – Ei teadnud, aga lõpus sai teada, sest ma hakkasi karjuma (lapsed naeravad).

Aga mis nad siis ütlesid?

T7-12 – Ma ei mäleta.

Midagi? Nad ei pahandanud sinuga, et sa salaja läksid?

T7-12 – Ei.

Aga miks sa üldse salaja läksid?

T7-12 – Ma ei tea... ma ei läinudki nagu päris salaja, aga keegi lihtsalt ei teadnud sellest.

Okei. Aga kui teie käite arvutis, kas üksida või kellegagi koos?

T7-11 – Vahepeal käin üksinda, vahepeal kellegagi koos ja kui ma olin mingi kuueaastane, siis mul on selline vend, kes õpib vist mingit filosoofiat, siis ta ei taha eriti arvutimänge mängida, aga ükskord ta mängis muga.

Aga kui sa käid kellegagi koos, siis kellega?

T7-11 – Mm... oma sugulasega.

Sugulasega... kas, kui vana sugulane on?

T7-11 – Kümme.

Aga ema-isaga koos ei käi arvutis?

T7-11 – Mmmm.

Okei.

T7-11 – Üksinda muidu käin.

T7-12 – Ma ei... ükskord kui vennal jäi mäng pooleli ja läks endale süüa tegema, siis ma viisin selle, ühe mehe tagasi algusesse (naeravad), siis ta tuli tagasi ja vaatas, et miks sa mu mehe tagasi algusesse panid!

T7-9 – Kui vana su vend on?

T7-12 – 16.

16. okei. Aga sina? Kui sa käid arvutis, siis kellegagi koos või üksi tavaliselt?

T7-9 – Üksi.

Üksinda. Aga oled kellegagi koos ka käinud?

T7-9 – Raputab pead.

Ei ole? Aga kui te alustasite arvutis käimist, kas siis olid ema-isa teie juures või?

Lapsed – Üksi!

T7-10 – Sest ma tean salasõna peast.

T7-9 – Mina tean ka salasõna peast ja käin aind üksinda.

Ainult üksi?

T7-9 – Vahepeal käin salaja.

Ahaa, käid salaja ka jah?

T7-12 – Kas sina käid ka vahepeal?

Mina käin koguaeg arvutis. Mul on seal kõik – mul on õppimine seal, mul on töö seal...

T7-9 – Minu õde õpib ka arvutis!

T7-10 – Mitu tundi sa seal oled?

Ma olen... võib-olla päevas... oleneb päevast, aga kui töö välja arvata, siis üks 2-3 tundi...

T7-11 – Ühes päevas ei tohi nii palju olla!

Ma tean (naerame).

Nii. Aga järgmine küsimus, alustame nüüd siit. Et millal te tavaliselt arvutit kasutate, ma mõtlen, et näiteks kas nädalavahetusel pigem või hommikupoole või õhtupoole või pärast kooli?

T7-9 – Issi tahtis meile osta lennupileteid kuhugile, sellepärast ta kasutaski, aga ta mõtles, et võib-olla me lähme Londonisse.

Okei. Aga kui sa arvutit kasutad, siis millal tavaliselt?

T7-9 – Noo... õhtul.

Õhtul. Okei. Nii? Millal?

T7-10 – Ainult pühapäeviti.

Ainult pühapäeviti...

T7-10 – Ja kolmapäeva õhtuti e-kooli.

Aga kui kaua te seal tavaliselt olete? Arvutis?

T7-9 – Pool tundi!

T7-10 – E-kooli vaatan ma tund aega, sellepärast, et ma ei saa millestki aru ja siis... Facebookis suhtlen ma ka tavaliselt tund aega.

T7-9 – Tund aega ei või. Üle poole tunni ei tohi olla, kui sa ei tea.

T7-10 – Minu ema lubab tund aega olla.

T7-9 – Meie ei või. Me võime pool tundi olla.

T7-11 – Mina võin aind olla vähe aega.

Aga kas sul on... kas su vennal on näiteks mingid kindlad ajad, millal ta võib olla?

T7-12 – Ta... ta mängib ainult seal arvutis ja saadan kogu-aeg kellelegi arvutist sõnumeid. Ma kogu-aeg ütlen, et kas sa saadad oma naisele, ta ütleb ei (naeravad).

Nii? Millal sina käid arvutis?

T7-11 – Mina?

Millal? Ja kui kaua?

T7-11 – Pool tundi...

Mhmh...

T7-11 – Oota mis see...

Ja noh kas näiteks nädalavahetuseti või õhtuti või koolipäevadel või kuidas? Tavaliselt...

T7-11 – Vahepeal kooli... pärast kooli.

Mhmh. Okei. Ühesõnaga teil on mingi kindel aeg ka, et kui kaua te arvutis võite olla.

Lapsed – jaa.

Pool tundi, pool tundi ja kaks tundi.

T7-10 – Vahepeal olen salaja kaks tundi.

Kas siis vanemaid teid väga ei jälgi, kui te olete arvutis või?

T7-10 – Ei.

T7-11 – Ei!

T7-10 – Nad isegi ei mõõda aega.

Mhmmh.

T7-11 – Ma olin ükskord...

T7-9 – Meie mõõdame!

T7-11 – Ükskord võisin ma 5 minutit arvutis olla.

T7-9 – Ükskord oli mingi... mingi sõber... ee... oli kolm tundi arvutis. Kui... siis tal ema ja isa olid ära läinud ja siis mina olin ka seal ja siis mingi vaatasin pealt, mul ei olnud midagi teha seal (naerab).

T7-12 – Mul oli väiksena ka ja nüüd on ka, kahekorraline korru... maja ja siis ma läksin üksinda väiksena kahele, teisele korrusele. Ja ema-isa ei saanud aru. Ma ei ütelnud neile midagi, lihtsalt hiilisin üles. Ja istusin laua ette ja hakkasin mängima. Vajutasin suvalisi nuppe.

Okei. Aga nüüd ma küsin teilt edasi. Kas arvutis, internetis on ka mingeid halbu asju?

T7-10 – Viirus!

T7-9 – Viirus.

Viirused. Aga kas midagi veel, midagi keelatud? Midagi halba?

T7-11 – Mm... näiteks...

T7-10 – Võõrad leheküljed!

T7-11 – Näiteks. Ma vaatasin ükskord „Pealtnägijat“ ja siis seal oli mingi poiss, kes Häidi ja kes... oli kirjutatud, et on Häidi, aga tegelikult oli mees ja siis ta saatis neile sõnumeid ja siis ta rääkis talle kuidas neid sõnumeid saata...

Mhmmh. Aga miks see halb oli?

T7-11 – Mmm... siis võib midagi juhtuda, et see väike võib ju ära ka kuskile minna ja isa ja ema peavad maksma...

Aga kellega ta rääkis, kas väikeste lastega või?

T7-11 – Mkm, suurte mingite meestega. Kes... oli kirjutatud nagu Kätemaksu Häidi, et...

Mhmmh. Nii? Kas internetis on veel midagi halba?

T7-9 – Sa ei tohi näiteks minna oma ema ega isa Facebooki, sest kui sa räägid seal kellegi võõraga, siis, siis sa kogemata räägid kellega su ema ei luba rääkida ja kogemata räägid ja siis sa paned... kirjutad talle midagi ja siis tema võib koge... siis emme läheb vaatab näiteks et... kui näiteks ema oleks köögis ja laps oleks seal nagu arvutis vaataks Facebookis, siis laps võiks kogemata kirjutada midagi, aga ema mäletas, et ta oli sees aga siis läks ta välja ja siis ema vaatas... võib vaadata, et ta on juba välja läinud.

Ühesõnaga kirjutada midagi nagu ema nimelt, on ju? Nii?

T7-10 – Tahtsin seda ütelda, et näiteks, et mu vennal juhtus ükskord niimoodi, et ta... läks minu ema Facebooki ja siis kui ta välja tuli siis ta oli kellegi võõraga suhelnud ja ta... minu ema ei olnud on ju ja siis nagu et... see kellega ta oli suhelnud, siis see kirjutas mu emale ja mu ema oli teadnud, et tal ei ole ühtegi sõnumit ja siis ta sai teada.

A mis siis juhtus?

T7-10 – Et ta ei saanudki lõpuks teada, et kes arvutis käis.

Hmm... aga sina teadsid, et vend, jah?

T7-10 – Ei ma alguses ei teadnud, aga ta ütles mulle, et tema käis.

Okei. Nii?

T7-11 – Näiteks see, et kui keegi saadab sulle sõnumi, et tule minuga kuskile kaasa ja siis nagu lähedki...

Keegi võõras jah?

T7-11 – Jah.

Aga mis siis sellisel juhul tegema peaks?

T7-11 – Ee...

Kas peaks minema?

T7-11 – Ei. Mitte. Emale öelda.

Emale öelda jah? Kindlasti.

T7-10 – Küsida tema nime ja perekonnanime ja kui su ema tunneb kedagi sellist, siis võid kaasa minna.

Aga kas samas internetis võib see ka olla, et ta ütleb küll oma nime, aga see on vale? Nagu see inimene tegi, kes ütles, et on Häidi... nii võib ju ka olla, ekssole, et ta tegelikult polegi see inimene, keda ta ütleb, et ta on?

T7-10 – Aga siis ta saab tegelikult lõpuks teada ka.

Kas sina oskad öelda, mis võib arvutis halba olla? Või keelatud?

T7-12 – Ei.

Ei oska?

T7-11 – A mis sina ütled?

Kõik need asjad, mis te ütlesite, on väga õiged... Aga ongi, hästi palju on just seda, et nagu võõrad inimesed kas hakkavad sinuga rääkima või tahavad sind kutsuda kuhugi või... see on nagu ohtlik. Ja samas ka mingisugused koledad pildid või videod.

T7-9 – Mulle räägiti, et kellegagi ei tohi nagu kaasa minna, kui keegi linna peal nagu on.

Mhmh, jaa see on õige, ei tohi.

T7-9 – Annab kommi või...

Ei tohi, kindlasti ei tohi.

T7-10 – See komm võib olla mürgitatud!

Jaa ja kui sa seda inimest ei tea ega tunne... sa ei tea, kus ta sind viia võib.

T7-11 – Aga kui ta on su sõber?

Kui ta on su sõber, siis... aga peab ikka alati enne ema käest küsima, kui kuskile lähed. On ju?

T7-11 – Muidu ema hakkab muretsema.

T7-12 – Ma kadusin ükskord peaaegu ära, aga siis ikka leiti mind üles.

T7-10 – Mina ka kadusin ükskord peaaegu Tartus ära ja siis ma läksin sinna laua juurde, kus öeldakse, et see laps on kadunud ja siis ma nägin oma venda ja siis ma jooksin tema juurde ja siis ta kadus jälle ära ja siis pidin jälle sinna laua juurde minema ja siis ma nägin oma ema ja siis ma jooksin tema juurde... (kõiki naeravad).

Nii, aga ma küsin edasi. Vaata need asjad, mis te ütlesite, mis on halvad. Kust te teate, et need on halvad asjad, kes... kas teile on keegi rääkinud teile nendest?

T7-9 – Ei.

T7-11 – Ema on rääkinud ja igast saadetes on räägitud ja...

T7-9 – Tahtsin seda öelda, et kui emme on mulle öelnud, et kellegi... et kellegi võõraga ei või kaasa minna.

Mhmm, jaa, ema on öelnud. Nii?

T7-10 – Ja minuuuu... emme arvutis oli ükskord viirus.

Oli jah? Aga siis ema ütles sulle, et see on nagu halb jah?

T7-10 – Jah.

Okei. Aga kas midagi on ka väga ohtlikku arvutis?

T7-11 – Mm... mina ei tea.

Mis võib juhtuda?

T7-12 – Mina kogemata viskasin väiksena emme arvuti põrandale... (kõik naeravad).

T7-9 – Aga see on naljakas, mitte mingi...

Aga internetis, see kui te olete arvutis sees, internetis... kas tuleb midagi rohkem pähe?

T7-12 – Mkmm.

T7-11 – Aga sinul tuleb?

Noo...

T7-11 – Sul peab tulema.

Jaa, on igasuguseid asju. On ohtlikke.

T7-11 – Ütle siis.

T7-10 – Et see asi... siin all on väiksed pungad onju. Ja siis arvuti läheb hästi kuumaks, kui see on hästi kaua... ee... käinud ja siis sa võid sinna käe ära kõrvetada.

Okei. Aga no mis on hästi ohtlik veel on näiteks koledad pildid ja videod. Kas teie olete midagi sellist näinud?

T7-9 – Ei.

T7-11 – Ee... ei.

T7-10 – Tead ma olen ühte näinud. Ma vaatasin „Kõige naljakamaid koduvideoid“ arvutist ja siis emm... üks sõitis rulaga ja kukkus kuidagi halvasti seal ja hüppas selga peale niimoodi (näitab).

Aii-aii, see on valus. Nii?

T7-11 – Mu sõber pani mingid... mingid tantsijad on ju ja nad muutusid mingiteks zombideks.

Kole oli?

T7-11 – Mhmh.

T7-12 – Siis kui ma olin T7-11-i juures, siis ta ütles, et tuleb mööda ja siis ta pani mulle jala ette, ma oleks peaaegu külmkapi vastu...

T7-11 – Kogemata, ma oleks libisenud!

T7-12 – Eii.

T7-11 – Ausalt ka!

Okei. Kas sul on veel midagi öelda? Mingeid kolemaid asju oled arvutis näinud?

T7-11 – Ma vaatasin ükskord arvutis mingit seda, mingit... suurte inimeste videoid ja siis... mingi... ühes mingid suured mehed ropendasid ja siis ma ei mäleta, mis seal edasi juhtus.

Kus sa nägid neid?

T7-11 – Ma ei mäleta lehekülge, aga kuidagi tuli lahti... ma tahtsin vaadata, et mis videod need on.

Sind huvitas ka mingil määral, et mis seal on jah?

T7-11 – Mhmh.

Aga kuidas sa tundsid end pärast seda, kui sa olid neid asju näinud?

T7-11 – No halvasti. Siis ma pidin ruttu vetsu jooksma.

T7-9 – Kui ma vaatasin ükskord „Kättemaksu kontorit“, aga enam ei ole nagu, siis oli kaks vastikut osa, nagu ma mõtlesin, et Marion tapeti päriselt ära, aga ei tapetud.

T7-10 – Jaa!

T7-9 – Jah aga Libahundi osa mulle ka väga ei meeldinud...

Arutlevad omavahel.

Jubedad on need jah! Nii?

T7-11 – Ja siis mulle ei meeldinud, et nad tahtsid mingeid asju siit seest ära lõigata Marionil...

T7-10 – Neerud.

T7-11 – Jah neerud!

Aga arvutis veel midagi?

T7-12 – Ma vaatasin ka ükskord Kättemaksu kontorit X-i juures ja siis neil oli laip seal!

Arutlevad omavahel.

Aga see ei ole päriselt juhtunud, selles mõttes, et see on nagu kõik mängitud nii.

T7-11 – Jaa.

Aga midagi arvutis veel äkki?

T7-11 – Aga sina tead?

T7-12 – Ma tean ainult telekast, et ükskord, kui ma vaatasin ühte naljasaadet, siis mingid mehed, kaks meest, olid arst ja üks mees, see oli nii rõve, et tegi surnud sellel mehel kõhu lahti ja siis võttis sealt mingi verise kilekoti välja. Öhh.

T7-10 – Jaa see on see Mr Beanis on!

T7-12 – Ei.

T7-10 – Mr Beanis oli ka mingi siukene asi... et kummikinnas võeti surnu kõhust välja...

Teised – Öhh!

Okei, okei. Aga kui te olete selliseid halbu asju näinud, siis kuidas te ennast tunnete pärast seda?

T7-9 – Halvasti.

T7-10 – Ma pean koguaeg vetsu jooksuma.

T7-11 – Ei julge magama minna... tulevad sellised halvad unenäod ja siis ma kardan neid...

Mhmmh...

T7-12 – Ma oleks peaaegu oksele hakanud.

T7-11 – Ma tahan ka midagi öelda... et see... ma nägin täna unes, et mu klassivend läks mingisse kunstmetsa...

T7-10 – Mis klassivend?

T7-11 – Ja siis oli mingi soo kohe seal ees ja siis ta vajus sinna põhja.

Jube. Nii?

T7-9 – Ma tahtsin seda öelda, et kui mina näen midagi õudset, siis hakkab ma kohe nutma, näiteks kui ma Kätekat nägin, siis ma hakkasin kohe nutma. Aga issi tegi mulle teed ja siis ma rahunesin maha ja siis ma läksin pärast ülesse.

T7-12 – Mina pöörasin, pööran koguaeg pea emme kõhu sisse, see on nii mõnus.

T7-11 – Räägi enda ka, räägi enda ka.

Noo mina tunnen ennast ka halvasti, kui midagi sellist jubedat on, kuigi ma tean, et see ei ole ju päris...

T7-11 – Kas sa elad üksinda?

Ei ela.

T7-12 – Miks?

T7-11 – Kellega siis elad?

Oma elukaaslasega.

T7-11 – Aga mis ta nimi on?

Okei! (naerame). Räägime nüüd edasi. Ee... Mida veel emme-issi või õed-vennad või sugulased või sõbrad teile arvuti kohta rääkinud on?

T7-12 – Kõik on mu sõbrad.

Kas on midagi rääkinud? Teile? Kas midagi, mida ei tohi teha äkki?

T7-9 – Ee... ei tohi teistega rääkida.

Võõrastega?

T7-10 – Ei tohi võõrastele lehekülgedele minna. Siis ei tea, mida võib juhtuda.

Mhmmh. Mida veel ei tohiks teha?

T7-10 – Ma ükskord hakkasin niimoodi karjuma, et emme kukkus põranda peale pikali (naeravad).

Aga kas midagi on veel keegi teile rääkinud arvuti kohta?

T7-11 – Kas sinule on?

Mulle on näiteks seda öeldud, et väga pikalt ei tohi korraga olla, et hakkavad silmad valutama...

T7-10 – Muidu sa võid prille hakata kandma.

Jaa, no ma kannan prille. Nii?

T7-9 – Kui mina lähen tahvelarvutisse näiteks Play poodi, siis seal maksavad mängud raha.

Mõned on free 'd, aga mõned on rahad.

T7-11 – Ai!

Aa, jaa, siis peab ettevaatlik olema, et sa seda, mis maksab, seda ei telli on ju.

T7-11 – Kui sul on kaks tooli kõrvuti, siis ei tohi näppe vahele toppida, siis saab ai!

Okei. (naerame)

T7-12 – See on ka arvuti probleem!

Nii?

T7-12 – Ee... et ükskord kui ma olin esinemas kirikus, siis ühed lapsed võtsid nii palju peotäis küünlaid, mille järgi pidi maksma, aga nad ei maksnud üldse.

Aii, ärge seda tehke.

T7-9 – See on varastamine!

See on varastamine jah. Kas arvutis saab ka varastada?

Kõik – Jaa!

Kuidas?

T7-11 – Sa paned nagu võõra nimele mingi asja. Ja siis sa lähed küsid selle pärast endale ja ütled, et sina tellisid selle, aga sa panid mingi tähe valesi ja siis ütled mingi vale nime, kus oli üks täht teistsugune.

T7-9 – Aga kas sina oled ka niimoodi teinud?

Teinud? Ei, ma ei ole varastanud.

T7-9 – Ei, sul on niimoodi juhtunud või?

Ei, mul ei ole õnneks selliseid asju juhtunud. Nii. Aga nüüd hakkame joonistama!

Lapsed – Jee!

Ma kohe räägin teile, kuidas. Nii. Siin ongi täpselt neli lehte, palun sulle üks, nii.

T7-11 – Kas emad nagu pidid ütlema, et me tuleksime siia või?

Jaa. Nad pidid ütlema, et nad on sellega nõus.

T7-10 – Nii ja nüüd me joonistame arvuti.

Nii, nüüd ma räägin teile, mida te joonistama hakkate. Mul on üks lugu, mida ma teile rääkima hakkam. Nii, ma panen need pildid siia, neid te saate kasutada. Liimida...

T7-11 – Lotte, Lotte! (lapsed asjatavad piltidega)

Aga nüüd palun pöörake tähelepanu. Nii. Ma loen teile ühe jutu. Võite seda minu pilti vaadata. Leiutajaküla Lotte ema ja isa tutvustasid talle hiljaaegu arvutit ja internetti. Nüüd meeldib Lottele väga vahepeal internetis käia. Ema tegi talle ka meiliaadressi, mille kaudu ta saab sõpradega suhelda. Ühel õhtupoolikul läks Lotte internetti üksinda, vanemaid ei olnud kodus, vanemad olid külas. Ja Lottele kirjutas Juhan, keegi Juhan, Lotte ei tea teda, Lotte ei tunne

teda, Lotte ei ole mitte kunagi Juhani näinud. Juhan kirjutab, et ta tahab Lottega kokku saada. ja mida ma tahan, et teie joonistaksite, on see, mida Lotte peaks edasi tegema. Mida oleks õige edasi teha?

T7-11 – Kas me nagu kirjutame ka või?

Te võite kirjutada ka. Võite joonistada, kirjutada, kleepida. Et siin on näiteks sõprade pilt, siin on telefon, vanemad. Ärge mitte joonistage seda pilti, joonistage seda, mis pärast hakkab juhtuma.

T7-9 – Kõige targem on emale helistada.

Jaa.

T7-10 – Kas peab kleepima?

Ei pea. Kui sa ei taha, siis ei pea.

Lapsed asjatavad piltidega.

T7-10 – Et kas me joonistame pildi, et mida Lotte peaks tegema?

Just, et mida ta peaks nüüd tegema.

T7-9 – Ta peaks vanematele helistama!

Jaa. Mida rääkima?

T7-9 – Et... mingi Juhan tahab temaga rääkida.

Mhmh. Nii?

T7-12 – Et mingi võõras Juhan tahtis temaga kohtuda ja et siis mida ma peaksin tegema, et ta ütles, et ma kohtuksin temaga pärastlõunal kuskil seal, ma ei tea, näiteks mänguväljakul...

Aga et te arvate siis kõik, et Lotte peaks kõigepealt emale helistama?

Lapsed – Jaa!

T7-11 – Mida ta seal mänguväljaku juures tahtis teha?

T7-12 – Minna sinna mänguväljakule nagu, kus on see kohvik, kus on tita kiigud ja suurte kiigud ja...

T7-11 – Mida ta peaks tegema siis?

T7-12 – Vanematele helistama.

Aga kui juhtub näiteks selline asi, et ema ei võta kohe telefoni vastu?

T7-9 – Siis helista isale!

T7-10 – Kas ma võin koomiksi teha?

Võid küll.

T7-9 – Ja siis ei tule lihtsalt kellelegi helistada ja lihtsalt mitte minna.

Mhmh. Aga kas peaks midagi ka vastu ütlemata või mitte?

T7-9 – Mitte...

Ma arvan ka nii.

T7-11 – Paned ukse lukku. Ja ei tohi ka saata... niimoodi, et sa saadad kellegi arvutis sõnumi, et kus sa elad ja siis ütled, et ma ei tule ja ütled, et kus sa elad, siis ta võib tulla sinu koju...

Jaa, see on ka väga õige, et ei tohi enda kohta midagi öelda, eks...

T7-10 – Isegi valet kohta ei või öelda.

T7-9 – Lihtsalt ära kirjuta midagi ja ära mine sinna kohta.

T7-11 – Kui Juhan ütleb näiteks sulle, et tule minuga kaasa, siis sina ei kirjuta midagi, helistad emale ja kui ta vastu ei võta, siis ei ütle midagi. Paned arvuti kinni.

Mhmh, jah. Väga õige. Nii. Aga kujutage ette, et te olete millegi halvaga internetis kokku puutunud... näiteks on olnud mingi hästi jube video või pilt või keegi on teiega rääkima hakanud... siis mida teie teeksite? Pärast seda?

T7-9 - Pärast seda ma lihtsalt ei vaataks seda videot ja ei mõtleks enam sellest...

Mhmh, jaa. Kas kellelgi on veel mingeid mõtteid? Mida siis pärast teha?

T7-11 – Kas sina oled midagi näinud?

Ei ole õnneks.

T7-12 – Ühel minu sõbral, kelle sõber ma praegu ei ole, oli ka arvuti ja oli selline... ma ei tea, kuidas seda nimetada... nagu selline liikuv asi, et saad näha kõikide tänavaid.

Aa, okei. See on see... kas see võib olla Google'is see kaart nagu?

T7-12 – Google'i kaart.

Lapsed arutlevad oma piltide üle.

T7-11 – Küsi siis edasi.

Nii. Kas te arvate, et kui te kellelegi räägite, kui te olete midagi halba kogunud, et kas see aitab?

T7-10 – Ei, jaa.

Kas see nagu teid aitab selles mõttes, et... sellest nagu üle saamisel?

T7-9 – Nagu et räägid midagi toredat näiteks?

Või kui te näiteks näete hästi koledat pilti arvutis, räägite sellest emale, et ema näed, ma nägin sellist pilti... et kas see kuidagi teid aitab?

Lapsed – Jaa.

T7-12 – Vist küll.

Aitab? Jaa-jaa. Aga kas erinevate asjadega, kui te erinevate ohtudega internetis kokku puutute, peaks ka kuidagi erinevalt käituma? No näiteks erinevad ohud, millest me siin rääkind oleme, on pildid, videod, võõrad, kes teiega räägivad, viirused... et kas nende erinevate asjadega peaks ka kuidagi erinevalt käituma?

T7-9 – Jaa, näiteks viirustega on siis, kui näiteks pakutakse sulle mingeid tasuta pileteid, muidu need vist ei tule. Ja näiteks...

T7-11 – Helistama emale.

T7-9 – Jah, ükskord oli niimoodi, et meil on selline, et alla tuleb selline, et viirus on see, ja siis ma vaatasin, et... tegin lahti kogemata ja siis mu emme ütles, et ära vaata ja siis ma panin ta õnneks ära ikka, see oli nii jube.

Jaa, issand, siis teil läks õnneks. Et ei võtnud ikkagi lahti...

Aga kas te kujutate ette, et te hakkate kunagi arvutis rohkem käima?

T7-10 – Jaa.

T7-9 – Mulle ei meeldi arvut.

T7-11 – Mulle ka mitte.

Ei meeldi? Aga miks?

T7-11 – Seal on igast halvad asjad ja...

Aga kas seal midagi head ka on?

T7-11 – Mm... mkm.

T7-10 – Ma kirjutan siia arvuti ekraanile praegu... (arutlevad, kellel on teritajat ja harilikku pliiatsit jne).

Aga ikka on ju head ka midagi arvutis? Seal on mängud toredad ja... saab e-kooli vaadata ja...

T7-11 – Ja saab isegi rääkida Skype'is.

Jaa.

T7-11 – Aga võõrastega nagu, kui nad küsivad midagi, siis nendega ei tohi. Et keeldud.

T7-12 - Isegi nii ei või, et keegi kirjutab niisuguse nime, mida see laps teab, ja siis kutsub teda kuhugile ja siis laps lähebki, aga on hoopis mingi varas.

Mhmm, ei tea ju kunagi, kes see võõras on, eks ole.

T7-9 – Jah, näiteks seal...

T7-10 – Ma kirjutasin kogemata ääre peale, sest ära ei mahtunud.

T7-9 – Ükskord oli nii, et näiteks siis, kui ma lihtsalt ütlen, kui võib niimoodi öelda, et näiteks on sul mingi sõber, oota millest me rääkisimegi? Ma olen X-i sõber näiteks ja kui keegi võõras ütleb, et ta on X, siis ma nõustun, et ma tulen temaga, aga see võib keegi teine olla.

Jaa.

T7-12 – Ma ei oska Lottet joonistada.

T7-11 – Küsi veel!

Hmm, mul on tegelikult küsimused otsas. Hmm, ma võin veel midagi küsida... Kus toas teil arvuti on?

T7-11 - Meil on igas toas, see on see laptop.

Aa saate igale poole viia jah?

T7-11 – Jah.

Nii?

T7-9 – Mitu minutit me siin olnud oleme?

Me oleme siin olnud juba... 45 minutit.

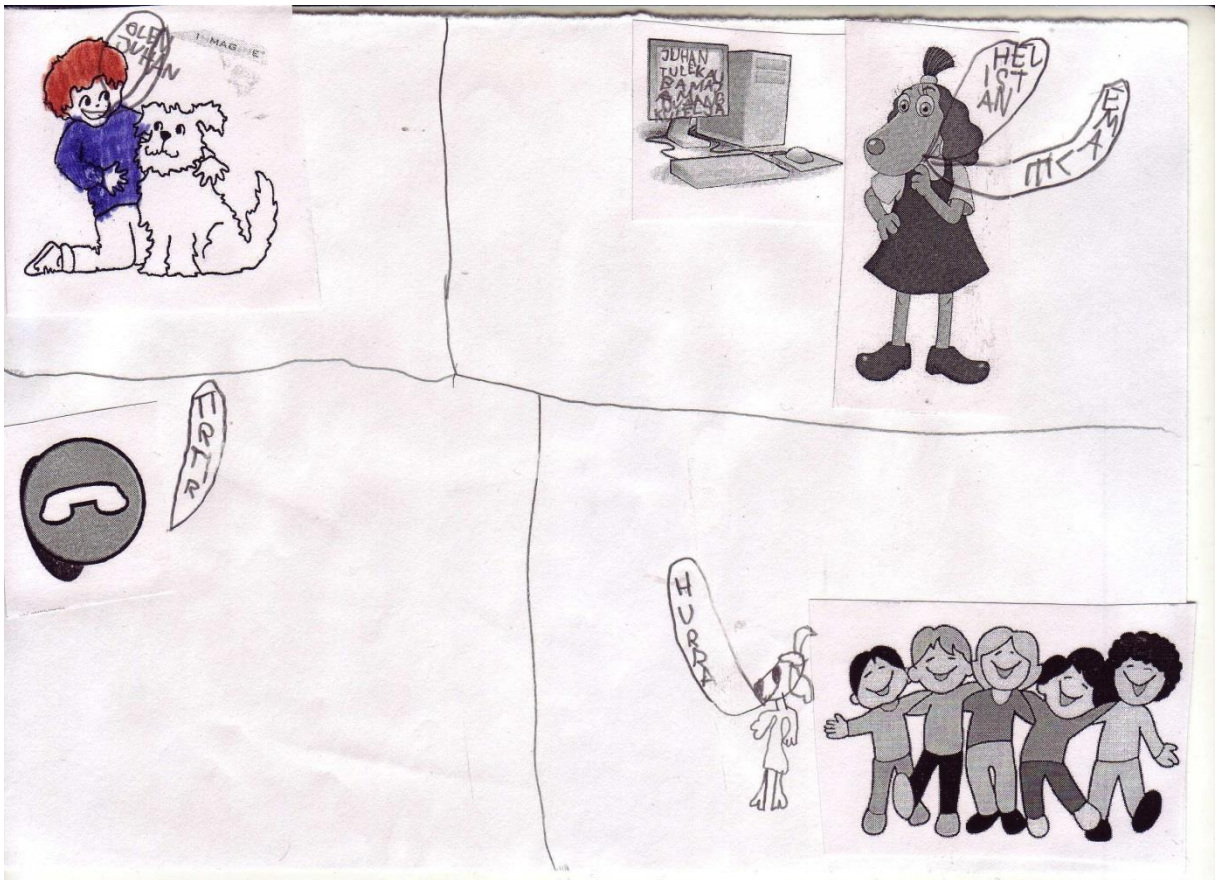
T7-10 – Phh... kell käis praegu!

Jaa, õpetaja tuleb teile järele ja siis te lähete sööma. Aga näed, te võite endale võtta neid pilte näiteks kui tahate... pärast saate äkki nendega mängida.

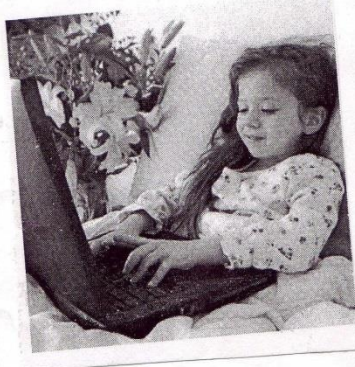
T7-11 – Räägi veel, üks küsimus veel!

Kas teil õdesid-vendi ka on?

T7-11 – Jaa, mul on üks õde, üks vend.

hirmu on oluline

Transkriptsioon 5

Grupp: neli 8-aastast last, kõik poisid

Aeg, koht: Tartu, 29.05.2012

Osalejad: neli poissi P8-9, P8-10, P8-11 ja P8-12

Tere, lapsed. Mina olen Inga ja ma käin ülikoolis. Ma teen ühte ülikooli tööd ja sellepärast ongi mul täna väga teie abi vaja. Teie istuge mugavalt ringis ja mina hakkan teie käest arvuti kasutamise kohta igasugu küsimusi küsima. Ja teie vastake täpselt nii nagu te tunnete ja nagu pähe tuleb, kõik vastused on õiged, selles suhtes siin ei ole valesid vastuseid. Vastake täiesti vabalt. Kui te mingile küsimusele vastata ei soovi, siis see on täiesti arusaadav ning te ei pea seda tegema. Kui te enam intervjuus osaleda ei taha, siis öelge mulle, sellest pole midagi, ja ma juhatan teid rühma tagasi. Teie nimesid ei kasuta ma mitte kuskil, kooli nime ei kasuta ma samuti, pärast ma küll kirjutan selle jutu ümber, mida me siin täna räägime, aga mitte keegi ei seosta seda teiega. Nii et te võite kõike rääkida, mida te tunnete. Alustame. Aa... Aga kas ma tohin teie käest seda paluda, et te teise jutule vahele ei sega, et kui teil tuleb mingi mõte, siis tõstke näiteks käsi või... et kõik saaksid ilusti rääkida, eks ole.

Lapsed: Mhmm.

Kas teil on küsimusi? Okei. Kõigepealt ma küsiks siis teie nimed.

Lapsed ütlevad oma nimed.

Ja kui vanad te olete?

Lapsed: Kaheksa.

Kõik olete kaheksa? Ja käite kõik... mis klassis?

Lapsed: Esimeses.

Esimeses klassis, okei. Kas teil hobisid ka on?

P8-10 – Jalgpall.

P8-9 – Jalgpall ja rattasõit.

P8-11 – Mina käin trennis.

Mis trennis?

P8-11 – Jalgpallis.

Okei, jalgpall on tõesti väga huvitav. Aga kas on veel mingisuguseid lemmiktegevusi?

Kõik koos: Jalgpall.

Okei, okei. Nüüd ma hakkan teie käest küsima arvuti kasutamise kohta. Et kas te oskate öelda, kui tihti te tavaliselt arvutit kasutate?

P8-9 – Vähe.

Mis on vähe?

P8-10 – Pool tundi päevas.

Pool tundi päevas? Okei. Aga umbes... kas iga päev või mõned korrad nädalas või?

P8-9 – Mõned korrad nädalas.

P8-10 – Mina kasutan paar korda nädalas arvutit.

P8-11 – Mina ka mõned korrad nädalas.

Ja kui kaua umbes korraga, siin oli pool tundi, aga teised?

P8-9 – Mul on päevas 15 minutit.

P8-10 – Mul ka umbes, mõnikord pool tundi.

Okei. Aga kas te arvate, et seda on vähe või palju või just piisav?

Kõik koos - Piisav!

Selge. mida te tavaliselt arvutis teete?

P8-9 – Mängime!

P8-10 – Mängime.

P8-9 – Ja käime Youtube'is.

Youtube'is? Mis te Youtube'is teete?

P8-10 – Kuulame muusikat.

P8-9 – Ma vaatan videosid.

Aga... millist muusikat või milliseid videoid te vaatate?

P8-9 – Ma kuulan Britney Spearsi Criminal'i.

Okei. Kas see on sinu lemmikmuusika?

P8-9 – Mhmh.

Okei. Kas üldiselt kuulategi muusikat või vaatate ka mingisuguseid muid videoid?

P8-11 - Muid ka.

P8-10 – Muid, aga rohkem muusikat.

Okei, aga milliseid muid videoid näiteks?

P8-10 – Kuidas... kõksitakse.

Kõksitakse, aa, nii?

P8-11 – Kuidas tehakse nalja.

P8-9 – Ma vaatan spordi omasi.

P8-11 – Motokrossi...

Motokrossi, okei, väga põnev, nii et rohkem teie hobide ja huvidega seotud videod, jah?

Kõik – Mhmh.

Kas te oskate nimetada veel mingisuguseid internetilehekülgi kus te käite? Mängimas näiteks?

Kõik hakkavad korraga nimetama.

Okei, teeme nii, et alustame siit.

P8-11 – Riff.

P8-10 – y8.

P8-11 – Miniclip.

Okei... aga mingisugused... aga kas näiteks Lastekas.ee?

Kõik koos – Ei!!!

P8-9 – See on tittedele.

Okei. Siis... aga näiteks Rahamaa?

Kõik koos – Jaa.

P8-9 – Kunagi mängisin, aga minu arvutis ma ei saanud mängida.

Miks?

P8-9 – Mul ei lubanud, mul arvuti ei lubanud.

Okei. Aga näiteks Miksike?

P8-9 – Ei.

P8-11 – Ei.

P8-10 – Jaa.

Miksikeses vist saab arvutada ka?

P8-10 – Noogutab.

Okei. Kas te kasutate näiteks sellist asja ka nagu MSN?

Kõik koos – Ei.

Ei käi? Aga Facebook?

Kõik koos – Ei.

Aga kas te teate, mis need on?

P8-10 – Jaa.

P8-9 – Jaa.

P8-11 – Jaa. Saab teistega rääkida ja saab sõpru juurde lisada.

Jaa. Aga kas teile tunduvad need kohad nagu Facebook ja MSN, kas need tunduvad pigem head või halvad?

P8-10 – Halvad.

Miks halvad?

P8-10 – Sellepärast, et sa võid kogemata suurt... võõrastega... võõrad võivad su enda koju meelitada...

P8-11 – Lapsereövlid.

Aga kuidas nad seda teevad?

P8-9 – Räägivad seal ja siis ütlevad nagu ette, kus peab nagu tulema ja...

Aga mis veel seal MSN-is ja Facebookis halba on? Kas te teate kedagi, kes neid kasutavad?

P8-11 – Emme ja issi.

P8-9 - Emps-paps.

P8-10 – Tädi ja onu.

Okei.

P8-11 – Vanaisa.

P8-9 – Sõbrad.

Okei, aga kas seal on midagi halba veel? Teie arvates siis teised kasutajad? Kes võivad teiega rääkima hakata?

P8-9 – Mhmh.

Okei, nii. Kui te arvutis olete, kas te olete tavaliselt üksinda või kellegagi koos?

Kõik – Üksinda.

Üksi? Kas te olete alati üksi olnud või alguses olite kellegagi koos?

P8-9 – Alg...

P8-11 – Alguses olime koos.

Kellega?

P8-11 – Onuga.

P8-10 – Õega.

P8-9 – Ise koguaeg olin.

Aga kes teile üldse arvutit tutvustas või kõigepealt näitas?

P8-10 ja P8-11 – Ema ja isa.

P8-9 – Ma hakkasin lihtsalt olema ja sain kõigest aru. Nad olid arvutis ja ma nägin kõik ära.

P8-10 – Et kui ma ingliskeelseid nagu kohti hakkasin kasutama, siis ma sain kohe ja keegi ei pidanud õpetama. Sain kohe aru, mida tegema peab.

Okei. Aga millal te tavaliselt arvutit kasutate, ma mõtlen, et kas õhtul või pärast kooli või...

Kõik – Pärast kooli.

Pärast kooli jah. Kas siis on ema-isa kodus ka või?

P8-10 – Ei ole.

P8-9 – Mul veel ei ole ka.

P8-11 – Mul on!

Aga kui te üksi arvutisse lähete, siis panete kõik ise käima ja?

P8-9 – Jaa, mul on tavaarvuti, mitte läpakas.

P8-10 – Mul on läpakas.

Okei. Ja siis te oskate ise minna nendesse mängukohtadesse jah?

Kõik koos – Jaa!

P8-9 – Mul on nii palju kohti, üle tuhande...

P8-11 – Mul on palju kogumikke.

Et plaadi peal nagu?

P8-11 – Äkää, järjekord.

Aa, lemmikutes jah?

P8-11 – Jah, lemmikutes.

Kas teil on mingisugune kindel aeg ka, kui kaua te tohite arvutis olla?

P8-10 – Jaa.

Nii?

P8-10 – Pool tundi.

Pool tundi.

P8-10 – Vahepeal ma olen üle. Ükskord pidin olema pool tundi, aga olin pool tundi kauem. Ema ei olnud kodus ja siis ma ei vaadanud kella.

Aga ütlesid ka pärast emale, et olid kogemata kauem?

P8-10 – Tädi tuli koju ja siis nägi.

Ja mis tädi ütles?

P8-10 – Ta küsis, et kui kaua ma olen olnud, et mul on vaja õppima hakata, ja siis ma ütlesin, et pool tundi ja siis ta küsis, et mis kell ma koju jõudsin ja siis ma ütlesin, et kell kolm ja kell oli neli ja siis ta ütles, et sa oled juba pool tundi kauem siin olnud...

Hehe, okei. Aga teistel, kas on mingi kindel aeg, kui kaua tohib korraga arvutis olla?

P8-9 – Minul oli... varem oli... 45 minutit, aga nüüd on 15 minutit.

Ahah, et võeti aega vähemaks?

P8-9 – Jah, ja ükskord olin ma ka kauem, 5 tundi.

Aga miks nad vähemaks võtsid seda aega?

P8-9 – Sellepärast, et muidu tulevad viirused arvutile.

P8-11 – Minul on kaks tundi!

P8-10 – Mu tädil on... ta oli nii kaua arvutis, et lõpuks emme pani talle kella poole üheksast kuni kella üheksani, ka pool tundi nagu mul, ta on juba 18.

Ahah, okei. Nüüd ma küsin teie käest... kas teie arvates on arvutis ka mingisuguseid halbu asju?

P8-10 – Jah.

Mis näiteks?

P8-10 – Kui sa lähed mingisse valesse mängu kohta, mingisse valesse lehte, siis võib arvutisse viirus tulla.

Okei.

P8-11 – Kui lähed mingisse võõraste kohta ja sa ei tea, et seal maksab, siis läheb raha palju.

P8-9 – Tahtsin seda sama öelda.

Et raha võib minna? Okei. Aga kas teil on mingeid keelatud kohti ka, kuhu emme ja issi ei luba teil minna?

P8-10 – Jaa. Facebookis.

Kas veel tuleb midagi pähe?

P8-9 – Osades mängukohtades.

Aga miks ei tohi käia?

P8-9 – Sest viirused võivad tulla. Meil on küll viirusetõrje, aga see ei... see on hästi nõrk viirusetõrje.

Mhmh. Aga midagi veel halba arvutis ja internetis?

P8-10 – Et kui sa... kui sa liiga kaua arvutis oled, siis võivad silmad ära väsida ja sul hakkab pea valutama.

Jaa, jaa, nii?

P8-11 – Kui sa palju arvutis oled, siis sa saad prillid.

Jah, nagu minul, eks (naeran). Nii?

P8-9 – Tahtsin jälle sama öelda.

No näed. Te lausa loete üksteise mõtteid. Aga kas on näiteks mingisuguseid pahasid internetilehekülgi, kus ei tohi käia?

See ei pea olema just viirustega seotud, aga kus on selline... kus näiteks lapsed ei tohi käia või... Ei tule praegu pähe?

Kõik – Mkm.

Okei. Need asjad, mida te ütlesite... kust te teate, et need halvad on? Kes teile seda öelnud on?

P8-10 – Ema ja isa.

P8-9 – Sõbrad.

P8-10 – Emme ja issi ja papa.

Okei. Aga milliseid ohte ikkagi veel internetis on? Mida seal võib juhtuda halba?

P8-9 – Arvuti kuumeneb üle ja võib siis plahvatada!

Jaa... kuumeneb üle.

P8-11 – Äikesega... äike võib näiteks arvutisse lüüa.

Okei. Aga nagu te enne rääkisite sellest, et keegi võib teid enda juurde meelitada näiteks. See on ju samamoodi oht, eksole?

Kõik – Jaa.

Jaa. Aga kas midagi sarnast veel?

P8-11 – Ei.

Mis võib olla halba veel? Ei tule pähe? No kui teil tuleb meelde midagi, siis kindlasti võite vahele öelda. Aga kas teie ise olete kokku puutunud selliste mingite halbade asjadega?

Kõik – Mkm, ei.

Ei ole?

P8-9 – Aind üks kord, ühes mängukoht.

Mis mängukoht?

P8-9 – Üks Y8, üks mängukoht.

Nii, aga mis seal juhtus?

P8-9 – See... see oli see tasuline mängukoht, aga seda polnud kuskile kirjutatud ja siis meil tuli hästi suur arve.

Ahah, okei. Aga mis siis sai?

P8-9 – Pidime kinni maksuma selle.

Aga kuidas... kuidas sa tundsid ennast, kui see arve siis lõpuks tuli?

P8-9 – Ma ei saanud alguses aru, mille arve see on.

Aga siis ema ja isa ütlesid?

P8-9 – Jaa. Aga neil läks isegi pool tundi, et arutada see läbi.

Et mis see on jah?

P8-9 – Mhmh.

Aga kas sa nüüd tunned, et nagu võib-olla kardad ka natuke nendesse mängukohtadesse minna, et äkki juhtub jälle nii?

P8-9 – Natuke jah.

Okei. Kas kellelgi on veel juhtunud midagi halba internetis?

P8-10 – Ei ole.

Aga internet on üldiselt teie arvates hea või halb?

Kõik – Hea.

Et ei ole midagi muud sellist olnud, et olete arvutis ja midagi ei meeldi näiteks?

P8-10 – Ei.

Mitte midagi? Okei. Aga kas te olete kuulnud, et keegi teine on arvutis midagi halba näinud või kogunud? Äkki on ema-isa või õed-vennad või sõbrad midagi rääkinud? Mida üldse nad on arvuti kohta teile rääkinud?

P8-11 – Midagi.

Mitte midagi? Nii?

P8-10 – Kui sulle niisama lampi tuleb mingi mängukoht ette, siis mine kohe sellest välja. Et ära hakka mängima.

Okei, mine sellest välja. Ja kas nad on õpetanud ka, et kuidas seda siis teha?

P8-10 – Mhmh.

Aga miks nii tegema peab?

P8-10 – Viirus võib tulla...

Aga midagi veel äkki, mida on räägitud teile arvutist ja internetist? Kas on midagi, mida seal teha ei tohi? Mida teie näiteks seal teha ei tohi?

Mõtlevad...

P8-10 – Facebookis käia.

Aga miks? ja kes sulle seda öelnud on, et ei tohi?

P8-10 – Emme.

Aga miks ei tohi, kas ta seda ka ütles? Või oskad sa arvata, miks ei tohi?

P8-9 – Ei tohi sellepärast, et kui sul ei ole näiteks nagu seda Facebooki nagu kasutajat, paned vale selle sisse ja seal on näiteks mingi tasuline asi, võõrastes selles, ja siis võib hoopis talle tulla mingi tasuline arve või asi.

Ja-jaa. Aga miks veel Facebookis käia ei tohi? Mõelge veel, mis seal on sellist paha? Ja kui see paha on, siis miks emme ja issi käivad seal?

P8-9 – Nemad... sellepärast, et nemad teavad, mida võib teha ja mida ei või.

Ja mis see on, mida ei või seal teha?

P8-9 – Ma ei oska öelda...

Okei. Aga... ütleme niimoodi. Mõelge nüüd tagasi selle aja peale, kui te hakkasite arvutit kasutama. Nii, kindlasti ema ja isa ikkagi näitasid teile, et see on arvuti, et nüüd te hakkate siin käima. Aga kas nad siis ütlesid ka midagi, et ole nüüd sellega ettevaatlik või et ära sinna mine või midagi?

Kõik – Mkm.

P8-10 – Ei tule meelde.

Olgu. No kui tuleb midagi meelde, siis julgelt öelge. Aga nüüd hakkame joonistama. Nii, ma annan teile igale ühele paberi. Palun. Kohe räägin, mida te hakkate joonistama. Nii. Mul on teile üks pisike ülesanne, kohe räägin teile. Ma olen ise ka ühe pildi joonistanud. Ma annan teile sellise... siin on igasuguseid pilte. Siin on näiteks sõbraga, siin on Lotte, siin on vanematega, siin on laps arvutis ja teeb oi-oi-oi, siin on telefon, arvuti... võite neid praegu vaadata natuke. Nii aga vaadake minu pilti ja ma räägin teile ühe loo. Leiutajaküla Lotte ema ja isa tutvustasid talle hiljaaegu arvutit ja internetti. Nüüd meeldib Lottele väga vahepeal internetis käia. Ema tegi talle ka meiliaadressi, mille kaudu ta saab sõpradega suhelda. Ühel õhtupoolikul läks Lotte internetti nii, et ema ja isa ei olnud kodus, vanemate juuresolekuta. Lottele kirjutas keegi Juhan, keda Lotte ei tunne. Ta ei Juhanit mitte kunagi päris elus näinud ega temaga rääkinud. Juhan kirjutab Lottele, et ta tahab temaga kokku saada. Et saame kokku. Ja mida ma tahan, et teie joonistaksite, on see, mida Lotte peaks edasi tegema. Mida oleks õige edasi teha? Joonistage just seda, mida Lotte edasi peaks tegema. Ärge mitte joonistage seda pilti, joonistage nagu järg sellele. Kui Juhan on temaga rääkima hakanud MSN-is, et mida Lotte peaks siis edasi tegema? Ja te võite joonistada ja kirjutada ja neid pilte ka kleepida, täpselt nii, nagu ise tahate.

Et just ongi oluline joonistada, mida peaks edasi tegema. Mida oleks õige edasi teha. Mida teie teeksite?

P8-11 – Mina ei tea.

Et kui teil selline asi juhtuks, mis teie siis teeksite?

P8-10 – Helistaksin emale ja isale.

Jaa. Aga mida teised edasi teeksid?

P8-11 – Mina ei tea mitte midagi. Joonistada ega teha.

Oskad ikka joonistada. Aga sa võid ka kirjutada ja kleepida... Et kui sina oleksid sellises olukorras. Sa oled üksinda kodus ja keegi hakkab arvutis sinuga rääkima. Keegi, keda sa ei tunne. Ja ta tahab sinuga kokku saada. Mis sa teeksid?

P8-11 – Võtan vanemad kaasa kui lähen kohtuma.

Aga siis joonistagi nii.

Võite vahepeal rääkida ka, et mis te teete. Või kui teil on küsimusi või on midagi meelest läinud... Tundub, et juba tulevad päris põnevad pildid.

Nii, mis sul siin on?

P8-10 – Kui ema ja isa lähevad ära ja Lotte jääb arvutisse, siis hakkab Juhan temaga rääkima.

Jaa, aga mis siis hiljem saab? Kui Juhan temaga rääkima on hakanud? Mis Lotte siis teeb?

P8-10 – Ma ei tea...

Aga mis sa arvad, mida Lotte peaks tegema?

P8-10 – Helistama emale ja isale.

Jaa. Äkki tahad seda [telefoni pilti] või tahad ise telefoni joonistada?

P8-10 – Mhmh (võtab telefoni pildi).

Kas teile meeldib muidu joonistada?

Kõik – Jaa.

P8-9 – Mulle meeldib värvida.

Nii, mis sinul siin on?

P8-9 – See on Juhan. Ja Lotte helistab siin emale ja isale.

Ja sul siin?

P8-11 – Mul ka Lotte helistab emale.

Ja sinul ka, eks? Mida vanemad selle peale siis ütlevad? Või mis te arvate, mida teie vanemad ütleksid? Kas nad lubaksid teil minna?

P8-11 – Mkm.

Ei lubaks? Aga kas te tahaksite minna?

P8-11 – Mkm.

Ei. Aga miks?

P8-9 – Juhan on ju võõras.

Aga kas te räägiksite vastu sellele võõrale inimesele arvutis?

P8-11 – Mkm.

P8-10 – Jaa.

P8-9 – Ei.

P8-10 – No mina ütlesin, et ma ei saa tulla.

P8-9 – Ma teeksin nalja talle.

Mis nalja?

P8-10 – Et sa tuled vä? Aga tegelt ei tule vä?

Aga mis sina ütleksid? Mis sa kirjutaksid talle?

P8-10 – Mitte midagi.

Nii, mis sul siin on, tegid midagi juurde?

P8-9 – „Lähme koos kohtuma“.

Aa, et vanemad ütlevad, et läheme koos kohtuma?

P8-9 – Mhmh.

Kas te arvate, et teie vanemad ütleksid nii?

Kõik – Mkm, ei.

Aga mida teie vanemad ütleksid?

P8-9 – Ma arvan, et niimoodi ikka...

P8-11 – Ei lähe.

P8-9 – Et ei lähe jah. Ütlevad mingi vale aadressi ja lähed sinna.

P8-10 – Et... et kas sa... et kui... kas sa tunned teda ja kui ma ütlen, et ei tunne, siis nad ütleksid, et siis ei saa.

Aga miks nad nii ütleksid? Miks ei tohi minna?

P8-11 – Sest ta on võõras.

Aga kas see on siis ohtlik?

Kõik – Jaa.

Aga miks?

P8-10 – Sest võõras võib olla ükskõik, kes. Ta võib pätt olla.

Okei. Kas midagi sellist ei ole teiega juhtunud? Et keegi võõras on rääkima hakanud?

Kõik – Ei ole.

Nii, pildid valmis? Okei. Vanemad ütlevad, et Lotte ei saa minna, jah? Ja mis Lotte teeb?

P8-10 – Ütlebki Juhanile.

Okei. Ja mis siis edasi saab?

P8-10 – Siis ta läheb teise tuppa.

Okei, läheb arvutist ära?

P8-10 – Jah.

P8-9 – Aa, ma tean, mis ma ütleks. Et ma olen võistlusel mingil. Ja siis ta ütleb, et teeme järgmine päev. Ja ma ütlen, et mul kestavad võistlused mitu päeva.

P8-10 – Terve nädal, ütle.

P8-9 – Aga siis järgmine nädal?

P8-10 – Aga kui sa midagi ei kirjuta, siis ta hakkabki koguaeg küsima.

Kas sa arvad, et peaks kindlasti midagi talle vastu kirjutama?

P8-10 – Ei, ma ei tea, aga kui ta hakkab sind koguaeg niimoodi tüütama.

Mhmh. Aga kas mingeid selliseid võimalusi siis ka on, et keegi siis näiteks ära blokeerida või?

Et ta ei saa sinuga näiteks rääkida?

P8-10 – On küll!

On jah. Väga hea. Kas te oskate neid kasutada ka?

P8-9 – Jaa.

P8-10 – Ma ei oska veel.

P8-11 – Pilt valmis!

Kas ma võin need endale ka saada?

Kõik – Jaa!

Nii. Kas selliseid asju on ka arvutis nagu näiteks mingid koledad pildid?

P8-10 – Jaa. Näiteks keegi on paljas.

Aga miks see paljas pilt siis paha on?

P8-9 – Teised kõik nagu vaatavad...

P8-10 – Kole.

Okei. Aga midagi veel?

P8-10 – Seda ma tean, et P8-9-l juhtus midagi koledat ükskord.

P8-11 – Aa jah!

Nii?

P8-9 – [sõbra nimi] ise saatis pildi!

Teie klassivend või?

P8-11 – See oli video!

Aga mis seal videos oli?

P8-10 – Paljas oli...

P8-9 – Oli seal üleni paljas. Ainult riided olid...

See sama klassivend või?

P8-9 – Ei, mitte klassivend.

P8-10 – Ta sõber.

P8-9 – Ta oli õues. Ta on juba kohtus ka käinud.

Miks?

P8-9 – Ta tuleb lihtsalt noaga õues kallale ja kaks korda on politsei ka kutsunud.

Oota, aga tema saatis sulle sellise video, kus ta on paljas või?

P8-9 – Jaa.

Aga kas sa oskad arvata, miks ta seda tegi?

P8-9 – Sellepärast ta on haige.

Mis tal on siis viga?

P8-9 – Ma ei tea.

Aga kuidas... mis sa tegid siis, kui ta selle video saatis? Vaatasid seda või?

P8-9 – Jaa.

Aga selles mõttes, et see oli kole, jah?

P8-9 – Jaa.

P8-10 – Oli jaa kole.

Teie kõik olete näinud seda?

Kõik – Jaa.

Aga kas sa kellelegi veel rääkisid, emale või isale või?

P8-9 – Mkm.

Ei rääkinud? Aga miks sa ei rääkinud?

P8-10 – Ta kustutas selle sellpärast ära, et muidu ema ja isa oleksid seda näinud.

P8-9 – Ei oleks näinud, nad ei vaata mu asju.

Aga miks sa ei rääkinud emale-isale?

P8-9 – Ei tahtnud.

Ei tahtnud. Aga miks sa ei tahtnud?

P8-9 – Ma ei julge.

Siin võite te tõesti kõike rääkida.

P8-10 – Aga sa salvestad?

Aga keegi ei saa mitte kunagi teada, et need teie olite, kes siin räägivad. Ma ei kirjuta teie nimesid ega isegi mitte kooli nime siia.

P8-10 – Kas see läheb internetti üles?

Ei lähe.

P8-10 – Okei.

Aga ühesõnaga sa ei julgenud emale-isale öelda? Miks?

P8-9 – Ma ei tea...

Okei, okei. Aga kujutage nüüd ette, et te olete millegi halvaga internetis kokku puutunud. Näiteks on keegi teine saatnud mõne koleda pildi.

P8-11 – Või on sõnumis ropendanud.

Just, või on ropendanud. Kujutage ette, et midagi sellist on teiega juhtunud. Mida te teeksite pärast seda?

P8-11 – Näitaksin emale.

Näitaksid emale, okei. Aga kui ema pole parasjagu seal. Kas te näiteks paneksite arvuti kinni või oleksite seal edasi? Kui on näiteks kole pilt?

P8-9 – Ma kustutaksin selle sealt ära!

Jaa. Aga kas te oleksite ise edasi arvutis, mängiksite edasi?

Kõik – Jaa.

Mängiksite edasi, okei. Et siis mida te veel teeksite?

P8-11 – Kustutaksin ära või läheksin kaasa (naerab)!

Läheksid kaasa? Kellegi võõraga või?

P8-11 – Ei läheks (naerab).

Okei. Aga kas te arvate, et ema ja isa peaksid teile natuke rohkem rääkima arvutist?

Kõik – Jaa.

Jaa. Aga mida näiteks nad võiksid veel rääkida? Kas just halbu asju või häid asju?

P8-11 – Häid.

P8-9 – Häid.

P8-10 – Halbu.

Aga kas te arvate, et kui midagi sellist paha juhtub, ütleme, kas on mingi kole pilt või video või keegi ropendab... kas oleks vaja rääkida sellest emale-isale?
P8-10 – Mkm.

Miks?

P8-11 – Nad annavad sulle peksta (naerab).

Kuidas?

P8-11 – Nad hakkavad suga vaidlema (naerab).

Hakkavad vaidlema? Aga miks nad vaidlema hakkavad?

P8-11 – Ma ei tea (naerab).

Kas te kardaksite, et te saate pahandada äkki?

Kõik – Ei kardaks... (naeravad).

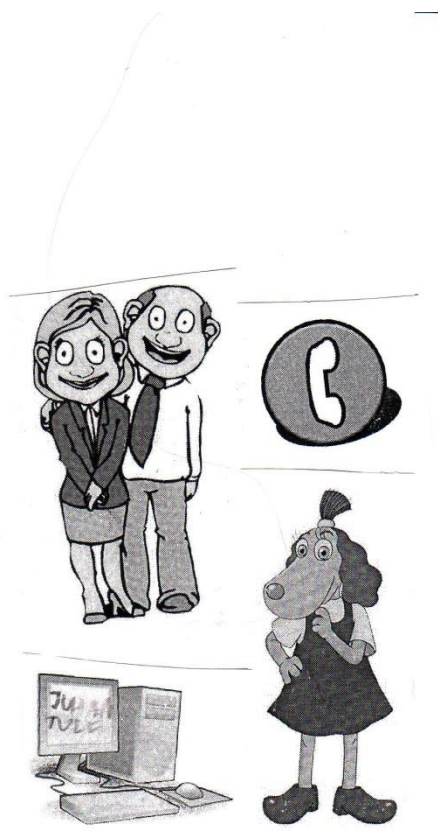
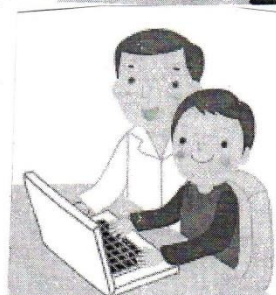
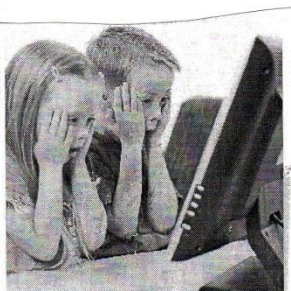
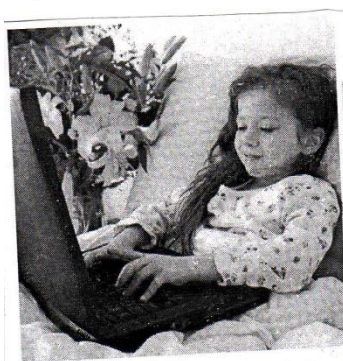
Okei.

Lapsed hakkavad pilte vaatama ja endale valima.

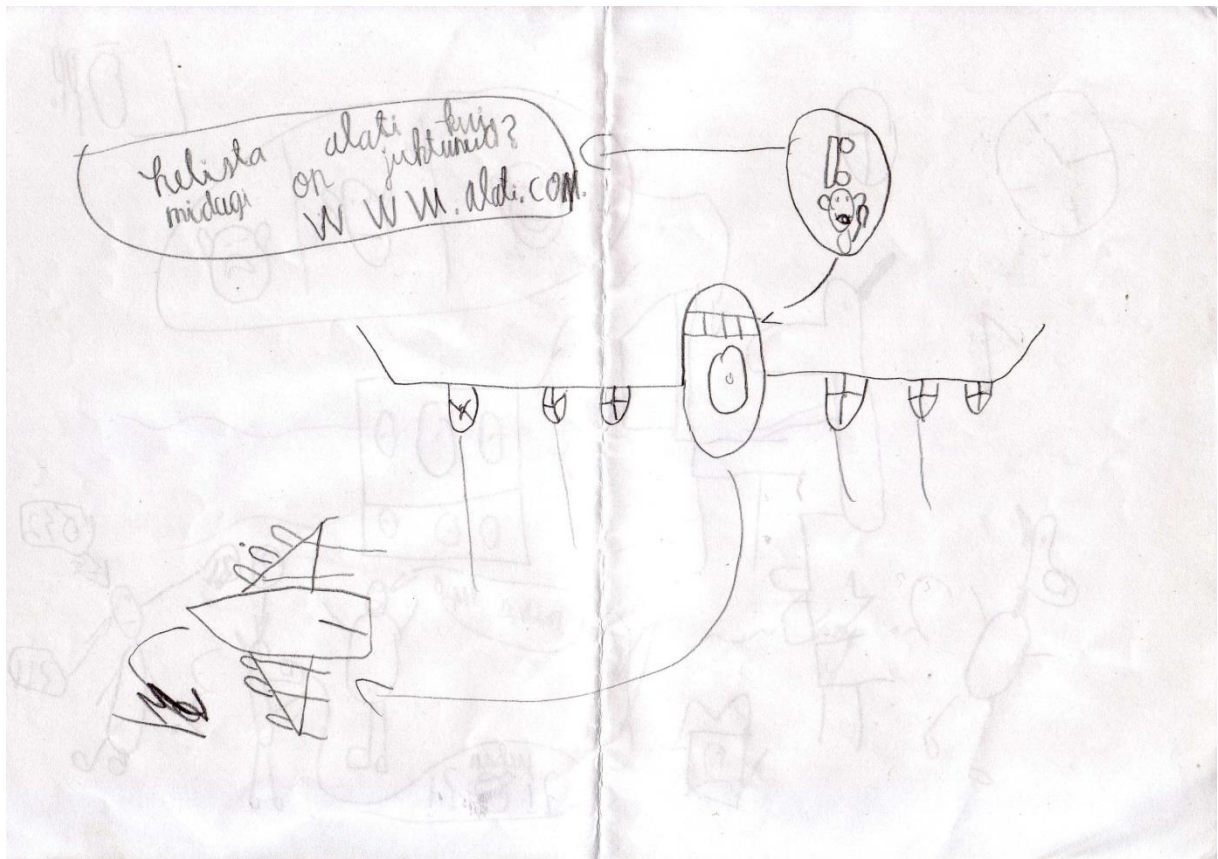
Aga kui te räägite emale-isale nendest asjadest, siis mida nemad teha saavad? Lapsed? Mida nemad teha saavad?

P8-11 – Hmm... hmm...

Okei. No ma näen, et teil rohkem mõtteid ei tule. Siis tegelikult ongi kõik. Suur-suur aitäh teile, lapsed, minu küsimustele vastamast! Aitäh piltide eest. Nii, läheme nüüd rühma tagasi...

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Inga Kald (sünnikuupäev 23.07.1989)

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
1. ja 2. klassi laste *online*-riskikogemused ja toimetulekustrateegiad

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on professor Veronika Kalmus

(juhendaja nimi)

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **26.05.2014**